

T R Z E Ź W O Ś Ć

MIESIĘCZNIK ILUSTROWANY, POŚWIĘCONY SPRAWIE WALKI
Z ALKOHOLIZMEM I INNEMI NARKOMANJAMI,
ORGAN POLSK. T-WA WALKI Z ALKOHOLIZMEM „TRZEŹWOŚĆ”,
POL. KOMITETU DO SPRAW NARKOTYKÓW I ZAPOBIEGANIA NARKOMANJI,
ABSTYNNENCKIEJ LIGI KOLEJOWCÓW,
KOŁA LEKARZY ABSTYNNENTÓW
I WILENSKIEGO TOWARZYSTWA WALKI Z ALKOHOLIZMEM
I INNYMI NAŁOGAMI „MENS”.
Pod redakcją JANA SZYMAŃSKIEGO.

Nr. 8

SIERPIEŃ 1937

Rok XII

Przedruk artykułów bez zezwolenia Redakcji wzbroniony.

A PROPOS DU CONGRÈS.

Pendant environ un demi-siècle, j'ai participé - et de très près - au combat contre l'alcoolisme. En jetant un regard en arrière, je suis frappé par certains faits qui se présentent à moi de la manière la plus concrète.

D'abord je constate que durant toute cette longue période, je me suis rangé parmi ceux qu'on peut considérer comme les anti-alcoolistes radicaux. Ce fait cependant ne m'empêche pas de reconnaître que pour exercer de l'influence sur la grande masse, dans des larges sphères et spécialement sur les hautes instances gouvernementales qui sont responsables, le travail de ceux qui ne se rangent pas parmi les radicaux du mouvement antialcooliste peut avoir tout de même une importance spécifique.

En second lieu, j'estime fort haut les lois et les mesures prises par les autorités pour combattre l'alcoolisme, pourvu que- et ceci est à mon avis une condition indispensable - les mœurs du peuple viennent à l'appui de ce que les autorités veulent et se proposent: quid leges sine moribus? Que sont les lois sans les mœurs? Troisièmement, dans certains pays la situation au point de vue de l'abus de l'alcool s'est améliorée et même améliorée de beaucoup, je suis d'avis que ce fait est une raison de plus pour continuer la lutte avec énergie. Car du moment qu'on cesse le combat, le croyant être devenu inutile, le mal reprend et inévitablement la vieille situation se présentera dans quelques années.

Ensuite il y a à reconnaître que dans le combat contre l'alcool tous les facteurs ont leur grande importance, autant ceux de l'hygiène et de l'économie que ceux d'un ordre social et moral. Je considère comme un fait heureux, comme un enrichissement de nos armes contre l'alcool, qu'à côté du travail technique et scientifique plus ou moins exclusif, les éléments sociaux, moraux et religieux se font énergiquement sentir. Ce phénomène cependant ne pourra se maintenir si les motifs moraux ne sont accompagnés, et durablement, de motifs techniques, scientifiques basés sur les connaissances exactes.

Enfin je voudrais vous rappeler que le combat augmente de force quand ceux qui y participent puisent leur force - non seulement comme individus, mais encore et pas moins comme organisations- dans leur con-

viction la plus profonde obtenue par leur caractère de sociologue, d'homme moral et spécialement d'homme religieux. Le combat augmente de force lorsque ceux qui ont été ainsi fortifiés par leur ardente conviction, se donnent la main pour remplir la grande tâche morale qui est en somme une tâche commune, la grande tâche morale qui est en somme une tâche nationale et internationale.

La Haye.

J. R. Slotemaker de Bruïne.

IN VERBINDUNG MIT KONGRESS.

Während ungefähr eines halben Jahrhunderts nahm ich von sehr nahe am Kampfe gegen den Alkoholismus teil. Wenn ich nun zurückschaue, fesseln meine Aufmerksamkeit gewisse Tatsachen, welche in konkreter Gestalt vor mir wieder auftauchen.

Vor Allem stelle ich fest, dass während dieses ganzen langen Zeitraumes ich zu denen gezählt habe, die man als radikale Antialkoholisten bezeichnen kann. Diese Tatsache hindert mich jedoch nicht anzuerkennen, dass, um einen Einfluss auf die grossen Massen, auf weite Kreise und speziell auf die hohen, die Verantwortung tragenden Regierungsinstanzen auszuüben, die Arbeit derer, die nicht unter den Radikalen der antialkoholischen Bewegung ihren Platz haben, trotz allem eine spezifische Bedeutung haben kann.

An zweiter Stelle muss ich laut meine grosse Anerkennung für die Gesetze und die Massnahmen aussprechen, welche von den Behörden erlassen und getroffen wurden, um den Alkoholismus zu bekämpfen, vorausgesetzt, dass—und dies ist meiner Ansicht nach unerlässlich—die Sitten des Volkes ihre Unterstützung dem verleihen, was die Behörden wollen, gemäss der Sentenz: *quid leges sine moribus?* Was sind die Gesetze ohne die Sitten? Drittens, hat sich die Situation in verschiedenen Ländern, was den übermässigen Alkoholgenuss anbetrifft, sehr verbessert und ich bin der Ansicht, dass diese Tatsache ein Grund mehr ist, um den Kampf mit Energie weiterzuführen. Denn in dem Augenblick, wo man den Kampf aufgibt, indem man ihn für nunmehr unnötig hält, wird das Böse erneut sein Haupt erheben und in einigen Jahren haben wir die alte Sachlage wieder. Man muss weiter einsehen, dass im Kampfe gegen den Alkohol sämtlichen Faktoren eine grosse Bedeutung beizumessen ist, ebenso denen der Hygiene und der Volkswirtschaft, wie denen der sozialen und moralischen Ordnung. Ich betrachte es als einen überaus glücklichen Umstand, ja als eine Bereicherung unseres Vorrates an Waffen gegen den Alkohol, dass neben der mehr oder weniger exklusiven technischen und wissenschaftlichen Arbeit, auch die sozialen, moralischen und religiösen Elemente energisch zur Geltung kommen. Diese Erscheinung aber wird auf die Dauer nur dann sich behaupten können, wenn die moralischen Elemente dauernd von den technischen, wissenschaftlichen Elementen, auf exakten Wissenschaften fussend, begleitet werden.

Schliesslich möchte ich Ihnen zur Erinnerung bringen, dass der Kampf an Kraft gewinnt, wenn die, die daran teilnehmen, — nicht nur als Individuen, sondern auch in demselben Masse als Organisationen —

ihre Kräfte ihrer tiefsten Ueberzeugung, zu welcher sie in ihrem Charakter als Soziolog, moralischer und speziell religiöser Mensch gelangt sind, schöpfen. Der Kampf gewinnt an Kraft, wenn die, die auf diese Art durch ihre glühende Ueberzeugung gestärkt wurden, sich die Hände reichen, um die grosse moralische Pflicht zu erfüllen, die ja im Grunde genommen, eine gemeinsame Pflicht ist, die grosse moralische Pflicht, welche im Grunde genommen eine nationale und internationale Pflicht ist.

J. R. Slotemaker de Bruïne.

IN CONNECTION WITH THE CONGRESS.

During about half a century I have taken part - and at a very near distance — to the struggle against alcoholism. Glancing behind me. I perceive with a concrete certain striking facts.

First of all I state that during all this long period I was standing among those, which can be considered as anti-alcoholist radical. This fact, however, does not hinder me to state, that for exercising influence on large masses, in wide areas and especially at the request of government authorities, which endure the responsibility, the activity of those who are not standing among the radicals of the anti-alcoholic movement, can have, nevertheless, a specific importance.

Afterwards I highly appreciate the laws and measures undertaken by the authorities in order to struggle against the alcoholism, but under the condition — and this according to my opinion is an indispensable condition — that the customs of the nation grant their help to that what authorities are planning and wishing: *quid leges sine moribus?* What mean laws without customs? Thirdly, in certain countries the situation concerning the abuse of alcohol has improved and improved very much, in my opinion this fact is a reason more to continue the struggle with energy. Because while the struggle will be over, considered as useless, the evil will come again and inevitably the old situation will come back in several years.

Then one must acknowledge, that in the struggle against alcohol all the factors have a great importance, as well those of hygien and of economy, as those of social and moral character. I consider as a fortunate fact, as an enrichment of our arms against alcohol, that beside the technic and scientific work, more or less exclusive, moral, social and religious elements are perceived energetically. This phenomena, however, will not be able to maintain oneself, if the moral reasons will not be accompanied, permanently, by technical and scientific motives founded on exact knowledge.

Finally I should like to remind you that the struggle is acquiring forces, when those who are taking part it draw their force not only as individus, but also as organisations—from their teefest conviction, obtained by their character as sociologue, as moral, and especially as religious men. The struggle grows stronger, when those, who have been thus fortified by their fervent conviction, are joining together in order

to accomplish the great moral task, which is, after all, a common task, the great moral aim, which is, also, a national and an international aim.

J. R. Slotemaker de Bruïne.

Z POWODU KONGRESU.

Przez nieomal pół wieku brałem udział — i to z bardzo bliska — w walce z alkoholizmem. Rzucając spojrzenie wstecz, wciąż jeszcze uderzony jestem niektórymi faktami, które widzę w sposób jaknajbardziej konkretny.

Przedewszystkiem stwierdzam, że podczas tego długiego okresu, stanąłem w szeregach tych, których można uważać za antyalkoholików radykalnych.

Fakt ten nie przeszkadza mi do stwierdzenia, że zarówno na szerokie masy, jak i na sferę ludzi, mających odpowiedzialną władzę, mogą mieć duży wpływ także i ci, którzy nie należą do szeregu radykalnych działaczy ruchu przeciwalkoholowego, a nawet wpływ ten może mieć specyficzną wartość.

Po drugie; wysoko cenię prawa i środki przedsiębrane przez władze w celu zwalczania alkoholizmu — pod warunkiem jednak i to jest moje najgłębsze przekonanie, — aby obyczaje narodu stanowiły podstawę do tego, co władza pragnie wprowadzić: *quid leges sine moribus*. Czemże są prawa bez obyczajów?

Po trzecie: jeżeli w pewnych krajach sytuacja pod względem nadużycia alkoholu zmieniła się na lepsze i to nawet w znacznym stopniu, jestem zdania, że to zjawisko właśnie jest jeszcze jednym powodem do walczenia nadal z całą energją. Gdyż z chwilą, gdy zaprzestaje się walki, sądząc, że jest ona już niepotrzebną, zło zaczyna się na nowo, i bez wątpienia dawna sytuacja odnowi się całkowicie za lat kilka.

Poza tym należy jeszcze uznać, że w walce przeciwko alkoholowi wszystkie czynniki mają wielkie znaczenie, zarówno te, które odnoszą się do spraw higjeny i gospodarczych, jak i czynniki o charakterze społecznym i moralnym. Uważam jako fakt szczęśliwy, jako wzbogacenie naszej broni przeciw alkoholowi, że poza pracą techniczną i naukową, bardziej lub mniej ekskluzywną, odczuwamy też silnie momenty społeczne, moralne i religijne. Zjawisko to jednak nie dałoby się utrzymać, gdyby motywom moralnym nie towarzyszyły i to stale motywy natury technicznej, naukowej, oparte na dokładnej znajomości rzeczy.

Wreszcie chciałbym tu przypomnieć, że walka wzrasta na sile, o ile ci, którzy biorą w niej udział, czerpią swe siły — nie tylko jako jednostki, ale bardziej jeszcze jako organizacje — w najgłębszym przekonaniu, dającym się osiągnąć tylko przez ich charakter społeczny, moralny a zwłaszcza religijny. Walka wzmacnia się na sile, o ile ci, którzy w ten sposób umocnili się swym gorącym przekonaniem, podają sobie ręce, aby wykonać wspólnie wielkie zadanie, wielkie zadanie moralne, które właściwie jest zadaniem zarówno narodowym, jak i międzynarodowym.

J. R. Slotemaker de Bruïne.

LES TENDANCES ACTUELLES DU MOUVEMENT ANTIALCOOLIQUE.

Il faut tout d'abord noter la vitalité du mouvement qui a pu résister victorieusement aux difficultés provoquées par la guerre et la crise économique. Si les résultats obtenus maintenant sont moins visibles, c'est que, dans la plupart des pays, les manifestations les plus grossières de l'alcoolisme sont devenues plus rares et, par suite, il est plus difficile de convaincre le public que le mal existe encore et doit être énergiquement combattu.

La période actuelle est marquée par un moins grand intérêt porté à la législation antialcoolique. L'échec de la prohibition et d'autres mesures radicales a découragé les antialcooliques: ils se sont aussi rendu compte que l'action éducative contre l'alcool devrait être beaucoup plus forte, pour nous garantir l'application satisfaisante des lois antialcooliques. Il ne faudrait cependant pas, comme quelques-uns le font, nier la valeur de la législation antialcoolique: elle est utile, indispensable, à condition d'être suffisamment préparée dans l'opinion publique.

Au point de vue législatif, il convient de noter que les mesures indirectes (par exemple, fiscales) sont plus en faveur que les mesures prohibitives, que l'option locale, en particulier, a moins de partisans qu'autrefois, entre autres, parce que les moyens de communication modernes ont diminué son efficacité. Le rapporteur ne porte pas un jugement: il constate les faits.

L'action éducatrice a gagné ce que l'action législative a perdu. On ne travaillera jamais assez à éclairer les masses. Mais il ne faut pas croire cependant que l'éducation seule résoudra la question de l'alcoolisme.

L'action éducative s'efforce d'adapter ses méthodes à notre temps, de perfectionner les moyens de propagande, de mettre au service de notre travail les conquêtes de la science: le film, la radio. Il faut persévérer dans cette voie et, sans dédaigner systématiquement le passé, combattre énergiquement la routine.

Certaines questions prennent une place de plus en plus importante dans la propagande: la question de la circulation. Le nombre croissant des automobiles fait apparaître le danger de doses modérées d'alcool. Il y a opposition absolue entre l'alcool et l'automobile et celle-ci devient ainsi un de nos meilleurs moyens de propagande.

L'utilisation alimentaire, non alcoolique, des fruits prend dans notre travail une place de plus en plus grande, elle est la solution de la question de l'alcool au point de vue économique. Ce travail spécial a débordé depuis longtemps les cadres de notre mouvement et intéresse, pour des raisons purement économiques, les milieux agricoles.

Il faut noter le renouveau de popularité dont jouit le travail de relèvement des buveurs: il y a quelques années, beaucoup d'antialcooliques le négligeaient: actuellement tous se rendent compte que, aussi

longtemps que nous aurons des alcooliques parmi nous, il conviendra de s'occuper d'eux et de s'efforcer de les guérir.

En même temps, l'action parmi la jeunesse se fait plus intense. On voit que, si nous ne gagnons pas la jeunesse, notre mouvement disparaîtra avant la victoire finale. On s'efforce aussi de mieux comprendre la jeunesse pour mieux la gagner. On attache une importance spéciale au travail parmi les adolescents.

L'action internationale contre l'alcool a plus de partisans que jamais. La fondation de l'Union antialcoolique mondiale en est une preuve. Mais l'internationalité du mouvement est encore toute théorique: dans la pratique, on ne se rend pas assez compte de l'importance d'un échange international d'informations et d'expériences, de l'utilité d'une action commune et même d'une législation internationale contre l'alcool (question de la circulation, question des colonies, prohibition internationale de certaines boissons particulièrement dangereuses, lutte internationale contre la contrebande de l'alcool, action internationale contre le capital-alcool qui travaille systématiquement, sur une base internationale, à développer la consommation des boissons alcooliques).

Alors que, il y a trente ans, la lutte entre modérés et abstinents occupait une grande place dans les préoccupations des antialcooliques, elle a passé à l'arrière-plan. Sans doute, les abstinents restent convaincus que l'abstinence est le meilleur moyen de lutte, qu'il s'agisse de relever les buveurs ou de combattre les habitudes de boisson, mais ils sont prêts à travailler à certaines tâches communes avec les modérés.

Somme toute, nous n'avons pas à nous décourager. Notre mouvement est sain et a conservé toute sa vitalité. Il vaincra si nous savons ne pas nous endormir sur nos lauriers et adapter toujours mieux nos méthodes aux temps nouveaux, si nous nous rendons compte qu'une lutte comme la nôtre est nécessairement très longue et s'étendra sur plusieurs générations, ce qui fait que notre principal souci doit être de préparer nos successeurs, les jeunes d'aujourd'hui, qui seront appelés à prendre notre place et à poursuivre la lutte.

Lausanne.

Dr. R. Hercođ.

NA POWITANIE KONGRESU.

Międzynarodowe Kongresy Przeciwalkoholowe mają już swą długą historję. Program, ustalony dla naszego obecnego Kongresu łącznie przez jego międzynarodowe i polskie organa, nosi niewątpliwie cechę świadomości, iż przeżywamy wszyscy w tej chwili okres bardzo wielkiej doniosłości dla naszego ruchu.

Pozostawiliśmy już daleko poza sobą naszą młodość z jej rozmachem, *egzaltacją*, nieograniczoną wiarą w przyszłość i pragnąłbym dodać, z jej szlachetnymi złudzeniami. Kongres nasz stanowi etap dojrzałości w naszym ruchu, kiedy nagromadzone przy nas doświadczenie, oparte na szeregu sukcesów triumfalnych, ale niestety, przejściowych i szeregu klęsk bolesnych i bardzo realnych, zmusza nas do przystąpienia do traktowania problemu, który nas jaknajżywiej interesuje i w którego ostateczne rozwiązanie mocno wierzymy, środkami mniej świet-

nymi na pierwszy rzut oka, ale za to pewniejszymi i bardziej praktycznie uzasadnionymi.

Lord Astor w mowie, inaugurującej XX Międzynarodowy Kongres Przeciwalkoholowy, zebrany w Londynie w r. 1934, słusznie wskazał na potężnych sprzymierzeńców, którzy stanęli zdecydowanie po naszej stronie, a są to wielkie wynalazki techniczne naszych czasów — koleje żelazne, lotnictwo, samochody, trakcja elektryczna etc., którymi kierowanie wymaga maksimum dokładności, zimnej krwi, panowania nad sobą, jasnej oceny warunków otaczających — jest rzeczą oczywistą, że wszystkie te właściwości nie dają się pogodzić z oszołomieniem alkoholem: alkoholizm wkłada w istocie pręty w olbrzymie koło postępu ludzkości, będzie więc zmiażdżony pod jego ciężarem.

Większość państw cywilizowanych nakazuje ustawowo zamykanie szynków w wielkich dniach wyborów do ciał prawodawczych, żądając od swych obywateli rozporządzania w dniach takich niezamięnionymi zdolnościami umysłowymi i całkowitem poczuciem odpowiedzialności za losy kraju: już sam ten fakt stanowi dostateczne oficjalne potępienie alkoholu, który pozbawia człowieka kwalifikacji, najpotrzebniejszych do dobrego wypełnienia jego obowiązków obywatelskich.

Można stwierdzić, że większość rządów państw kulturalnych bierze mniej albo więcej czynny udział w walce przeciw alkoholizmowi, bez względu na stosowanie tego, czy innego systemu i metod rządzenia.

Jest to fakt wielkiej doniosłości, który również podnosi naszą odwagę i ufność w ostateczny pomyślny wynik naszych wysiłków.

Mamy Naukę z jej całym wspaiałym arsenałem i całym jej autorytetem, a więc Prawdę — po naszej stronie.

Po naszej stronie stoi cała potęga uczucia religijnego i nakazów Religji.

Jak w tych warunkach moglibyśmy zwątpić o ostatecznym wyniku naszej zbrojnej walki?

Dr. W. Chodźko.

POUR SALUER LE CONGRÈS.

Les Congrès Internationaux Antialcooliques ont déjà leur longue histoire. Le programme de notre présent Congrès, arrêté conjointement par ses organes internationaux et polonais, laisse voir certains traits qui témoignent, sans nul doute, de ce que nous nous rendons bien compte de la très grande importance de l'heure présente pour notre cause.

Nous avons depuis longtemps laissé derrière nous notre jeunesse, avec tous ses élans, son enthousiasme, sa foi illimitée en l'avenir et, ajouterai-je, avec ses nobles illusions. Notre Congrès actuel constitue une étape de maturité dans notre mouvement: l'expérience que nous avons acquise et qui comporte une série de triomphes, hélas, passagers, aussi bien qu'une série d'échecs, ceux-ci très réels, nous oblige à traiter le problème auquel nous portons un si vif intérêt et à la solution définitive duquel nous croyons fermement, par des moyens moins brillants au premier coup d'oeil, mais, en revanche, plus sûrs et plus pratiques.

Lord Astor, dans son discours d'inauguration du XX-e Congrès In-

ternational Antialcoolique, tenu à Londres en 1934, a fort justement indiqué les puissants alliés qui se sont rangés de notre côté, notamment, les grandes inventions techniques de nos jours: chemins de fer, aviation, automobiles, traction électrique etc. dont le maniement exige un maximum de précision, de sang — froid, de maîtrise de soi — même, d'appréciation lucide du milieu. Il va de soi que toutes ces facultés ne sauraient aller de pair avec l'étourdissement alcoolique. L'alcoolisme qui met les bâtons dans la roue gigantesque de l'évolution humaine finira nécessairement par être écrasé de son poids.

Dans la plupart des pays civilisés, la loi prescrit de fermer les cabarets pendant les grands jours d'élections aux corps législatifs: les facultés intellectuelles des citoyens ne doivent pas être obscurcies, ces jours-là; il doivent avoir le sens très net de la responsabilité pour le sort de leur pays. Ce fait, à lui seul, signifie une condamnation officielle de l'alcool qui enlève à l'homme les facultés les plus nécessaires à l'accomplissement consciencieux de ses devoirs de citoyen.

On peut affirmer que la plupart des gouvernements des pays culturels prennent une part plus ou moins active à la lutte contre l'alcoolisme, sans égard à tel ou autre régime et système de gouverner.

C'est là un fait de grande importance qui, lui aussi, nous donne du courage et nous inspire de la confiance dans une heureuse issue de nos efforts.

Nous avons pour nous la Science, avec tout son magnifique arsenal et toute son autorité, partant, la Vérité.

Le puissant sentiment de la foi religieuse et les préceptes de la Religion sont aussi de notre côté.

Comment pourrions-nous, dans ces conditions, mettre en doute l'issue définitive de notre pieuse lutte?

Dr. W. Chodźko.

ZUM BEGRÜSS DES KONGRESSES.

Die Internationalen Antialkoholistischen Kongresse haben bereits ihre lange Geschichte. Das Programm, welches für unseren jetzigen Kongress von seinen internationalen und polnischen Organen gemeinsam festgesetzt wurde, ist unzweifelhaft von dem Bewusstsein gekennzeichnet, dass wir alle gegenwärtig mitten in einer für unsere Bewegung äusserst wichtigen Zeit stehen.

Wir haben unsere Jugend mit ihrem Schwung, ihrem Enthusiasmus der unbeschränkten Hoffnung auf eine bessere Zukunft und, ich darf wohl sagen, mit ihren edlen Illusionen, bereits weit hinter uns zurückgelassen; der gegenwärtige Kongress bedeutet eine Etappe der Reife für unsere Bewegung, in welcher die von uns gesammelten Erfahrungen, die wir einer Reihe von triumphalen, jedoch leider vergänglichem Erfolgen und einer Reihe schmerzlicher und sehr realer Niederlagen verdanken, uns zwingen, an das Problem, welches uns am lebhaftesten interessiert und an dessen definitive Lösung wir stark glauben, mit anscheinend weniger glänzenden, dafür aber verlässlicheren und praktisch mehr berechtigten Mitteln, heranzutreten.

Lord Astor hat in einer Rede, mit welcher er den XX Internationalen Antialkoholischen Kongress in London in 1934 eröffnete, mit Recht auf die mächtigen Verbündeten hingewiesen, die sich mit Entschiedenheit an unsere Seite gestellt haben, und zwar die grossen technischen Erfindungen unserer Zeit — die Eisenbahnen, die Luftschiffahrt, die Automobile, die elektrischen Traktoren usw., deren Leitung ein Maximum der Genauigkeit, der Kaltblütigkeit, der Selbstbeherrschung, der klaren Schätzung der umgebenden Bedingungen erfordert — es ist klar, dass alle diese Eigenschaften sich mit einem Zustand des Alkoholrausches nicht vereinigen lassen: der Alkoholismus schiebt tatsächlich Stäbe zwischen die Achsen des ungeheuren Rades des Fortschrittes der Menschheit, muss also von demselben zermalmt werden.

Die Mehrheit der zivilisierten Staaten ordnet gesetzlich eine Schliessung der Wirtschaft an Tagen der Wahlen ihrer gesetzgebenden Organe an, da sie von ihren Bürgern an diesen Tagen das Verfügen über ungetrübte Denkfähigkeiten und ein ungeteiltes Gefühl der Verantwortung für das Schicksal ihres Landes verlagen: schon diese Tatsache allein bedeutet eine ausreichende offizielle Verdammung des Alkohols, welcher den Menschen alle Eigenschaften beraubt, die für eine gute Erfüllung seiner Bürgerpflichten unerlässlich sind.

Mann kann feststellen, dass die Mehrheit der Regierungen der zivilisierten Staaten einen mehr oder weniger aktiven Anteil am Kampfe gegen den Alkoholismus nimmt, ungeachtet der einzelnen Regierungssysteme und -Methoden.

Es ist dies eine äusserst wichtige Tatsache, die auch unseren Mut und unser Glauben an einen definitiven positiven Erfolg unserer Bemühungen hebt.

Die Wissenschaft mit ihrem ganzen prachtvollen Waffenmaterial und ihrer ganzen Autorität, also die Wahrheit — steht an unserer Seite.

An unserer Seite steht die ganze Macht des Religionsgeföhles und der Gebote der Religion.

Wie könnten wir unter diesen Umständen am Endergebnis unseres Kampfes zweifeln?

Dr. W. Chodźko.

DIE NIEDERLÄNDISCHE NÜCHTERNHEITSBEWEGUNG.

Der Kampf gegen den Alkohol in Holland gehört zu den ältesten in Europa: er fängt schon in 1804 an. Bald wurden in einigen Städten und Dörfern Vereine gegründet, derer Mitglieder sich vom Trinken des Branntweins enthielten.

Unabhängig davon, wurde (im Jahre 1842) von 8 Intellektuellen der Niederländische Verein zur Abschaffung von starken Getränken gegründet. Die Mitglieder tranken und schenkten diese Getränke überhaupt nicht, ausgenommen für medizinische oder religiöse Zwecke. Der Verein strebte einem Verbot nach, war aber politisch und religiös neutral. Der katholische Teil der Bevölkerung — etwa $\frac{1}{3}$ der Einwohnerzahl — hielt sich jedoch, fast vom Anfang ab, abseitig. Der Niederländische Verein wuchs schnell und war imstande, bald eine Monatschrift

— später sogar ein Wochenblatt — herauszugeben. Viele grösseren und kleineren Schriften sind von ihm herausgegeben worden. Am Ende des 19-ten Jahrhunderts aber lief die Mitgliederzahl zurück bis auf ungefähr 1000 Personen. Der Verein wurde bis dann nur von den Mittentklassen und einigen Intellektuellen getragen, aber in diesen Jahren schlossen sich einige jüngeren Radikalen an. Sie und das sich bahnbrechende soziale Bewusstsein retteten den Verein vom Untergang. Er wurde in einen Totalenthaltssamkeitsverein umgestaltet und wuchs bis über 20.000 Mitglieder. Die Auflage seiner Zeitung stieg über 1½ Million Exemplare pro Jahr hinaus, seine Schriften hatten Auflagen von 5 bis 100-tausend, sein Almanach, dessen 81. Jahrgang soeben erschien, erreichte eine Auflage von 35.000, heute noch von 25.000. Die wirtschaftliche Krise verursachte einen Rückfall der Mitgliederzahl.

Der erste Niederländische Totalenthaltssamkeitsverein war ein protestantisch-christlicher, gegründet 1881. Er zählt jetzt etwa 111.000 Mitglieder und gibt ein Wochenblatt und - mit anderen evangelischen Vereinen — auch eine wissenschaftliche Monatschrift, einen Almanach und viele anderen Broschüren heraus.

Im Jahre 1875 wurde ein Mässigkeitsverein gegründet, welcher insbesondere mit indirekten Mitteln den „Missbrauch“ zu bekämpfen versucht. Er zählt ungefähr 10.000 Mitglieder.

Ende 1898 entstand die katholische Nüchterkeitsbewegung. Mehrere katholischen Vereine, zusammengefasst in der Föderation „Sobrietas“, fördern die „christliche Mässigkeit“. Die Mitglieder, etwa 30.000, sind nur zum Teil abstinent. Die Föderation gibt eine halbmonatliche Zeitung und eine wissenschaftliche Monatschrift heraus.

Einige Alkoholgegner religiös-anarchistischer Richtung gründeten in 1897 den ersten „neutralen“ Enthaltssamkeitsverein (Der ältere Niederl. Verein zur Abschaffung von starken Getränken war damals noch nicht vollständig umgestaltet). Dieser Verein machte immer eine sehr aktive schriftliche Propaganda. Seine Wochenzeitung bisweilen eine Auflage von mehr als 15.000 Exemplare. Jetzt ist die Auflage noch etwa 7.500, indem die Mitgliederzahl ungefähr 2.400 beträgt.

Die Guttempler haben anfangs nur langsam Fortschritte gemacht. Seit 1900 sind die „neutralen“ Guttempler in Holland schneller gewachsen. Die I. O. G. T. hat nun etwa 3.200 Mitglieder; die gibt ein Wochenblatt und einen jährlichen Almanach heraus.

Neben diesen Vereinen gibt es noch ein kalvinistischer Abstinenzverein mit 4.000 Mitglieder, und abstinente Vereine protestantisch-christlicher Frauen, Pfarrer, u. s. w., weiter spezielle Vereine enthaltssamer Aerzte, Eisenbahnbeamten, und mehrere Jugendorganisationen. Mit Ausnahme dieser letzteren, sind alle alkoholgegnerrischen Vereine seit 1908 in einen Nationalen Verband gegen den Alkoholismus zusammengebracht. Vorsitzender ist seit 1919 S. Exz. Prof. Dr. Slotemaker de Bruïne, der Präsident des Weltbundes gegen den Alkoholismus. Der im Jahre 1918 gegründete Bund für Gemeindebestimmungsrecht hat sich ebenfalls angeschlossen.

Das Ausschankgesetz datiert von 1880. Es reguliert und beschränkt die Zahl der Kleinverkaufsstellen, im Anfang nur für starke

Getränke, später auch für alle alkoholischen Getränke. Die Zahl der Verkaufsstellen ist sehr stark abgenommen.

Die Trinksitten und der Alkoholgebrauch, am Ende des 19. Jahrhunderts noch sehr hoch, sind unter dem Einfluss der Nüchternkeitsbewegung, der modernen Arbeiterbewegung, der sozialen und wirtschaftlichen Fortschritte und Massnahmen, des Sports, u. s. w., sehr viel gemindert. Folgende Zahlen zeigen den Rückgang des Verbrauchs (pro Kopf der Bevölkerung) :

	<i>Branntwein</i>	<i>Bier</i>	<i>Wein</i>
1876	9,44 Liter	33,3 Liter	2,53 Liter
1906	7,66 „	41,0 „	1,60 „
1936	1,43 „	14,0 „	0,95 „

Holand gehört jetzt zu den mässigsten Ländern der Welt. In den letzten Jahren hatte selbstverständlich die Wirtschaftskrise daran auch Teil. Hoffen wir nur, dass die Trinksitte dermassen geschwächt und von besseren Kulturmitteln ersetzt sind, dass die Jugend neue und bessere Bedürfnisse kennen gelernt hat und dass es der Nüchternkeitsbewegung in Holland gelingen wird, einem Steigen des Alkoholgebrauchs vorzubeugen.

Amersfoort.

P. van der Meulen.

LE MOUVEMENT ANTIALCOOLIQUE AUX PAYS BAS.

La lutte contre l'alcool en Hollande est une des plus anciennes en Europe: son commencement date déjà dès 1804. On fonda tout de suite dans quelques villes et villages des associations, les membres desquelles s'abstenaient de la consommation de l'eau de vie.

En 1842, 8 intellectuels fondèrent l'Association Néerlandaise pour l'abolition des boissons alcooliques. Ses membres ne burent jamais ni ne versèrent ces boissons si ce n'était pour but de médecine ou de religion. L'association tendait à la prohibition, mais elle retint sa neutralité politique et religieuse. La partie catholique de la nation — environ $\frac{1}{3}$ des habitants — se tint presque dès le commencement de côté. L'Association Néerlandaise grandit vite et fût en peu de temps à même de publier une revue mensuelle — plus tard une revue hebdomadaire même. Elle publia plusieurs revues plus ou moins volumineuses. Vers la fin du 19 siècle la quantité de ses membres diminua tout de même à environ 1000 personnes. Jusqu'à ce temps, l'Association se composait seulement de représentants des classes moyennes et d'intellectuels, mais maintenant quelques radicaux plus jeunes y prirent part. Ceux-là et la conscience sociale, qui sortait alors à la surface, sauvèrent l'Association de la ruine. Elle se transforma en une association antialcooliste et le nombre de ses membres augmenta jusqu'à plus de 20.000. L'édition de sa gazette augmenta jusqu'à plus de $1\frac{1}{2}$ million d'exemplaires par an, ses livres eurent des éditions de 5 à 100 mille, son almanach, dont la 81-e édition annuelle fut publiée récemment, s'éleva à une édition de 35.000, aujourd'hui encore de 25.000. La crise économique causa une diminution du nombre de ses membres.

La première Association Antialcoolique Néerlandaise était une association protestante-chrétienne, fondée en 1881. Elle a maintenant environ 11.000 membres et publie une revue hebdomadaire et — ensemble avec d'autres associations protestantes — aussi une revue scientifique mensuelle, un almanach et plusieurs autres brochures.

En 1875 on fonda une association antialcoolique, qui tâche de combattre l'„abus“ avec des moyens indirects. Elle a environ 10.000 membres.

Vers la fin de 1898, apparut le mouvement antialcoolique catholique. Plusieurs associations catholiques, rassemblées dans la fédération „Sobrietas“ propagent la „tempérance Chrétienne“. Leurs membres au nombre d'environ 30.000 sont seulement partiellement antialcoolistes. La fédération publie une revue bimensuelle et une revue mensuelle scientifique.

Quelques adversaires de l'alcool d'une tendance religieuse-anarchiste fondèrent en 1897 la première association antialcoolique „neutre“. (L'ancienne Association Néerlandaise pour l'abolition des boissons alcooliques n'était alors pas encore complètement transformée). Cette association faisait toujours une propagande par écrit extrêmement active. Sa revue hebdomadaire eut parfois une édition de plus de 15.000 exemplaires. Maintenant cette édition a encore environ 7.500 exemplaires, pendant que le nombre des membres est d'environ 2.400.

Les Bons Templariens firent au commencement des progrès très lents. Depuis 1900 le nombre des Bons Templariens „neutres“ augmenta en Hollande très rapidement. La I. O. G. T. a maintenant environ 3.200 membres; elle publie une revue hebdomadaire et un almanach annuel.

En dehors de ces associations, il existe encore une association antialcoolique calviniste avec 4.000 membres et des associations antialcooliques de femmes protestantes-chrétiennes, de prêtres etc., ensuite des associations spéciales antialcooliques de docteurs, d'employés de chemin de fer et plusieurs organisations de la jeunesse. Avec l'exception de ces dernières, toutes les associations antialcooliques fusionnèrent dès 1908 en une Union Nationale contre l'alcoolisme. Le président de celle-ci est depuis 1919 S. Exc. Prof. Dr. Slotemaker de Bruïne, le Président de l'Union Mondiale contre l'alcoolisme. L'Association pour la Législation des Communes, fondée en 1918, s'y joignit aussi.

La loi de licences pour vente détaillée apparut en 1880. Elle règle et limite le nombre des places avec une licence de vente au détail, au commencement seulement pour les boissons fortes, après aussi pour toutes boissons alcooliques. La quantité de ces places de vente a diminué considérablement.

L'habitude de boire des boissons alcooliques et l'usage de l'alcool, fortement développés vers la fin du 19 siècle, s'affaiblirent sensiblement sous l'influence du mouvement antialcoolique, du progrès et des mesures sociales économiques, des sports etc. Les chiffres suivants démontrent la réduction de la consommation (par personne) :

1876	9,44 litres	33,3 litres	2,53 litres
1906	7,66 „	41,0 „	1,60 „
1936	1,43 „	14,0 „	0,95 „

La Hollande appartient maintenant aux pays les plus tempérés du monde. Cela fut causé pendant les années dernières partiellement par la crise économique naturellement. Espérons, que l'habitude des boissons alcooliques a été tellement affaiblie et remplacée par de meilleurs passe-temps, que la jeunesse a fait connaissance de besoins nouveaux et meilleurs et que le mouvement antialcoolique en Hollande saura prévenir une augmentation de la consommation d'alcool.

Amersfoort.

P. van der Meulen.

THE TEMPERANCE MOVEMENT IN THE NETHERLANDS.

The fight against alcohol in Holland belongs to the oldest in Europe: it begins already in 1804. Soon there have been founded in some towns and villages associations, the members of which abstained from brandy consumption.

In 1842 8 intellectuals founded the Netherlandish Association for the abolition of alcoholic beverages. The members never drunk nor retailed these beverages save for aims of medicine or religion. The association strove for a prohibition, but it retained its political and religious neutrality. The catholic part of the nation — about $\frac{1}{3}$ of the inhabitants — stayed nearly from the beginnings apart. The Netherlandish Association grew quickly and was able soon to publish a monthly, — later on even a weekly. It has published many larger and smaller papers. Towards the end of the 19-th century however the quantity of its members diminished to about 1000 persons. Until then the association was constituted only by the middle classes and some intellectuals, but in these years some younger radicals joined in. These and the social consciousness, which was forcing its way then, saved the association from ruin. It has been transformed into a teetotallerassociation and grew to more than 20.000 members. The edition of its paper rose to more than $1\frac{1}{2}$ millions copies yearly, its books had editions of 5 to 100 thousand, its Almanach, the 81 annual set of which has been published recently, reached an edition of 35.000, to-day still of 25.000. The economical crisis caused a diminution of the quantity of its members.

The first Netherlandish teetotallerassociation was a Protestant-Christian one, founded 1881. It has now about 11.000 members and is publishing a weekly and — together with other Protestant associations — also a scientific monthly, an almanach and many other pamphlets.

In 1875 there has been founded a temperance association, which tries to fight the „abuse“ with indirect means. It has about 10.000 members.

Towards the end of 1898 arose the Catholic temperance movement. Many Catholic associations, collected in the federation „Sobrietas“ further the „Christian temperance“. The members, about 30.000, are only partly teetotallers. The federation publishes a half-monthly paper and a scientific monthly.

Some alcohol - adversaries of the religious - anarchistic tendency founded in 1897 the first „neutral“ temperance association. (The old Netherlandish Association for the abolition of alcoholic beverages was

then not yet completely transformed). This association effectuated always an extremely active written propaganda. Its weekly had sometimes an edition of more than 15.000 copies. Now the edition has still about 7.500 copies, whilst the figure of the members is about 2.400.

The Good Templars made in the beginning very slow progress. Since 1900 the quantity of the „neutral” Good Templars in Holland augmented more rapidly. The I. O. G. T. has now about 3.200 members; she publishes one weekly and a yearly almanach. Besides these associations there exists still a calvinist temperance association with 4.000 members and temperance associations of Protestant-Christian women, priests etc., then special associations of teetotaler doctors, employees of railways and many organisations of young people. With exception of these last ones, all the temperance associations assembled since 1908 into a National Union against the alcoholism. Its President is since 1919 Exc. Prof. Dr. Slotemaker de Bruïne, the President of the World's Union against the alcoholism. The Association for Community's Legislation, founded in 1918, joined it also.

The retail-license law was issued in 1880. It regulates and limits the quantity of the places with the licence of the sale by retail, in the beginning only for heavy drinks, afterwards also for all alcoholic beverages. The quantity of the places of sale has strongly diminished.

The drinking habit and the use of the alcohol, very strongly developed towards the end of the 19 century, were very sensibly mitigated under the influence of the temperance movement, the modern workmen movement, the social and economical progress and measures, the sports etc. Following figures show the retrogression of the consumption (per person):

	<i>Brandy</i>	<i>Beer</i>	<i>Wine</i>
1876	9,44 litre	33,3 litre	2,53 litre
1906	7,66 „	41,0 „	1,60 „
1936	1,43 „	14,0 „	0,95 „

Holland belongs now to the most temperate countries in the world. This state of things was caused of course in the last years partially by the economical crisis. Let us hope, that the habit of drinking has been so much weakened and replaced by better civilized pastimes, that the young people became acquainted with new and better needs and that the temperance movement in Holland will succeed in preventing a rise of the alcohol consumption.

Amersfoort.

P. van der Meulen.

RUCH ANTYALKOHOLOWY W HOLANDJI.

Ruch przeciwalkoholowy w Holandji należy do najstarszych ruchów tego rodzaju w Europie, gdyż zaczął się już w roku 1804. Wkrótce potem utworzono w kilku miastach i wioskach Stowarzyszenia, których członkowie wstrzymywali się od picia wódki.

Niezależnie od tego, (w roku 1842) ośmiu intelektualistów utworzyło Holenderski Związek Przeciwalkoholowy. Członkowie nie pili i nie wy-

dawali żadnych napojów wysokowych, za wyjątkiem wypadków, gdy były one potrzebne dla celów medycznych lub religijnych.

Związek dążył do osiągnięcia formalnego zakazu spożycia alkoholu, pod względem politycznym zaś i wyznaniowym był zupełnie neutralny. Katolicka część narodu — około $\frac{1}{3}$ mieszkańców — prawie od początku trzymała się na uboczu. Związek Holenderski rozwijał się szybko i wkrótce był już w stanie wydawać miesięcznik, a potem nawet tygodnik. Związek ten wydał również wielką ilość obszerniejszych i mniejszych broszur. W końcu 19 stulecia liczba członków zaczęła się zmniejszać aż do około 1000 osób. Do tego czasu Związek podtrzymywany był tylko przez mieszczaństwo i kilku intelektualistów, od tej chwili jednak dołączyło się kilku młodszych radykałów. Oni właśnie, jak również i torująca sobie drogę świadomość społeczna, uratowały Związek od zagłady. Przekształcony on został w ogólny związek abstynencki i niebawem liczył ponad 20.000 członków. Nakład gazety wynosił ponad $1\frac{1}{2}$ miliona egzemplarzy rocznie, wydawnictwa osiągały nakłady 5 do 100 tysięcy, Kalendarz, którego 81 rocznik ukazał się właśnie teraz, osiągnął nakład 35.000, dzisiaj jeszcze nakład ten wynosi 25.000. Kryzys ekonomiczno-gospodarczy spowodował spadek liczby członków.

Pierwszy Ogólny Związek Abstynencki był instytucją chrześcijańsko-protestancką, utworzoną w roku 1881. Obecnie liczy około 11.000 członków, wydaje tygodnik i wspólnie z innymi ewangelickimi Związkami — także naukowy miesięcznik, kalendarz i wiele innych broszur.

W roku 1875 utworzono Związek „Wstrzemięźliwych“, który przede wszystkim za pomocą środków pośrednich starał się zwalczać „nadużycie“. Liczy on dziś około 10.000 członków.

Z końcem roku 1898 powstał katolicki ruch abstynencki. Kilka stowarzyszeń katolickich, połączonych w Związek „Sobrietas“, żąda „chrześcijańskiej wstrzemięźliwości“. Członkowie, około 30.000, są tylko w części abstynentami. Związek wydaje dwutygodnik i naukowy miesięcznik.

Niektórzy przeciwnicy alkoholu, o kierunku religijno-anarchistycznym utworzyli w roku 1897 pierwszy „neutralny“ związek abstynencki (dawniejszy Holenderski Związek zwalczania napojów wysokowych nie był wówczas jeszcze całkowicie przekształcony). Ten związek robił zawsze bardzo czynną piśmienną propagandę. Tygodnik tego związku miał czasami nakład ponad 15.000 egzemplarzy. Teraz nakład wynosi jeszcze około 7.500, zaś liczba członków około 2.400.

Dobrzy Templarjusze czynili z początku małe postępy. Od 1900 r. „neutralni“ dobrzy templarjusze w Holandji rozrosli się szybciej. Obecnie stowarzyszenie I. O. G. T. liczy około 3.200 członków, wydaje tygodnik i kalendarz-rocznik.

Obok tych związków istnieje jeszcze Kalwiński Związek Abstynencki, liczący 4.000 członków, oraz związki abstynenckie: protestancko-chrześcijańskich kobiet, księży etc., poza tem specjalne stowarzyszenie wstrzemięźliwych lekarzy, kolejarzy i kilka organizacji młodzieżowych. Za wyjątkiem tych ostatnich, wszystkie przeciwalkoholowe Związki są połączone od roku 1908 w jeden Związek Narodowy Przeciwalkoholowy. Przewodniczącym jest od 1919 roku Jego Ekscelencja Prof. Dr. Slotemaker de Bruïne, Prezes Światowego Związku Przeciwalkoholowego. Po-

to wszelki rozwój społeczny poważnie jest zakwestjonowany. W rzeczy samej walka z klęską alkoholizmu, to sprawa samoobrony społecznej.

Do walki tej — żaźartej, a nieustannej, — powołane są z natury rzeczy wszystkie stany i warstwy społeczne. Atoli niektóre stany są do zwalczania tej plagi szczególnie niejako predestynowane. Przedewszystkiem wyznania i ich przedstawiciele, jako z racji samego swego stanowiska stojące na straży moralności i zdrowia publicznego.

Wybitne miejsce zająć tu powinny w pierwszym szeregu nasze wyznania ewangelickie, jako te, z których łona wyszła pierwsza walka zjadła z tym wielkim wrogiem ludzkości. I to walka pod postacią najostrzejszą i, jak wskazują dzieje tej walki, właściwie jedynie skuteczną, nie w formie mdłego, połowicznego „picia umiarkowanego“, ale w jedynie wskazanej formie całkowitej abstynencji. Mam tu na myśli Stany Zjednoczone, gdzie, w drugiej połowie ubiegłego stulecia, na tle propagandy całkowitej abstynencji, rozpoczynanej racjonalnie, od najmniejszych jednostek terytorjalnych — parafij, stopniowo przechodząc do powiatów, hrabstw i poszczególnych stanów, doprowadzono do najwspanialszego uwieńczenia całego olbrzymiego gmachu — w postaci prohibicji całkowitej, w jednym z najpotężniejszych państw świata. Wprawdzie po kilkunastoletnim istnieniu prohibicja ta okazała się jeszcze przedwczesną i musiała być na razie odwołana; z tym wszystkim pozostawiła ona w dziejach walki z alkoholizmem ślad niezatarty, a nie zapominajmy, że wspaniały ten ruch powstał w Stanach Zjednoczonych, właśnie na gruncie protestanckim. Prohibicja wprawdzie upadła, to prawda, bynajmniej jednak nie upadła zarazem sama jej idea. Przywrócona będzie znowu prohibicja w tej czy innej formie, a z pewnością wybitny, zasadniczy w niej udział przyjmą znow wyznania protestanckie.

Pamiętajmy o żywiołowym ruchu przeciwalkoholowym, jaki w połowie ubiegłego stulecia wywołał w Irlandji pastor Mathew. Pamiętajmy zwłaszcza o potężnym rozwoju sprawy walki z alkoholizmem w krajach skandynawskich i Finlandji, również na gruncie ewangelickim.

W rzeczy samej wyrzeczenie się alkoholu, to zawsze pewien krok w dziedzinie purytanizmu, tak właściwego społeczeństwom ewangelickim. O ileż trudniejsze do osiągnięcia są postępy tej walki w krajach romańskich, przeważnie katolickich, jak Włochy, Francja, Hiszpanja, Portugalja, Ameryka Południowa.

Cóż powiedzieć o naszej kochanej Ojczyźnie? Polska, państwo o świeżo przywróconej państwowości, nie mające przyjaciół w tak zwanym „koncercie europejskim“, gdzie ma szukać ocalenia? Tylko we własnych siłach, opartych na cnocie. Czyliż w tych warunkach trzeźwość bezwzględna nie przedstawia się u nas, jako *conditio sine qua non* pomyslnego rozwoju dalszego, jeżeli nie po prostu — dalszej państwowej egzystencji? W każdym razie walka z alkoholizmem odgrywa w Polsce niezrównanie większą rolę, aniżeli w innych państwach szczęśliwszych, które nigdy nie przeszły przez róbę utraty niepodległości i przerwania bytu państwowego.

Rzecz prosta, że i u nas, w Polsce, zgodnie z odwieczną tradycją protestancką, ewangelicy w całkowitej zawsze zgodzie z olbrzymią większością ludności katolickiej w kraju — kroczyć powinni w pierwszych szeregach bojowników trzeźwości.

Kończę wezwaniem gorącym: niech żyje w Polsce walka z alkoholizmem i — daj Boże — abstynencja całkowita, na tle kultury ewangelickiej wogóle i ewangelików polskich w szczególności.

J. Glass.

WALKA Z ALKOHOLIZMEM I OPIEKA SPOŁECZNA.

Doniosłość walki z używaniem alkoholu jest u nas, a może i gdzieś indziej, stanowczo nie doceniona. Z jednej strony szkoda, czyniona przez alkohol na wszystkich poziomach społecznych, stała się nudnym truizmem, z drugiej strony jednocześnie dla wyciągnięcia wniosku z tego truizmu, właściwie, nic się nie robi. Walka z alkoholizmem w całości jest pozostawiona, jak dotychczas, inicjatywie nielicznych towarzystw dobrej woli, które nie dysponują ani potrzebnymi środkami, ani, co jest najważniejsze, odpowiednim aparatem wykonawczym.

W pracy społecznej, jak w każdej pracy, bardzo rzeczą jest doniosłą odpowiednie wykorzystanie sił i środków, które już mamy w naszej dyspozycji. Środki techniczne i siły ludzkie, zorganizowane w istniejących ośrodkach miejskich Opieki Społecznej, pozwalają już dzisiaj w zakresie otwartej opieki na o wiele bardziej wielostronną działalność, niż to ma miejsce w tej chwili.

Zasadą, że pomoc społeczna powinna być okazywana jednocześnie we wszystkich działach, że pomoc kulturalna powinna być ściśle zespolona z pomocą materialną, że pierwsza powinna być całkowicie na drugiej opartą, zasada w teorii niesporna, jakoś ciągle nie może doczekać się swego, chociażby częściowego wcielenia realnego. Zasada pomocnicza, że pomoc okazana tylko w jednym dziale, jest właściwie pomocą umieszczoną w próżni, zasada również, zdawałoby się bezsporna, jest ciągle, jakgdyby jeszcze niedostrzegana.

Tymczasem pomoc społeczna okazywana przez instytucje opieki, zwłaszcza przez instytucje urzędowe, które z każdą chwilą nabierają coraz to bardziej fachowego charakteru, powinna, oczywiście, być coraz to bardziej ogólną, powinna ogarniać coraz szerzej wszystkie możliwe działy pomocy społecznej.

Walka z alkoholizmem i spożyciem alkoholu powinna, z kolei rzeczy, w tym zakresie pomocy i otwartej opieki zajmować miejsce naczelne, tymczasem zajmuje w tej chwili żadne.

Naczelne miejsce zagadnieniu naszemu należy się nie tylko ze względów teoretycznych, dla każdego zrozumiałych, ale i ze ściśle praktycznych potrzeb naszej chwili bieżącej.

Coraz częściej dają się słyszeć w dyskusjach teoretycznych głosy, wskazujące na potrzebę głębokich i gruntownych reform ustrojowych, strukturalnych, czy jak je kto chce nazwać, które to reformy mają usunąć stan nędzy i pół-nędzy niższych warstw społecznych, i które to reformy, często na gigantyczną zakrojone miarę, oczekują i wymagają nie tylko tytanicznych wysiłków organizacyjnych, ale i takich samych środków materialnych.

Są to poglądy i budujące i pouczające. Jednakże, mówiąc stylem wojennym, tak właściwym naszej epoki, są to rozważania sztabowe; to

wszystko albo się stanie, albo i nie; stanie się w czasie bliskim, albo i bardzo odległym... Na razie są to pożyteczne i potrzebne, ale jednak tylko dyskusje.

Inaczej rzecz się ma na froncie walki z nędzą, t. zn. w terenie bezpośrednio pracy w otwartej opiece. Tu teoretyczne programy, na długi okres czasu obliczone, są nie tylko nie na miejscu, ale i bezpożyteczne. Bieżąca chwila stawia w terenie przed nami zadania doraźne, które rozwiązywać musimy natychmiast i to pod warunkiem koniecznym operowania jedynie środkami, które w tej chwili już do dyspozycji mamy. Na żadne nowe narzędzie nie możemy czekać ani jednego dnia. Tak np. rzeczy się mają ze sprawą mieszkaniową: nowe domy być może będą wybudowane w dostatecznej ilości, być może nie będą. Jednak faktem jest, że bezdomni w nowych domach pomieszczeń ani razu nie znaleźli, — jasną jest rzeczą, że cała pomoc społeczna w terenie poszła w kierunku zachowania i obrony mieszkań dotychczasowych. Tak rzeczy stoją w całym szeregu dziedzin.

Najbardziej w tej chwili dręczące w terenie zagadnienie — jest to zagadnienie trwałego bezrobocia wśród robotników niekwalifikowanych. Trudno powiedzieć, czy to bezrobocie jest wynikiem obecnego ogólnego kryzysu, czy raczej jest to zjawisko zadawnione, teraz tylko dostrzeżone. Wiele argumentów przemawia za tem, że mamy do czynienia z bardzo zadawnioną i zaniedbaną raną społeczną. W teoretycznych dyskusjach powszechnie proponowanym jest zatrudnienie bezrobotnych, jako jedyny godziwy i radykalny środek nie tylko na bezrobocie, ale i na wszystkie jego skutki demoralizujące. Zgoda na to. Jednakże jest rzeczą zupełnie bezsporną, że zatrudnienie bezrobotnych, zwłaszcza niekwalifikowanych i pół-kwalifikowanych nigdy nie da się osiągnąć w zakresie opieki społecznej. Więcej nawet, zatrudnienie tej kategorii bezrobotnych przy obecnym stanie zalkoholizowania ich, nie da tak dodatnich wyników, jak tego się spodziewają.

Jednakże wśród pracowników terenu coraz bardziej utrwala się przekonanie, że trzeba będzie rozwiązać cały szereg zagadnień pomocy społecznej, rozwiązać przy obecnych warunkach i obecnym stanie rzeczy. Pracy w zakresie obecnej Opieki Społecznej naszym potrzebującym pomocy nie dostarczymy w krótkim czasie. Cały nasz wysiłek powinien sprowadzić się do przeciwdziałania materialnym i moralnym skutkom bezrobocia. Przykro to stwierdzić, ale jednak pamiętajmy, że niski poziom życia naszych niższych warstw społecznych jest nam tu pomocny. Jest to tragicznie prawdziwe. Na razie warstwy, o których mowa, szukają ucieczki od swych cierpień w alkoholu. Alkoholizm jest strasznym satelitą bezrobocia. Tak wytwarza się błędne koło: bezrobocie pcha do alkoholu, alkohol uniemożliwia jakikolwiek opór moralny. Tymczasem, jeżeli pracy bezpośrednio dostarczyć przy pomocy naszego aparatu opiekuńczego nie jesteśmy w stanie, to wydać, stoczyć i wygrać walkę nieubłaganą z alkoholizmem możemy. Wszystkie środki po temu lada chwila do dyspozycji mieć możemy.

Usunięcie raz zła alkoholizmu z naszego terenu sprawiłoby cały szereg skutków tak dodatnich, że wszystkich ich efektów od razu nie sposób przewidzieć.

Wyobraźmy więc na chwilę, że cały aparat opiekuńczy i zawodo-

wy i ochotniczy skierujemy na walkę ze spożyciem alkoholu. Oczywiście, będzie wypracowany odpowiedni sposób pracy.

Dotychczasowy sposób walki z alkoholizmem przez poradnie antyalkoholowe powinien być zasadniczo poszerzony i pogłębiony. Poradnie wszelkie tak, jak je nazwa w ścisłym brzmieniu opiewa, są to instytucje o charakterze pionierskim; w ten sposób każda nowa idea infiltruje się na teren opieki społecznej: na początku poradnia. Ale nigdy w żadnej dziedzinie pomocy społecznej, a więc i w naszej, poradnia nie jest w stanie rozwiązać żadnego zadania. Dzisiaj wiemy już, że sama porada jest to tylko postawienie pewnego celu i programu przed człowiekiem. Jednakże jest rzeczą obecnie oczywistą, że żaden człowiek z pośród korzystających z pomocy poradni pod względem siły swej woli nie jest w stanie sam wykonać planu i zaleceń poradni. Dodajmy do tego warunki, w których znajduje się klient poradni. Staje się rzeczą oczywistą, że poradnictwo powinno przybrać jakieś nowe imię, które by lepiej jego czynną rolę uwydatniło. Poradnia, jako centrum kierownicze, powinna czynnie i aktywnie sama wkroczyć wprost na teren i nie tylko dopilnować przeprowadzenia swych zaleceń, ale i współdziałać ze swoimi klientami aktywnie. W ten sposób dopiero osiągniemy właściwe zespolenie akcji antyalkoholowej z otwartą opieką.

Nie podopieczny nas powinien szukać, lecz my sami wdzieramy się do jego życia, proszeni o to, czy nie. Każdy opiekun bez wyjątku stanie się narzędziem wykonawczym poradni przeciwalkoholowej, stanie się nie tylko jej agitator, ale i kontrolerem wykonania jej zaleceń, a przedewszystkiem tym, kto jej zalecenia sam wykonuje w terenie, kto uzgadnia jej działalność z całokształtem pomocy opiekuńczej materialnej i kulturalnej.

Tak postawiona sprawa z natury rzeczy będzie musiała spotkać się ze współdziałaniem nie tylko wszystkich władz, ale nawet i instytucji, od których dostarczanie i dystrybucja alkoholu zależy. Dotychczas ta sprawa leży u nas zupełnie odłogiem. Walka z alkoholizmem chadza jedną drogą, a dostawa alkoholu drugą. Takim stanem rzeczy, jak modnie u nas się mówi, taka dwutorowość jest możliwą tylko chwilowo, dopóki walka z alkoholizmem odbywa się na wąskim terenie propagandy i to propagandy, że się tak wyrazimy, prywatnej. W momencie, gdy sprawa zostanie postawiona jako doraźne zadanie dnia dzisiejszego dla opieki społecznej w otwartym terenie, kiedy sprawa odrazu zostanie zakrojona na miarę, jeśli nie ogólnopaństwową, to w każdym razie ogólnosamorządowego zagadnienia, oczywiście taka dekompozycja, jaka ma miejsce obecnie, stanie się wprost niemożliwością. Ośrodki bezrobotnych, przedmieścia, będą z natury rzeczy postawione w warunkach, w których nabycie i zaopatrzenie się w alkohol nie będzie tak łatwe.

Cały jednak ciężar pracy oczywiście, spadnie, jak zawsze na barki personelu opiekuńczego. On to jest ten, który musi podźwignąć to zaszczytne brzemie usunięcia alkoholizmu z terenu, na którym pracuje.

Naturalnie musi przyjść instrukcja, planowość. Przy tej sposobności wyjdą na jaw nader ciekawe rzeczy. Okaże się, że walkę ze spożyciem alkoholu może prowadzić jedynie armia trzeźwych opiekunów. Okaże się, że główne uderzenie trzeba będzie skierować w samą modę spożycia alkoholu. Moda tworzy się na szczytach społecznych. żeby zwy-

ciężyc pijaństwo na Woli i Ochocie — trzeba będzie wydać mu nieubłaganą walkę na Marszałkowskiej i Nowym Świecie. Pijaństwo we wszystkich warstwach społecznych spadnie do poziomu zbrodni społecznej. Jednym słowem okaże się niespodzianek więcej, niż ich w jednym artykule przewidzieć lub opisać można.

Każdy raz, gdy mowa o nowych etapach pracy społecznej, zawsze Mefisto zajeżdża nas od strony drożyzny. Ludzie nie chcą, by praca lub pomoc społeczna kosztowały. Trudno powiedzieć, czy mają rację. Jest to osobne zagadnienie i o niem mowa będzie kiedyindziej. Jednakże nie od rzeczy będzie wspomnieć tu, że cały ten ponętny obraz akcji przeciwalkoholowej jest to obraz tani, który nic nas kosztować nie będzie. Mamy aparat, którym pracować możemy, cała rzecz tylko w tem, aby ten aparat poradził sobie z zadaniem.

Czy poradzi on sobie? Czy stoi na odpowiednim poziomie? Odpowiedź jest tu i prosta i sama przez się nasuwa się: niema aparatów służby społecznej wykwalifikowanych z góry, na obstalunek. Aparat trzeba sobie wychować. W zasadzie każdy materiał opiekuńczy nadaje się do rozwiązywania zadań, jedynie rzecz sprowadza się do odpowiedniego zaprawienia go do coraz to nowych i coraz to szlachetniejszych zadań.

Michał Orzęcki.

W PRZEDDZIEŃ KONGRESU.

Jesteśmy w przededniu naszego Kongresu. Zjazd będzie międzynarodowy, więc z jednej strony wyniki jego obrad będą miały wpływ odrazu w szerokim kręgu światowym, a z drugiej oddziaływanie ich na stosunki polskie musi okazać się o wiele silniejsze, niżeli Kongresów krajowych. Z doświadczenia bowiem wiemy, że społeczeństwo nasze zawsze z większym szacunkiem odnosi się do tego wszystkiego, co zostało uznane za granicą, aniżeli do tego co przyjęły choćby największe powagi własnego narodu czy państwa, więc również chętniej widzi rzeczy ustalone na terenie międzynarodowym, aniżeli w skali tylko krajowej. Może to snobizm ogólnoludzki, a może tylko objaw swoiście polski. Nie wiem. Dość, że tak jest. I tak będzie w dziedzinie walki z alkoholizmem.

Gdyby masowe marnowanie sobie życia narkotykami, a zwłaszcza zatruwanie się alkoholem, wyszło z mody w wielkich państwach zachodu i tam właśnie zaczęło być źle widziane, kto wie, czy w Polsce „Trzeźwość“ nie zdobyłaby sobie łatwo paru milionów członków, a liczba lekarzy abstynentów zorganizowanych ze stu skoczyła na sto tysięcy.

Jesteśmy — powiadam — w przededniu Kongresu światowego w Warszawie, którego wyniki muszą stanowić epokę w naszym ruchu. Wprawdzie nie wiemy jeszcze, jak brzmieć będą uchwały Kongresu, ale, gdyby nawet rezolucje we wszystkich zasadniczych zagadnieniach postanawiały w sposób rewolucyjny otrzeźwić życie współczesne, przesiąknięte, ba, przeżarte do szpiku alkoholizmem, to jednak w praktyce — powiedzmy sobie to szczerze — obraz rzeczywistości napewno jeszcze długo będzie odbiegał od ideału, zawartego w uchwałach kongresowych.

Dlaczego? Odpowie na to niejeden z naszych działaczy, że zwycię-

stwo abstynentów trudne jest w pierwszym rzędzie dlatego, że po naszej stronie brak takich środków materialnych, jakie ma przemysł i handel alkoholowy, opierający się na kapitale i z każdą godziną sam go sobie zwiększający. Nie przeczę. Pod tym względem potęga strony przeciwnej jest istotna. Ale mnie się zdaje, że namby przyszło łatwo ją zwalczać, gdybyśmy sobie przedtem zdołali poradzić z trzema innymi potęgami, które razem stanowią dziś mocarstwo groźniejsze od militarzmu największych państw świata razem wziętych.

Dawniej za takie mocarstwo uważało się prasę. Ona i dziś jest nim w całej pełni i to w latach ostatnich, dzięki najnowszym wynalazkom, oraz wogóle w następstwie fenomenalnego rozwoju techniki — rośnie z każdym dniem w potęgę. Atoli przestała być, właśnie skutkiem postępów na niwie wynalazków i odkryć technicznych — tem jedynem mocarstwem, z którym liczą się najmocniejsi świata mocarze. Ma już bowiem dwóch konkurentów poważnych, których oddziaływanie na psychikę mas jest stokroć silniejsze od środków, jakimi operować może prasa choćby najnowocześnie uzbrojona. To film, zwłaszcza od czasu udźwiękowania niemego ekranu, oraz radjo o zasięgu poprostu już nieograniczonym.

Obserwując najnowsze życie kilku wielkich imperjów świata, widzimy, że ci, co nimi kierują, zrozumieli, jaką rolę w ich rękę odegrać może film i radjo — i opanowali je całkowicie, by przez nie zapanować nad psychiką tłumów.

Idea trzeźwości jest rewolucyjną i dąży do wywołania przewrotu w umysłach i duszach jednostek i całych społeczeństw; jest zamachem na obowiązującą konstytucję zwyczajów domowych, rodzinnych, towarzyskich, publicznych, wogóle na ustrój dzisiejszego życia. Kto, jak my, pionierzy otrzeźwienia ludzkości, otumanionej przez powszechną narkomanję i nieprzytomnej psychopatycznie pod wpływem alkoholizmu, pragnie w pojęciach, w tradycji i nawykach współczesnego świata dokonać owego rewolucyjnego przewrotu, — nie trafi do duszy tłumu i nie porwie go za sobą, dopóki nie opanuje wprzód tych trzech potęg, razem stanowiących mocarstwo nad mocarstwami.

Wierzę niezłomnie, że Kongres Warszawski z udziałem przedstawicieli kilkunastu rządów i narodów posunie znacznie naprzód stan naszej walki z alkoholizmem i ani na chwilę nie wątpię — jak woła hasło abstynentów — „przyszłość nasza“. Ale jestem przekonany, że skutki byłyby lepsze, gdybyśmy mogli zamiast na zjazdach, na których tyle się mówi o alkoholu, uczestniczyć gremjalnie w Kongresie np. radjowym lub filmowym, gdzie ani razu nie padnie to słowo, a natomiast niema dnia, by film, czy radjo pospołu z prasą nie szerzyły zachęty do pijaństwa przez pochwałę pijackich zwyczajów i sympatyczne ustosunkowanie się do — żeby tak można powiedzieć — alkoholowego poglądu na świat, czego wyjaśniać nie trzeba ani czytelnikom prasy codziennej i tygodnikowej, poważnej i humorystycznej, ani bywalcom kinowym, ani słuchaczom radja.

Działacze przeciwalkoholowi muszą w interesie swojej odrodzeniowej idei opanować conajrychlej film i radjo, a wówczas będzie się z nimi liczyła i prasa, która dziś, z małymi wyjątkami, schlebia szerokiej publiczności, nie tylko niereagującej na ciągle kpiny z propagandy abstynencji w eterze i na ekranie, ale właśnie z uśmieżkiem zadowolenia

przyjmującej w kinie każdy obraz, który pobłaża alkoholizmowi i z pewnością satysfakcją słuchającej audycji, w której — jak w feljetonie prasowym — drwi się z ludzi, z poświęceniem oddanych trudnej pracy na niwie walki ze zwyczajami pijackimi.

W przededniu Kongresu tej sprawie poświęconego, rzucam to przypomnienie, że, chcąc odnieść zwycięstwo, pionierzy trzeźwości muszą stoczyć stanowczy bój z owym potrójnym mocarstwem, by właśnie jego broni użyć dla swoich szczytnych celów.

Kazimierz Kalinowski.

MYŚL LUDZKA.

Najwspanialsza myśl — niewypowiedziana i nieogłoszona ginie, im szerszy jest jej zasięg, tem większą może być jej wartość, jej siła — dodatnia, czy też ujemna.

Rozpowszechnienie myśli w pewnym środowisku wywołuje jej aprobatę, ewentualnie zwalczanie, im myśl jest nowsza, tem silniej jest zwalczana.

Myśl, która została przez pewne autorytety przyjęta, zaaprobowana, mniej spotyka sprzeciwu w społeczeństwie.

Dlatego też uchwały i postanowienia, powzięte przez większe kongresy naukowe, a w szczególności Kongresy Międzynarodowe, organizowane pod opieką najwyższych władz politycznych, społecznych, naukowych, a nawet wyznaniowych, — przyjmowane są przez ogół, jako prawdy żadnej dyskusji nie podlegające.

Sama zapowiedź Międzynarodowego Kongresu Przeciwalkoholowego wprowadziła w życie nasze niesłychane zmiany:

Prasa, w której poprzednio trudno było pomieścić choćby najkrótszą wzmiankę, obecnie pisze o nas, — za co składamy jej najserdeczniejsze podziękowania.

Radjo, poprzednio nie chciało o nas słyszeć, a przeciwnie, pomimo wielokrotnych naszych protestów, karmiło publiczność audycjami z szynków i kabaretów, gdzie rozmowa dwu rozpijaczonych indywiduów była największą atrakcją — obecnie mamy codziennie audycje antyalkoholowe i cieszymy się nadzieją, że radjo zrozumie nareszcie powagę zagadnienia i w przyszłości podda surowej krytyce wygłaszane audycje, a od czasu do czasu znajdzie miejsce dla audycji antyalkoholowej, za co z góry, na kredyt, dziękujemy.

Publiczność, która dotychczas z pewnem lekceważeniem odnosiła się do zagadnienia szkodliwości alkoholu — widząc, że poważni uczeni sprawę tę poddali głębokim studjom, a najwyższa w kraju uczelnia — Uniwersytet w stolicy otworzył dla nas swoje podwoje, zrozumiała nareszcie że zagadnienie ma znaczenie pierwszorzędne i że wszelkie żarty i dowcipy są zupełnie niewłaściwe, nie na miejscu.

Młodzież szkolna i studenci wyższych zakładów naukowych przestają się popisywać tężyzną pijacką, to, co poprzednio było dowodem dojrzałości, czem młodzież nieraz się nawet chlubiła, to pod wpływem samej zapowiedzi Kongresu stało się publicznie niedopuszczalne, z tem się już dziś kryją, a może nawet i w zupełności unikają.

Niżsi funkcjonariusze w obawie o karierę uważali za swój obowiązek powiększanie dochodów monopolowych, a w każdym razie zwalczanie alkoholizmu poczytywali za czyn niepatriotyczny — antypaństwowy, a tu raptem wszechświatowy Kongres pod protektoratem Pana Prezydenta R. P., przy udziale Marszałka i całej Rady ministrów, kardynałów, metropolitów, biskupów różnych wyznań; miejsce Kongresu Uniwersytet, przyjęcia w Łazienkach i innych pałacach, na ratuszu, wielki koncert w teatrze, wszystko to wywołuje zamęt w tych głowach; a tu na dobitkę okólniki surowo zabraniające pijaństwa, zapowiadające za to surowe kary aż do utraty posady.

Trudno bardzo tym biednym głowom zorjentować się w tem wszystkim.

Kto na to wszystko daje pieniądze — rząd, kto zaprasza cudzoziemców — rząd, kogo zapraszają — wszystkie bez wyjątku rządy, z którymi nasz rząd jest w stosunkach dyplomatycznych, kto przyjeżdża na Kongres — ministrowie różnych państw, najznakomitsi uczeni, profesorowie, lekarze — ci ostatni głoszą, że alkohol jest trucizną, narkotykiem tak samo szkodliwym, jak morfina, kokaina, heroina, eter i t. p., a tu nasi lekarze jeszcze dotychczas zapisują dzieciom mleko z konjakiem, mocne wino, na brak pokarmu matkom — piwo, a dzieciom na bezsenność gotowi nawet pozwolić ssać cukier z małą kropelką eteru.

Słowem, myśl głoszona przez Kongres robi niesłychany przewrót w umysłach ludzkich. Choć jeszcze nie mamy Kongresu, mamy zaledwie zapowiedź Kongresu, a już można obserwować kolosalną zmianę myśli zbiorowej naszego społeczeństwa, mamy nadzieję, że sam Kongres jeszcze dalsze, większe poczyni przewroty w naszej myśli zbiorowej i to przewroty takie, które niesłychanie ułatwią nam pracę w przyszłości.

Projekty nasze są na bardzo szeroką zakrojone skalę, w pracy nie ustaniemy, na laurach nie spoczniemy, wszystkich naszych jednomyślnych do współpracy wzywamy — zapełniajcie szeregi!

Aleksander Iżycki.

LA LUTTE CONTRE L'ALCOOLISME EN POLOGNE.

Les Polonais, peuple slave, au début de leur histoire connaissaient et fabriquaient deux sortes de boissons alcooliques: la bière et le miód (hydromel). Ils connaissaient aussi le vin, mais il faut dire que ce dernier, étant importé de l'étranger, était excessivement cher et, de ce fait, n'était accessible qu'aux princes, aux gens de leur cour et aux hommes les plus riches. La boisson la plus répandue — nous dirions maintenant, d'un usage universel — était la bière. Il n'y a donc rien d'étonnant à ce que dans les plus anciens documents historiques polonais nous trouvions le mot „karczma” (cabaret). Lors de la fondation de l'archevêché à Gniezno, le roi Bolesław Chrobry (le Brave, 992 — 1025) l'avait doté de nombreux biens et revenus, au nombre desquels figurait la dîme payée par tous les cabarets, dans plusieurs districts. Dans les actes de dotations des seigneurs aux églises et aux couvents, il est souvent question de cabarets: en 1136, 1145, 1196, 1198 etc.

Le nombre de cabarets devait être très important, car dans le cours

du temps, à mesure de la transformation des relations juridiques entre les habitants, il a commencé à se créer et à se spécifier un droit particulier concernant la production et la vente de boissons fermentées, l'ainsi nommé droit de „débit de boissons" (propinacja) qui a été pour la première fois défini nettement à la fin du XV-me siècle.

L'idée fondamentale et le principe de ce droit, qui évoluait graduellement, consistait en ce que les propriétaires de terrains, les églises, les couvents, les villes, jouissaient d'un monopole de fabrication et de vente de boissons alcooliques. Ainsi que nous l'avons déjà dit, la boisson démocratique était la bière, „cerevisia"; au XIV siècle on en distinguait déjà beaucoup d'espèces, on l'importait même de l'étranger.

Lorsque, au XV-e siècle, la consommation de l'eau-de vie commença à se propager, l'alcoolisme se mit à revêtir un caractère de plus en plus redoutable ce qui ne tarda pas à attirer l'attention critique des esprits éminents. Une réaction contre l'abus de l'alcool commence à se faire sentir (Rey, Kochanowski). Dans les ouvrages de l'abbé Piotr (Pierre) Skarga (1536 — 1612), le plus célèbre des prédicateurs polonais, nous trouvons aussi des passages véhéments contre l'ivrognerie. De même, l'éminent écrivain et moraliste Simon Starowolski, dans son livre „Réforme des coutumes polonaises", consacre tout un chapitre (X) au problème de l'ivrognerie.

Dans la période d'un obscurantisme croissant, du déclin des mœurs, de l'oppression de la classe paysanne, l'ivrognerie se mit à progresser de plus en plus, d'autant plus que le sus-mentionné droit de débit, appartenant aux propriétaires fonciers (à la noblesse), devenait toujours plus exclusivement le privilège de la classe dirigeante et constituant, pour ainsi dire, un système fiscal et la principale source de revenus de cette classe, contribuait à une abondante consommation de l'eau-de-vie. Les nobles efforts de quelques personnes isolées, tel l'évêque Joseph Wereszczyński, n'étaient pas à même d'arrêter cette vague montante d'ivrognerie, qui envahissait toujours davantage la vie de toutes les classes de la nation.

L'invention de la distillation avec des pommes de terre, vers le milieu du XVIII-e siècle, a aussi contribué à la propagation de l'alcoolisme. La noblesse buvait les vins étrangers et l'hydromel, on bien l'eau-de-vie.

Dans la seconde moitié du XVIII-e siècle, il se fait remarquer dans la société polonaise une réaction contre l'obscurité et l'ignorance. Dans le souffle naissant de réformes, sociales et politiques, on commence à prêter une attention toujours plus grande à l'ivrognerie, l'une des causes de l'obscurité et de la misère des masses populaires. C'est pourquoi, à l'époque des réformes politiques, sociales et morales sous le règne du dernier roi de Pologne, Stanislas Auguste, les protestations contre l'alcoolisme général deviennent de plus en plus intenses. Le roi, qui ne peut pas souffrir l'ivrognerie, prend part à ce mouvement.

Les hommes d'Etat et les écrivains éminents polonais de cette époque s'élevaient énergiquement contre la pratique d'habituer les gens à l'ivrognerie. Il convient de citer à ce propos quelques noms, si célèbres chez nous, tels que: Staszic, savant et homme d'Etat, Ignacy Krasicki, poète. Cependant, d'autre part, le droit exclusif de débits s'affirmait

toujours et se stabilisait dans ses formes juridiques. Il en arrivait parfois jusqu' à forcer les sujets à consommer une quantité déterminée d'eau-de-vie par an. Après la chute de la Pologne indépendante, de la Pologne des nobles, lorsque la nécessité de réformer les moeurs a été bien comprise, on a tenu compte du fait que l'ivrognerie générale de la noblesse et du peuple ayant pour conséquence l'ignorance et la réaction, a été l'une des causes importantes de la catastrophe tragique de notre nation et de notre Etat, dans les dernières années du XVIII-e siècle.

Dans les milieux d'intellectuels éminents et de la jeunesse, groupés à l'université de Vilno, au début du XIX-e siècle, surgit et s'affirma l'idée de la nécessité absolue de réformer les moeurs, en supprimant tout d'abord l'alcoolisme. Ces tendances ont trouvé écho dans l'activité de la très connue en Pologne Société „Szubrawcy”, à Vilno, ainsi que dans celle des organisations de jeunes nobles universitaires, telles que : „Filareci”, „Filomaci”, „Promieniści”. La suppression de l'ivrognerie constituait la tâche principale de leurs efforts. (Plus tard, ces mêmes tendances ont trouvé leur expression dans des passages véhéments contre l'alcoolisme, dans les „Livres du peuple et des pèlerins polonais” d'Adam Mickiewicz). C'est précisément à Vilno que se déroulait l'activité du célèbre savant polonais, Jędrzej Śniadecki, qui, l'un des premiers en Europe, déclara que la consommation de boissons alcooliques, fût-ce à doses minimales, était nuisible aux enfants. Il le fit pour la première fois dans son bel ouvrage „De l'éducation physique des enfants”, ouvrage qui, sous bien des rapports, garde son actualité jusqu' à nos jours (il a paru d'abord en 1805 dans le „Journal de Vilno”, ensuite a été édité sous forme de livre).

Nous voyons donc que Śniadecki, en envisageant de la sorte le problème de l'alcool et de l'éducation des enfants, a littéralement devancé son siècle. C'est encore à Vilno qu'a paru, en 1818, le premier ouvrage scientifique polonais sur la question de l'alcool : „l'ouvrage sur l'ivrognerie” de Jakób Szymkiewicz, professeur à l'université de Vilno (p. 14+348+8). Nous y trouvons les paroles que voici : „L'eau de-vie doit être, une fois pour toutes, reléguée à la pharmacie et ne peut être consommée que sur l'ordonnance du médecin”.

On sait l'énorme influence exercée par la croisade antialcoolique du célèbre père Mathew, en Irlande, sur tout le monde catholique et évangélique.

Le clergé catholique polonais a aussi entrepris une action antialcoolique ; c'est le père Karol Antoniewicz qui se trouvait à la tête du mouvement. Une activité analogue était déployée à Cracovie par le professeur de l'université Hechell et le poète Węzyk. La Société „Trzeźwość” („Tempérance”) y fut créée, mais son action fut assez restreinte. En 1844, le prof. Hechell a publié son ouvrage „Sur l'ivrognerie, ses effets nuisibles et les moyens de la prévenir” (132 p.).

Au cours des années 1860 — 1863/4, dans le Royaume du congrès, c'est-à-dire, dans la partie de la Pologne qui, en vertu du Congrès de Vienne, appartenait à la Russie, un intense mouvement antialcoolique a surgi au sein de notre clergé ; il s'est aussi répandu dans les territoires polono-lithuaniens, appartenant alors à la Russie. L'évêque Wołoncewski se distinguait surtout par sa force de conviction et son activité

efficace. Des centaines de milliers de villageois ont juré de ne plus prendre de boissons alcooliques ou, au moins, d'eau-de-vie. De nombreuses confréries de tempérance se sont formées autour des églises. Cette intense action antialcoolique du clergé catholique a eu pour effet que la population de notre pays était alors plus sobre que celle des Etats envahisseurs. En Silésie de Cieszyn, le clergé évangélique a pris une part très active au mouvement initié par le père Mathew.

*

*

*

Au début du XX-e siècle, un mouvement antialcoolique moderne. le mouvement d'abstinence, a surgi en Pologne, aussi bien que dans l'Europe Occidentale.

Les premiers pionniers de ce mouvement furent chez nous le dr. Benoît Dybowski, professeur à l'université de Lwów, et le prof. Wincenty Lutosławski, à Cracovie. Le prof. Lutosławski a fondé une société d'abstinence, l' „Eleuteria”, organisation strictement abstinente, laquelle plus tard, sous la direction de Sophie Daszyńska-Golińska, prit un très heureux développement en Galicie, c'est-à-dire, dans la partie de la Pologne qui avait appartenu à l'Autriche. Il est à noter que pour des motifs de principe, la célèbre femme - poète polonaise, Maria Konopnicka, a adhéré à ce mouvement et a écrit les paroles de l'hymne d'abstinents „Eleaty”.

A cette même époque, au Royaume du Congrès fut fondée la société „Przyszłość (Avenir), ayant à sa tête un groupe de médecins et de travailleurs sociaux, entre autres, le dr. Augustyn Wróblewski, le dr. Kornilowicz, le dr. Skalski et beaucoup d'autres.

Sur les territoires polonais qui appartenaient alors à la Prusse, un mouvement antialcoolique a surgi sur l'initiative du clergé et des médecins. Ainsi, l'abbé Kazimierz Niesiołowski a fondé l'Union de prêtres; une activité efficace a été déployée par le dr. Paweł Gantkowski, depuis professeur à l'université de Poznań, le dr. Danielewicz, l'abbé Nikodem Cieszyński et autres.

Toutes les organisations sus-nommées déployaient une activité très intense: elles publiaient une abondante littérature de propagande, faisaient de nombreuses conférences, organisaient des réunions, des expositions, éditaient leurs journaux. Vers 1906 — 1909, il se propagea en Galicie un intense mouvement pour la fermeture des cabarets le dimanche; il a été énergiquement appuyé par le membre du parlement autrichien, Wojciech Wiącek, par le dr. Sophie Daszyńska-Golińska, ainsi que par l'auteur de cet article.

A l'époque qui a précédé la grande guerre, notre clergé au Royaume du Congrès a propagé dans beaucoup de paroisses l'idée de noces sans alcool. L'attention a été aussi prêtée aux expositions mobiles, en tant que moyen de propagande; ces expositions ont eu partout un grand succès. En Galicie, avant la guerre, c'est M. Mikołaj Skiba, un vulgarisateur remarquable de l'idée de la tempérance, qui a rendu des services importants.

Le prof. Lutosławski a fondé à Cracovie une organisation de jeunesse universitaire, „Eleusis”, pour une tempérance quadruple: abstinence d'alcool, de tabac, de cartes et de débauche. Une série de fervents

adeptes de l'idée antialcoolique sont sortis du sein de cette organisation. L'intérêt au problème de l'alcoolisme et à la lutte contre ce mal gagnait en intensité, ce qui se laisse voir à une assez importante littérature antialcoolique de cette époque: telles les recherches du dr. Sophie Daszyńska-Golińska, l'oeuvre du prof. Charles Klecki „l'alcoolisme et l'antialcoolisme" (1904). La Société d'hygiène à Varsovie s'est aussi vivement intéressée à cette question et a organisé en 1909, à Varsovie, une imposante exposition antialcoolique.

La grande guerre a interrompu l'action des organisations antialcooliques polonaises. Après la guerre, en 1919, dans la Pologne déjà restituée, a surgi l'idée de la nécessité de lutter contre l'alcoolisme. Le ministre de la Santé Publique, le dr. Witold Chodźko, a constitué dans ce ministère un Service spécial pour la lutte contre l'alcoolisme; la même année, la Société „Trzeźwość" (Tempérance) s'est formée à Varsovie; au sein de la Diète Constituante, a surgi l'idée d'une lutte législative contre l'alcoolisme. Après de longues délibérations, le 23 avril 1920, a été votée la „Loi sur les restrictions de la vente de boissons alcooliques". Au cours des débats à la Diète, il a été longuement discuté sur l'éventualité de voter la prohibition et ce projet avait même de grandes chances d'être adopté par la Diète. Notre loi, conformément à son titre, tendait à limiter l'alcoolisme; ses stipulations prévoyaient les boissons contenant 21½° d'alcool, instituaient une série de restrictions, accordaient aux communes le droit d'option locale, ordonnaient l'interdiction de vendre et de servir les boissons alcooliques le dimanche et les jours de fêtes, interdisaient de vendre et de servir les boissons alcooliques le dimanche et les jours de fêtes dans les casernes, fabriques, ateliers, trains, bateaux, gares de chemins de fer et de bateaux, défendaient de vendre et de servir de l'alcool aux enfants et mineurs, prévoyaient des punitions sévères pour avoir amené quelqu'un à l'état d'ivresse, instituaient une responsabilité pécuniaire commune pour des dommages matériels occasionnés par un individu ivre etc. La loi en question, votée par la Diète avec un appui énergique de députés-femmes, avec Marie Moczyłowska en tête, a été rapportée, peu de temps après, au Congrès International contre l'alcoolisme à Copenhague, par le prof. R. Radziwiłłowicz, et y a été favorablement accueillie. Systématiquement combattue, inobservée, attaquée et limitée, elle a été presque entièrement annulée à deux étapes: en 1931 et 1934.

Il n'en est demeuré que des restes éphémères. Ce triste phénomène s'explique par le fait que la société n'était pas suffisamment préparée pour pouvoir comprendre et se familiariser avec l'esprit et les buts de la loi. L'échec de la prohibition en Finlande et aux Etats-Unis d'Amérique a contribué à son déclin.

Les efforts des abstinents polonais tendant à faire introduire dans les écoles polonaises l'enseignement sur la nocivité de l'alcool jusqu'ici n'ont pas réussi. Seul le ministre des Cultes et de l'Instruction Publique, le dr. Dobrucki, a recommandé d'organiser dans les écoles, une fois par an, des causeries sur l'alcoolisme.

Les organisations antialcooliques polonaises, telles que la Société „Trzeźwość", la Ligue Antialcoolique Polonaise, l'Union de Catholiques Abstinents, la Société „Mens" à Vilno, la Ligue de Cheminots Abstinents,

l'Union de Prêtres Abstinents, l'Office Central des Cercles de la Jeunesse Abstinentes à Cracovie et à Poznań, l'Union d'éclaireurs polonais, le Cercle de Médecins Abstinents, l'Union d'Instituteurs Abstinents, déploient une activité antialcoolique intense dans le pays entier. Dans la partie sud-est du pays, fonctionne une Société Ukrainienne, „Widrodzennia“.

L'une des meilleures formes de la lutte contre l'alcoolisme, qui prend chez nous toujours plus d'extension, sont des cours systématiques d'alcoolologie. Il est nécessaire de faire, tous les ans, un cours d'alcoolologie, organisé par le Département du Service de la Santé du Ministère de l'Assistance Publique, avec le concours de la Société „Trzeźwość“, à l'Ecole d'Hygiène de l'Etat, à Varsovie. A partir de 1926, 11 cours d'alcoolologie ont été faits. Le premier cours a eu lieu en 1919, à l'Université de Varsovie.

Les tournées d'expositions ont été et sont organisées presque par toutes les organisations antialcooliques polonaises.

Les publications ci-dessous sont éditées; le mensuel „Trzeźwość“, à Varsovie; le trimestriel „Świt“ et le mensuel „Przyjaciel Trzeźwości“, à Poznań, ainsi qu'une publication scientifique et sociale „Walka z alkoholizmem“ qui ne paraît que de temps en temps. Le catalogue de la littérature antialcoolique courante polonaise comprend 268 postes.

Tous les ans, sous la protection de S. Em. le Cardinal Primat de Pologne, a lieu „la semaine de la propagande de la tempérance“ qui propage parfaitement bien l'idée de la tempérance. De temps à autre, se réunissent les Congrès Antialcooliques Polonais; il y en a eu 3 avant la guerre, 7 après la guerre et un Congrès d'abstinents. (Au cours du X-e Congrès jubilaire à Cracovie, environ 80 conférences ont été produites).

L'Etat appuie l'initiative privée dans la lutte contre l'alcoolisme, et subventionne les organisations antialcooliques.

Pour le traitement d'alcooliques, nous possédons actuellement 10 dispensaires antialcooliques et deux établissements curatifs d'Etat, aménagés d'après les exigences de la thérapeutique moderne, pour des alcooliques et des narcomanes: à Świack, près Grodno, pour hommes, 80 lits, et à Gościejewo, près Poznań, pour femmes, 45 lits.

Le Gouvernement Polonais a aussi pris part à la lutte internationale contre l'alcoolisme: en 1926, la Pologne avait adhéré à l'initiative prise par les Gouvernements de Suède et de Finlande et appuyée plus tard par la Belgique, la Tchéco-Slovaquie et le Danemark, pour demander que les recherches sur l'alcoolisme fussent portées sur le programme des travaux de la Société des Nations. Le délégué de Pologne, pour ces questions, a été le prof. Rafał Radziwiłłowicz, homme de grand mérite dans le domaine de la lutte contre l'alcoolisme; plus tard, M. le Ministre dr. Witold Chodźko lui a succédé.

Vu ce qui précède, j'estime que nous pouvons affirmer, sans craindre de tomber dans l'exagération, que dans les efforts internationaux tendant à libérer l'humanité de la redoutable plaie de l'alcoolisme, la Pologne tient sa place individuelle et qui n'est pas la dernière. Nous souhaitons ardemment d'en arriver à occuper une des premières places, croyant que notre ambition en ce cas ne saurait passer pour malsaine, bien que la réalité empêche parfois la réalisation du rêve.

Jan Szymański.

LECZNICTWO NAŁOGOWCÓW.

Terminem narkomanja określamy pęd do przewlekłego zatrucia ustroju środkami chemicznymi (leczniczymi), takimi, jak pochodne makowca (morfina, heroina, eukodal), kokainą, wydobywaną z liści tropikalnej rośliny (erythroxyton cocca), lub produkowaną syntetycznie, haszyszem, wyciągiem z żywicy liści chmielu indyjskiego, meskaliną, wyciągiem z meksykańskiego kaktusa i t. p. Istnieje dużo środków, które wprowadzone do ustroju, wywołują obraz lekkiego lub przewlekłego zatrucia; do ich liczby należy również alkohol.

Mówiąc o leczeniu nałogowców, nie możemy pominąć alkoholizmu dlatego, że wykazuje on często identyczne podłoże konstytucyjne i konstelacyjne z innymi narkomanjami, że ukazuje się często w stanach zejściowych narkomanji (morfinizm), lub towarzyszy jej (kokainizm), sprządza często takie same zmiany chorobowe w organizmie człowieka, należy tak samo jak i tamte do grupy chorób społecznych, wreszcie leczy się podobnymi metodami i w takich samych zakładach leczniczych. W celu zaznaczenia podobieństwa między temi chorobami, będziemy używali dla ich oznaczenia wspólnego terminu: nałogi i jedynie tam, gdzie zajdzie potrzeba wskazania różnic w ich traktowaniu leczniczem, powrócimy do nazw, określających poszczególne jednostki lub obrazy chorobowe. Przedewszystkiem jednak do zajęcia się leczeniem alkoholików, do poświęcenia temu leczeniu dużej uwagi, zmusza nas zastraszająca powszechność, nagminność tej choroby, jej destrukcyjny wpływ nie tylko na życie jednostki, ale na życie całego organizmu zbiorowego, wreszcie szeroko rozpowszechnione i zgubne w skutkach mniemanie o zupełnej nieszkodliwości lub szkodliwości bardzo małej używania napojów alkoholowych.

Określając nałogi, jako chorobę społeczną, mam na myśli nie tylko fakt, że wpływają one na warunki i formy życia zbiorowego, ale i to, że warunkami temi są w pewnym stopniu przyczynowo określane. W takim sformułowaniu mamy — z grubsza rzecz biorąc — zamkniętą definicję choroby społecznej wogóle, która rozszerza interwencję lekarską na szereg zjawisk, wybiegających daleko poza ramy procesu chorobowego. Normalnie lekarz interesuje się wyłącznie procesem chorobowym, bada go, leczy, stara się usunąć skutek, lub przyczynę cierpienia, którą odkrywa w granicach chorego organizmu. W chorobach społecznych, takich jak alkoholizm, lub inne narkomanje, szereg momentów i przyczyn chorobotwórczych leży często poza bezpośrednim objektem i zasięgiem badania lekarskiego i w wielu wypadkach okazuje się, że całkowity powrót do zdrowia można osiągnąć dopiero na drodze radykalnej reformy warunków egzystencji pacjenta, a nawet ogólnych warunków socjalnych, w jakich jego życie przebiega. Przed lekarzem otwiera się wówczas nowe pole działalności. Zaskakują go problemy, daleko wybiegające poza zakres jego specjalnej wiedzy, staje się on badaczem obyczajów, zagadnień socjalnych, wreszcie nierzadko występuje z inicjatywą ustawodawczą. Ten proces aktualizowania się wiedzy lekarskiej w szeregu reform leczniczo-prawno-socjalnych obserwujemy dzisiaj w granicach wielu systemów państwowych, przedewszystkiem u naszego

zachodniego sąsiada, gdzie t. zw. ustawa sterylizacyjna jest krańcową i niezawsze szczęśliwą w ujęciu realizacją wielu postulatów eugeniki i higieny psychicznej. Nałogi należą do najbardziej pilnych zainteresowań tej młodej nauki.

Nie będę opisywał klęsk społecznych, które sprowadza alkoholizm lub narkomanja, gdyż wybiegałoby to poza ramy tego artykułu. Nie będziemy się też dłużej zastanawiali nad postaciami chorobowemi, wywołanemi przez długotrwałe chroniczne używanie narkotyku lub alkoholu, a których zarysy w krótkim opisie wyliczę. Wymagają one umieszczenia chorego w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym i dzięki temu szybko izolują go od reszty społeczeństwa.

Pod wpływem używania alkoholu wytwarza się cały szereg chorób nerwowych i umysłowych. Choroby te można podzielić na trzy kategorie: pierwsze powstają z jednorazowego większego użycia alkoholu, drugie ze stałego nałogowego używania go, wreszcie trzecie są to stałe, przeważnie nieodwracalne choroby psychiczne. Zwykle większe użycie alkoholu charakteryzuje się zmniejszeniem świadomości, czasami nawet zupełną jej utratą. Alkoholik nie może wówczas podać dokładnie, gdzie był, lub co robił, mamy wtedy przejściowy zanik pamięci, szybko mijające najrozmaitsze urojenia — spotykamy tu pod wpływem wzmoczonego samopoczucia przejściowe urojenia bogactwa z jednoczesnym pełnym zanikiem krytycyzmu. Człowiek taki, mimo, że jest biedny, z fantazją wielkopańską przepija ostatni grosz, otoczenie wydaje mu się piękne i przyjemne, a brudna i cuchnąca knajpa jest dla niego rajem. Są to przejściowe omamy zmysłowe powstałe pod wpływem alkoholu. Zwykle w tych stanach przychodzi do szybkiego przechodzenia od słów do czynów, gdyż alkoholikowi brak hamulców psychicznych, które posiada każdy zdrowy człowiek. Stąd bójki, kłótnie i częste zabójstwa podczas pijaństwa. Samopoczucie alkoholika bywa zwykle wzmoczone, czuje się on mądry, silny, piękny, mimo, że jest brudny, słaby i mówi od rzeczy. Myśli biegną prędko, przebiegając z przedmiotu na przedmiot, nie może wówczas taki człowiek skoncentrować uwagi, lub myśli w jednym kierunku, na jednym punkcie, lub zainteresowaniu. Jest to tak zwany przyspieszony bieg myśli. Czasami odwrotnie: alkoholik staje się smutny, przygnębiony, cały świat przedstawia mu się w czarnych barwach, wydaje mu się, że jest największym grzesznikiem, że życie nic nie jest warte, że przed sobą nic nie ma. Są to wszystko nastawienia myślowe o charakterze przygnębieniowym, t. zw. depresyjne. Alkoholik przy dłuższym używaniu alkoholu, na skutek zatrucia mózgowia i związaną z tem zatruciem zmianą ciśnienia wewnątrzczaszkowego, lub wskutek zaniku pewnych komórek mózgowych zapaść może na padaczkę alkoholową, która trwa długi czas i bywa trudna do wyleczenia.

Dotychczas mówiłem przeważnie o przejściowych stanach psychotycznych, wynikłych na skutek jednorazowego większego użycia alkoholu, a podobnych do krótkotrwałej choroby umysłowej. Natomiast długotrwałe codzienne zatrucie się alkoholem prowadzi do zmian trwalszych i głębszych, zmienia cały ustrój psychiczny i fizyczny człowieka, powstaje wówczas t. zw. zwyrodnienie alkoholowe. Na tle dłuższego używania alkoholu powstają zaburzenia natury psychicznej, wykraczające poza granice tych stanów, o których mówiłem, i wkraczające w dziedzi-

nę chorób umysłowych. Spotykamy również zaburzenia psychiczne, które są niejako zwiastunami przyszłej długotrwałej choroby. Do nich przede wszystkim należy t. zw. ostre odurzenie alkoholowe. Objawy tego cierpienia noszą wysoce niebezpieczny, zaczepny w stosunku do otoczenia charakter. Powstają nagle, nawet po spożyciu niewielkiej ilości alkoholu. Wśród bardzo silnego bólu głowy, wielkiego podniecenia ruchowego i myślowego chory zupełnie nie orientujący się, gdzie się znajduje i co robi, krzyczy, rzuca się, bije otaczających go ludzi. Chory odczuwa wówczas bezprzyczynowe lęki i na skutek tych lęków, zaczepności i skłonności do niszczenia wszystkiego dookoła, posuwa się do najbardziej gwałtownych czynów. W chorobie tej popełniane były niejednokrotnie ciężkie przestępstwa, jak np. morderstwa, o których chory po przejściu choroby nic nie wiedział i o dokonaniu których nie pamiętał. Takie stany chorobowe trwają krótko, bo zwykle kilka godzin. W przebiegu przewlekłego alkoholizmu powstać mogą również wszelkiego rodzaju halucynacje, omamy jednorazowe. Choremu wydaje się wówczas, że słyszy, lub widzi coś, że dokonywuje jakichś czynności. Powstają również szybko przemijające bezprzyczynowe smutki i przygnębienia, pod wpływem których chory popełnia samobójstwo, lub może dokonać czynów przestępczych, nie pamiętając później o nich zupełnie. Są to t. zw. zamroczenia alkoholowe. Przejdę wreszcie do chorób umysłowych, powstających na tle chronicznego nałogowego używania alkoholu, chorób trwających dłużej, które zmuszają do bezwzględного umieszczenia pacjenta w zakładzie zamkniętym. Do nich przedewszystkiem zaliczyć należy t. zw. białą gorączkę, czyli delirium tremens. Biała gorączka jest najczęstszą chorobą, powstającą na tle alkoholizmu przewlekłego, trwającego szereg lat. Są jednak wypadki, że delirium wybucha znacznie prędzej, co zdarza się przy specjalnej chronicznej nadwrażliwości na alkohol. Zwykle momentem wywołującym powstanie tej choroby bywa jakieś przypadkowe lekkie schorzenie fizyczne: przeziębienie, niestrawność żołądkowa, czasami zaś nadmierna praca umysłowa lub fizyczna, jakieś silne przeżycie psychiczne, radosne lub przykre. Często się mówi, że biała gorączka powstaje przy nagłym zaprzestaniu używania alkoholu. Jest to mniemanie mylne i szkodliwe. W specjalnych zakładach leczniczych dla alkoholików leczenie zaczyna się od nagłego całkowitego odebrania alkoholu i nie było wypadku, żeby człowiek taki zapadł następnie na białą gorączkę. Alkohol można podać choremu tylko w tym wypadku, jeżeli, jako powikłanie białej gorączki wytworzy się zapalenie płuc połączone z zapaleniem mięśnia sercowego. Biała gorączka zaczyna się stopniowo. Chory staje się niespokojny, drażliwy, ma bezprzyczynowe lęki, nocami nie sypia, a jeśli zaśnie, to na krótko, budzą go straszne męczące koszmary o treści zastraszającej, a więc chcą go otruć lub zabić. Chory przestaje pracować, zjawiają się bóle i zawroty głowy, zaczynają mu się zwidywać rozmaite postacie, zmyry, stojące w miejscu bez ruchu. Są to zwiastuny choroby. Sam napad białej gorączki rozpoczyna się nagle, zjawiają się wówczas masowe omamy słuchowe i wzrokowe, złudzenia zuciowe, choremu zwiduje się mnóstwo rozmaitych zwierząt, będących stale w ruchu, przeważnie czarnych i małych, zwierzęta najdziwaczniejsze, koty, szczury, myszy, wszystko to zmienia mu się w oczach, jak na taśmie filmowej. Zwierzęta te rzucają się na chorego, chcą go ugryźć, rozszarpać — są to t. zw. halucynacje wzrokowe. Do omamów słu-

chowych należą: szумы, trzaski, wystrzały, muzyka, głosy i rozmowy, które chory słyszy zupełnie wyraźnie. Nie mniej przykre mi dla chorego są omamy czuciowe, wydaje mu się wówczas, że jest owiązany jakimiś niemi, które zdejmuje ze siebie, czuje, jak żmije i węże łażą po nim, lub mrówki biegają mu po skórze. Bardzo charakterystycznym objawem jest to, że chory, leżąc w łóżku, wykonywuje swą pracę zawodową, tak, jak gdyby istniała ona w rzeczywistości. Choremu można łatwo wmówić cały szereg rzeczy, których w rzeczywistości nie ma, czyta na polecenie lekarza wiersze na białej gładkiej ścianie. Można mu również zasugerować, że widzi cały szereg barwnych obrazów, które chory szczegółowo opisuje, wierząc całkowicie w to, że je widzi w rzeczywistości. Ciekawe jest zjawisko, że znajduje się w szpitalu i rozmawia z lekarzem, prowadzi jednocześnie dysputę z urojonemi osobami. Chory miewa skłonność do dowcipkowania, a ponieważ jednocześnie ma lęki, stąd odpowiedzi jego cechuje t. zw. humor wisielczy. Deliryk drży na całym ciele, drżą mu nie tylko kończyny, ale i cały tułów. Biała gorączka trwa od 4-ch do 5-ciu dni, podczas których chory cierpi na zupełną bezsenność, poczem zapada w głęboki i mocny sen, z którego budzi się bez objawów choroby.

Ostre omamowe obłąkanie opilcze różni się od białej gorączki przede wszystkim długością trwania. Trwa czasami do trzech miesięcy. Na pierwszy plan występują tu liczne omamy słuchowe, chory słyszy głosy, rozmowy prowadzone o nim, głosy te kłócą się pomiędzy sobą, część tych głosów bierze chorego w obronę, część zaś bardzo często nastaje na jego życie. Knuje się przeciwko niemu jakiś spisek. Zwykle chory uważa się za winnego, zasługującego na karę, ale nie na tak wielką, jak obiecują głosy. Wskutek tych omamów słuchowych chory układa cały szereg mylnych wyobrażeń i pojęć, t. zw. urojeń. Urojenia te układają się w system prześladowczy, to znaczy, że wszystko, co się dzieje dookoła chorego, jest spiskiem ułożonym przeciwko niemu i wszystko słyszane tłumaczy taki chory w sposób niekorzystny dla siebie. Świadomość chorego przy tem wszystkim bywa zachowana, chory wie, gdzie się znajduje, orjentuje się w czasie, miejscu i otoczeniu, jednak utrwala w swym toku myślenia, urojenia prześladowcze, które naskutek nastawienia ksobnego i osłabionego krytycyzmu, trudno jest mu odrzucić i do których szybko wraca. Na tle przewlekłego alkoholizmu spotyka się także obraz chorobowy, nazywany przez niektórych autorów psychozą Korsakowa. Z objawów chorobowych przedewszystkiem występują tu luki pamięciowe, które chory uzupełnia zmyślonemi, najbardziej fantastycznemi danemi. Chory maokrytyczny w swoim postępowaniu życiowem staje się wkońcu pacjentem kliniki psychiatrycznej, gdzie może przebywać bardzo długo, stopniowo niedołążniejąc umysłowo i fizycznie.

U chorych, obarczonych alkoholizmem dziedzicznie, zdarzają się czasami okresowe napady pijaństwa, trwające od kilku dni do kilku tygodni. Podobne stany chorobowe nazywamy dipsomanją. Ostatnio traktuje się je jako ekwiwalent występujący w zastępstwie napadu epileptycznego.

Z chorób nerwowych u alkoholików występuje najczęściej zapalenie wielonerwowe, będące skutkiem oddziaływania alkoholu na pnie nerwowe. Choroba ta trwa długo i z trudem poddaje się leczeniu.

Chciałbym jeszcze omówić psychozy występujące w przebiegu nar-

komanji. Psychozy morfinowe są rzadkie, występują przeważnie na tle wrodzonej predyspozycji do chorób umysłowych, lub wtedy, gdy morfinizm powikłany jest kokainizmem, lub alkoholizmem. Czasami tylko, w przeciwieństwie do alkoholizmu, przy nagłym pozbawieniu morfiny, występują krótkie jednorazowe halucynacje wzrokowe i słuchowe.

Przy przewlekłym zatruciu ustroju kokainą występują czasami stany obłądne, omamy, przyczem chory widzi wszystko mikroskopijnie oraz miewa urojenia i nastawienia prześladowcze, wskutek których skłonny jest do gwałtownych wyładowań i jeżeli morfinista popelnia czasami w okresie głodu morfinowego przestępstwa pospolite (kradzież, fałszowanie recepty), to kokainista wskutek tych właśnie gwałtownych wyładowań i bezkrytycznych lękowych nastawień i systemów prześladowczych skłonny jest nawet do morderstwa. Oczywiście, wszystkie stany psychotyczne lub zdecydowane psychozy, powstałe wskutek nałogowego przewlekłego kokainizowania się lub morfinizowania, winny być leczone w zamkniętych szpitalach psychiatrycznych.

Przy przewlekłym używaniu haszyszu rozróżniamy chwilowe upojenia z uczuciem błogostanu, euforji, oraz przewlekłe, prowadzące do otepienia moralnego i afektywnego stanu, przy jednoczesnym szybko postępującem wyniszczeniu fizycznym. Zatrucia meskaliną (peyotlem) manifestują się bogatemi, barwnymi, fantastycznymi wizjami, przyczem połączone są one z omamami słuchowymi i wzrokowymi. Po wygaśnięciu tych stanów powstaje całkowita pamięć rzeczy widzianych urojeniowo. Ostatnie dwa środki narkotyczne nie są prawie używane.

Przechodząc do technicznej strony leczenia nałogu, należałoby różnicować cztery typy zakładów lub instytucyj leczniczych: leczenie ambulatoryjne, leczenie w specjalnym zakładzie dla nałogowców, pobyt i leczenie w specjalnym zakładzie dla nałogowców niepoprawnych, oraz leczenie w szpitalu dla chorych umysłowo. I tu odrazu muszę się zastrzec, że, zdaniem mojem, leczenie nałogowców winno być wyeliminowane z ram lecznictwa w szpitalach dla chorych psychicznie, pozostawiając tym szpitalom jedynie leczenie jednostek zdradzających cechy wyraźnej choroby psychicznej, o których wspominałem poprzednio. My, psychiatrzy, wiemy o szeregu trudności utrzymania nałogowców w ramach zakładu dla chorych psychicznie na salach ogólnych. W większych zakładach tworzą się specjalne oddziały dla alkoholików i narkomanów, w mniejszych umieszcza się ich w osobnych pokojach, dążąc do eliminacji tych przypadków. I słusznie: z jednej strony po przejściu objawów psychotycznych, osobnik taki czuje się źle wśród chorych psychicznie, wpływa często ujemnie na współpacjentów, łamiąc dyscyplinę zakładu. Z drugiej strony nadawanie niejako z tytułu pobytu wśród umysłowo chorych praw i przywilejów choroby psychicznej takimiu osobnikowi, wytwarza w pacjencie poczucie nieuleczalności, nieodpowiedzialności za swoje czyny, co sprzeciwia się kardynalnym zasadom metod psychoterapeutycznych, dążących do wyrównania małowartościowości, wyrobienia poczucia odpowiedzialności, wiary we własne siły, starających się pobudzić instynkt samozachowawczy. Pobyt wśród umysłowo chorych zabija wiarę w możliwość uleczenia, w możliwość wyjścia z fatalnego koła nałogu, gdyż efekty lecznicze, osiągnięte w zakładach psychiatrycznych w leczeniu tych spraw, są z reguły bardzo nikłe, nie mówiąc już

o tem, że pobyt w zakładzie psychiatrycznym bardzo odbiega nawet od pozorów pobytu wśród ludzi zdrowych, co również sprzeciwia się zasadom lecznictwa nałogowców, które muszą polegać między innymi na stwarzaniu warunków jaknajbardziej zbliżonych do życia pozazakładowego. Po wypisaniu zaś takiego chorego ze szpitala psychiatrycznego, społeczeństwo stempluje go mianem psychicznie chorego, co w dużej mierze utrudnia uzyskanie pracy, prowokując w ten sposób nawrót do nałogu.

Wyniki lecznicze osiągnięte u nas w zakładach specjalnych dla leczenia nałogowców i narkomanów, t. j. w Świacku i Gościejewie, oraz w zakładach tego typu w Rosji Sowieckiej, Niemczech i w Szwajcarii, przemawiają również za wyodrębnieniem lecznictwa nałogowców z zakładów psychiatrycznych, oczywiście wyłączając przypadki trwałej choroby umysłowej.

W celu należytej segregacji materiału ludzkiego, który winien być leczony w tych lub innych warunkach, należy sprecyzować pojęcie przypadku nieuleczalnego społecznie. Przypadki długoletniego używania narkotyków, lub alkoholu zbyt daleko zaawansowane, ciężcy psychopaci, schizoidzi, lub epileptoidzi, którym pobyt w zakładach leczniczych specjalnych nie pomógł, gdyż po opuszczeniu ich chorzy ponownie przez czas długi oddają się nałogowi i lekarze psychiatrzy stwierdzają, że mimo wszelkich wysiłków nie dało się wytworzyć hamulców psychicznych na alkohol, lub narkotyk, jeżeli instynkt samozachowawczy już nie działa, chory taki powinien być zakwalifikowany jako nieuleczalny, a co za tem idzie, winien być przymusowo skierowany do zakładu dla niepoprawnych. Kumulacja pacjentów, rokujących nadzieję wyleczenia z pacjentami beznadziejnymi psuje efekt leczniczy, demoralizuje i przeszkadza w leczeniu.

Zakład dla niepoprawnych nałogowców, na czele którego stać będzie doświadczony lekarz psychiatra, winien być prowadzony w duchu wychowawczo-leczniczym, musi posiadać oddział szpitalny przeznaczony dla pacjentów zdradzających wyraźne cechy choroby psychicznej, powstałej wskutek używania alkoholu lub narkotyku, infirmerję, oraz oddział dla pacjentów bez cech choroby umysłowej, ponadto musi posiadać dział przyrodo-leczniczy. Kardynalnym, a nieodzownym warunkiem, metodą leczniczą zakładu, musi być praca, stosowana indywidualnie, dopasowana do sylwetki konstytucyjno-psychologicznej danego chorego, jego możliwości i zdolności, praca produkcyjna i twórcza. Tylko wówczas będzie nosiła ona nieodzowny charakter reedukacji.

Uważam, że praca pacjentów w zakładzie takim musi być płatną, co można osiągnąć drogą sprzedaży wyrobów warsztatowych, wytwarzanych przez pacjentów, oraz sprzedaży artykułów gospodarczych z fermy i ogrodu, uprawianej i obsługiwanej przez pupili zakładowych. Z zarobków swoich pacjent winien częściowo chociaż opłacać swój pobyt w zakładzie, oraz czynić minimalne chociażby wkłady oszczędnościowe. Będzie on wówczas mniejszym ciężarem dla społeczeństwa i rodziny, z drugiej strony nauczy się ponownie pracować i odczuwać potrzebę pracy. Racjonalny dobór rozrywek, możliwość wyzycia się w sporcie, zabawach i życiu towarzyskiem, samorząd wewnętrzny w zakładzie, ograniczony naturalnie do pewnych norm i kierowany przez lekarza, organi-

zowanie kursów dokształcających, na których wykładowcami byłiby między innymi sami pacjenci i t. p. zajęcia wypełnią pacjentom wolne od pracy godziny. Wypisywanie pacjentów niepoprawnych po pewnym czasie na próbne urlopy, danie więc możliwości próby życia pozazakładowego, będzie miało swój wpływ psychoterapeutyczny, usunie uczucie beznadziejności lub kary, wytworzy atmosferę pobytu leczniczego w zakładach tego typu.

Celem zakładu powyższego jest, z jednej strony, wyeliminowanie ze społeczeństwa nałogowców niepoprawnych, z drugiej strony wyłuskanie z materiału chorobowego, zdawałoby się straconego, przypadków, które mogą być zwrócone społeczeństwu. Atmosfera zakładu nie powinna być ściśle atmosferą leczniczą w dosłownym tego słowa znaczeniu, nie powinna tem więcej nosić charakteru zakładu karnego, musi być szkołą życia, co da się osiągnąć przez zbliżenie warunków pobytu w zakładzie do normalnego, pozazakładowego. Czas trwania pobytu w zakładzie nie da się zgóry określić. Zależać on musi od stopnia ciężkości schorzenia, oraz od sylwetki psychologiczno-konstytucyjnej pacjenta.

Lecznictwo ambulatoryjne odgrywa dosyć dużą rolę w leczeniu alkoholików i bardzo nieznaczną w leczeniu innych nałogów. Ambulatorjum jest z jednej strony niejako punktem rozdzielczym, który kwalifikuje i przysyła odpowiednie przypadki do poszczególnych typów zakładów, z drugiej strony jest instytucją kontrolującą nałogowców wypisanych z lecznic, gdyż do ambulatorjum takiego musi w ciągu jakiegoś czasu w regularnych odstępach zgłaszać się wypisany z zakładu pacjent. Ambulatorjum, o którym wspominał, musi być prowadzone przez doświadczonego lekarza psychiatrę, posiadającego do pomocy kilka wykwalifikowanych specjalnie w tym kierunku higienistek społecznych, które przeprowadzają pracę oświatową-kulturalno-zapobiegawczą i uświadamiającą w terenie, lub wśród pacjentów i ich rodzin. Szereg ambulatorjów takich tworzy sieć opieki pozazakładowej dla byłych, lub leczących się w ambulatorjum pacjentów. Sprawozdanie z dziesięcioletniej działalności Poradni Przeciwalkoholowej w Pierwszym Miejskim Ośrodku Zdrowia w Warszawie świadczy o niezmiernej pożyteczności tej instytucji, oraz o jej dodatnich wynikach leczniczych. Poza leczeniem i oddziaływaniem psychoterapeutycznym lekarze i higienistki przychodniane winny dążyć także do zmiany obyczajów pijackich, zakładając stowarzyszenia abstynenckie, prowadząc gospodę i zabawy bezalkoholowe, w których to stowarzyszeniach byli chorzy znajdują wyładowania, uczą się wyżywiania życiowego w sposób społeczny. Stowarzyszenia te muszą być punktem oparcia przyszłego życia społecznego byłych pacjentów.

W zakładzie specjalnym, przeznaczonym dla leczenia alkoholizmu i narkomanji o typie sanatorium otwartego musi znaleźć się jednakoż oddział zamknięty, w którym przeprowadza się odstawianie alkoholu, lub narkotyku. Zwykle zarówno alkohol, jak i kokaina wycofują się odrazu, bez obawy specjalnych komplikacji. Morfinę i inne pochodne makowca obecnie w sposób natychmiastowy nikt już prawie nie wycofuje. Po demorfinizacji, lub dealkoholizacji chory w następstwie przenosi się z reguły na oddział otwarty. Dla ułatwienia choremu znoszenia szeregu przykrych objawów występujących jako reakcja ustroju na brak narkotyku, zna medycyna współczesna szereg metod, lub środków farma-

ceutycznych pomocniczych. Ponieważ nie ma niestety ustawy prawnej, która pozwoliłaby na przymusowe przeprowadzenie leczenia odwykowego, chorzy, przyjmowani do zakładu, podpisują sami dobrowolnie rewers, że godzą się na leczenie, oraz na kontrolę osobistą, kontrolę listów przysyłanych paczek, oraz kontrolę odwiedzających ich osób, gdyż zdarza się często, że chory w ten lub inny sposób usiłuje przemyścić narkotyk, lub alkohol do zakładu.

Dawniej odbierano morfinę natychmiast, lub stosowano szybko, t. j. w ciągu 8 do 10 dni zmniejszając dawkę i, stosując w zamian szereg zastępczych środków (brom, nalewka opiumowa, kodeina, dionina, pantopon), które mają ułatwić znoszenie przykrych objawów abstynencyjnych. Obecnie, jeśli wyniszczenie organizmu, a zwłaszcza zatruty przez narkotyk mięsień sercowy pozwala na to, stosuje się metodę trwałego snu, t. j. wywołanie stanu narkozy, lub półnarkozy. Stan ten trwa do dni 8, a ponieważ wtedy chory jest nieprzytomny, lub pół przytomny, przykre objawy abstynencyjne wypadają mu niejako z pamięci. Chory staje po narkozie wolny od potrzeby organicznej używania narkotyku. Naturalnie, że przy tej metodzie pacjent otoczony być musi dzień i w nocy baczną opieką lekarską i pielęgniarską, musimy mu wówczas podawać szereg środków nasercowych, dbać o to, aby zapobiec mogącemu łatwo powstać zapaleniu płuc, oraz budząc chorego na krótki czas, odżywiać go. Sposób ten jest najbardziej humanitarną metodą demorfinizacji. Nie zawsze jednak możemy ją zastosować, gdyż długoletnie zatrucie ustroju w sposób fatalny odbija się na nim, tak, że czasami w obawie o życie chorego nie możemy zastosować metody trwałego snu, oraz innych metod szybszego odstawiania narkotyku. Pozostaje wówczas bardzo powolne odbieranie narkotyku, trwające nieraz miesiącami. W okresach końcowych, kiedy chory zaczyna odczuwać głód morfinowy, możemy podawać szereg środków uspakajających, nasennych, lub zalecane przez chińskich uczonych, wstrzykiwania zawartości pęcherza wywołanego na skórze chorego środkami pryszczącymi. Metoda A. Adlera polega na stosowaniu eufiliny dożylnie, lub w czopkach, co ma powodować zwiększoną przemianę płynów i soków ustrojowych. Stosuje się również metodę insulinową-cukrową. Przez kilka dni stosuje się dwa razy dziennie po 30 jednostek insuliny, robiąc przy tem zastrzyki dożylnie 50% cukru grobowego.

Wszystkie te metody dążą do usunięcia w ten lub inny sposób przykrych objawów abstynencyjnych. Metody leczenia przyrodoleczniczego (wodolecznictwo, elektrolecznictwo i promieniolecznictwo), prowadzą między innymi do restauracji całego organizmu, zmniejszenia szkód wyrządzonych przez narkotyk, oraz do polepszenia samopoczucia chorego przez swój wpływ psychoterapeutyczny. Do kategorii tych oddziaływań należą również wszelakiego rodzaju sporty. Ponieważ morfina powiększa napięcie układu parasympatycznego, a obniża napięcie układu sympatycznego, w miarę tego, jak następuje uwolnienie się ustroju od narkotyku, występują wahania napięcia antagonistycznego całego układu wegetatywnego. Chory staje się niespokojny, lękliwy, zmęczony, ma łzawiące oczy, występuje zmniejszenie łaknienia, nudności, katar, wymioty, bóle przewodu pokarmowego, biegunki, bóle mięśniowe i kostne, oraz brak snu. Zjawiają się napadowe bicie serca, połączone z uderze-

niami krwi do głowy, chory poci się i jest bardzo osłabiony. Jednym słowem jest obraz ciężkiego schorzenia fizycznego. Objawy te trwają czas jakiś i stopniowo zanikają. Narkoman podczas odbierania narkotyku gwałtownie domaga się morfiny, często okazuje swe cierpienia w sposób przesadny i teatralny, zdobywają się czasami na akty agresji fizycznej w stosunku do lekarza i otoczenia. Obraz chwiejności neuropatycznej i te wszystkie wyładowania gniewliwe przypominają raczej bezsilną złość dziecka, niż nieświadome swego celu napady szału umysłowo chorego.

Pozbawiając chorego kokainy, musimy się liczyć z tem, że występują u niego nastroje przygnębieniowe, depresyjne, wzmożona drażliwość, wszystkie te objawy szybko dadzą się usunąć przez podanie dużej dozy bromu i łżejszych środków nasennych. Przy pozbawieniu alkoholu chory w ciągu dwóch—trzech dni odczuwać może pewien niepokój ruchowy, drażliwość, przygnębienie, zjawiają się czasami bóle mięśniowe, brak snu, oraz szybko przemijające drżenia całego ciała i kończyn, oraz wymioty ranne.

Podobnież, jak przy alkoholu, przebiega proces pozbawienia chorego eteru.

Charakterystycznymi są także sny nałogowców, pozbawionych trucizny, sny życzeniowe, polegające często na zwidywaniu we śnie ogromnych ilości tego, lub innego narkotyku czy też alkoholu. Do jak kolosalnych ilości może dojść dawka dzienna narkotyku używana przez nałogowca, świadczy to, iż w literaturze naukowej opisywane były przypadki, gdzie chory brał do 5 gr. morfiny dziennie, kokainę zaś do 30 gr. dziennie. Dla orjentacji podaję normalne dawki lecznicze, używane czasami przez lekarzy w celach leczniczych. Morfina: 0,015. Personel i lekarze zakładów specjalnych muszą naturalnie sami przestrzegać zupełną trzeźwość, co jest również ważnym atutem psychoterapeutycznym.

Sam proces demorfinizacji, lub odstawienia alkoholu jest tylko początkiem i niejako mechaniczną częścią leczenia odwykowego. Następuje potem najważniejszy moment w leczeniu nałogowców, t. j. stosowanie szeregu metod specjalnych, metod psychoterapeutycznych, które mają zasadnicze znaczenie w leczeniu nałogu. Dla wybrania odpowiedniej metody psychoterapeutycznej dostosowanej do sylwetki konstytucyjno-konstelacyjnej danego przypadku, niezbędnym jest także dokładne poznanie w każdym poszczególnym indywiduum mechanizmu powstawania nałogu i określenia jego przyczyn. Dzielimy je na wewnątrz pochodne i zewnątrz pochodne. Do pierwszej grupy zaliczamy wszystkie czynniki konstytucyjne, które składają się na obraz psychiki człowieka w momencie, poprzedzającym wybuch nałogu i wybuch ten przyczynowo określają. Czynników takich znamy bardzo dużo. Należą do nich wszystkie stany neuro i psychopatyczne, obarczenie dziedziczne, zaburzenia układu wegetatywnego, powodujące trwałe złe samopoczucie, od którego chory stara się wszelkimi sposobami uwolnić, niedowartościowości organiczne, a więc kalectwa, lub choroby njeuleczalne, które rozwijają w człowieku bolesne uczucie niezasłużonej krzywdy i niewydolności życiowej, zaburzenia popędu płciowego, utrudniające jednostce proces adaptacji ogólnej — stany wyczerpania po ciężkich chorobach organicznych i t. p. Jest rzeczą ciekawą, że zarówno usposobienie melancholiczne, skłonność do depresji i odczuwanie życia w sposób niekorzystny, jak i samopo-

czucie wzmożone, rozrost sił witalnych mogą predysponować jednostkę do nałogu. Widzimy, że wzmożone, jak i depresyjne zabarwienia usposobienia mogą różnymi drogami doprowadzić człowieka do tych samych tragicznych rezultatów. Wyśledzenie tych dróg jest pierwszym zadaniem lekarza, poprzedzającym właściwe leczenie psychoterapeutyczne. Czynniki z zewnątrz pochodnymi nazwiemy te wszystkie wpływy otoczenia, jakim ulega indywiduum w swoim procesie rozwojowym od najwcześniejszych lat dzieciństwa aż do wieku późnego. Największe znaczenie posiada tu wpływ domu rodzinnego w okresie dzieciństwa i młodości, normalne przejście wszystkich faz rozwoju psychofizycznego, a zwłaszcza rozwoju płciowego, wpływ szkoły, warunki, w jakich jednostka zetknęła się poraz pierwszy z przejawami życia obyczajowego grupy społecznej, do której należy, sytuacja materialna, w jakich się rozwijała, okoliczności, jakie towarzyszyły jej pierwszym próbom samodzielnego życia, przykłady, na których wzorowała się w wytwarzaniu własnego poglądu na świat. Oczywiście, to wyraźne rozgraniczenie między czynnikami wewnątrz i zewnątrz pochodnymi jest czysto teoretyczne. Przy powstaniu konstelacyjnych predyspozycji do nałogu, dominującą rolę odgrywa właśnie wpływ wychowania i otoczenia, a samo wychowanie i jakość jego wpływu jest w dużej mierze określone właściwościami zestrojowymi indywiduów, wchodzących w skład grupy społecznej, która ów wpływ wywiera. To też, badając konkretny wypadek nałogu, stwierdzamy zawsze u jego podstaw przyczyny należące do obu wyżej wymienionych grup z wyraźną przewagą czynników z zewnątrz pochodnych. Szczególnie alkoholizm przewlekły — nałogowy, pomijając bardzo ciężkie przypadki, stojące raczej w sferze kliniki psychiatrycznej, powstaje na tle sprzyjających warunków zewnętrznych (np. obyczaje pijackie, przymus towarzyskiego picia) przy współdziałaniu pewnej predyspozycji konstytucjonalnej. Najczęstszym podkładem nałogu alkoholowego są psychonerwice, zwłaszcza lękowe i psychopatie epileptoidalne. Wszelkie jednak inne rodzaje usposobienia psychopatycznego, jak i początkowe okresy psychoz, oraz niedorozwoje mogą być genezą nałogu, cechą każdego nałogu jest utrata swoistej odporności w stosunku do danego środka narkotycznego, której nie udaje się nigdy odzyskać i pod tym kątem widzenia nałóg alkoholowy teoretycznie jest właściwie nieuleczalny. Nigdy nałogowy alkoholik po najdłuższym nawet okresie abstynencji nie będzie mógł zachować umiaru w używaniu alkoholu. I zawsze — z żelazną konsekwencją — po zwykle bardzo krótkim okresie używania alkoholu, względnie umiarkowanym, stoczy się znów w nałóg. Z istoty tych faktów wynika konieczność zachowywania ścisłej abstynencji w stosunku do alkoholu i zasada ta jest nie naruszalną podstawą leczenia alkoholików“ („Trzeźwość“ Nr. 1—3. Dr. Zajączkowski).

Znaczenie psychoterapii w leczeniu odwykowem jest bardzo wielkie, nie równie większe niż znaczenie zabiegów fizjo-terapeutycznych, lub leczenia farmakologicznego. Od metody i sposobu przeprowadzenia jej zależy w znacznym stopniu przyszły los pacjenta. Celem psychoterapii jest — najogólniej rzecz biorąc — ułatwienie człowiekowi procesu adaptacji życiowej, dostosowania się do praw i wymagań życia codziennego, najeżonego tysiącami przeszkodami. Musimy pamiętać, że końcowym wynikiem nałogu jest ostry konflikt jednostki ze społec-

nością, wymogami życia i z najbliższym otoczeniem. Konflikt ten może być również punktem wyjściowym przewlekłego odurzenia się alkoholem, lub morfiną. Polega on na niedopasowaniu się do rzeczywistości, na złym samopoczuciu w szeregu sytuacji życiowych, lub na niezgodności celów osobistych z celami, jakie stawia sobie i innym grupa społeczna i normami postępowania, jakie w obrębie tej grupy obowiązują. Konflikt taki, jeżeli nie znajdzie właściwego rozwiązania, musi doprowadzić do pogńębienia jednostki, do wykluczenia jej poza nawias zbiorowości. Traci na tem bezwzględnie jednostka, a czasami i grupa. Teraz możemy określić naszą myśl ściślej i powiedzieć, że zadaniem każdego postępowania psychoterapeutycznego musi być rozwiązanie tego konfliktu w ramach zachowania osobowości jednostki i przystosowania jej do wymagań życia. Psychoterapia ma na celu między innymi niejako ponowne wychowanie człowieka, tylko, że to ponowne wychowanie połączone jest często z wielkimi trudnościami. Wpływ wychowawczy nie napotyka tu plastycznej osobowości dziecięcej, ale bardzo oporną, nieraz psychopatycznie usztywnioną osobowość człowieka dorosłego, z szeregiem szczerb w psychice. Szczerby te powstały wskutek zewnętrznych lub wewnętrznych powodów organicznych, czy też wytworzone zostały nałogiem. Dlatego też efekt leczniczy metod psychoterapeutycznych w stosunku do zadawnionych stanów chorobowych nie zawsze musi być zadawalający, a stwierdzenie tego faktu jest poważnym argumentem przemawiającym za skierowywaniem naszych wysiłków na rozwój lecznictwa zapobiegawczego.

Lekarz ma do swojej dyspozycji dużą ilość metod psycholeczniczych, stosuje je zależnie od indywidualnych właściwości psychicznych pacjenta.

Rozwój historyczny metod psychoterapeutycznych odbywał się w następującym porządku: leczenie perswazją (Dubois), pogłębienie tej metody i większą sugestywność jej wprowadził Bernheim i Charcot przez nakazy sugestywne, podawane w hypnozie. Psychoanaliza Freuda zwróciła uwagę na stłumione i zapomniane przeżycia wieku dziecięcego, które zapadały w podświadomość w postaci drażniących drzazg, (kompleksów), a których rozładowanie, uświadomienie drogą tłumaczenia symbolów sensorych, lub przypadków irracjonalnych działań na jawie miało usuwać przyczynę choroby przez ujawnienie choremu istoty kompleksów i wskazywało mu mechanizm powstawania stanów chorobowych. Metoda indywidualno-psychologiczna Adlera i metoda przyspieszonej psychoanalizy Steakla, lub Jung, posługują się temi samemi psychoanalitycznemi metodami. Wychodząc z innych założeń, metody psychologiczne wprowadzone przez Janeta i Kronfelda wprowadzają bezwzględną suwerenność świadomego nad nieświadomem, podporządkowują afekty krytycznej sile rozumu; metoda Francka polega na wyładowaniu przez chorego stanu przymglenia hypnotycznego, przy jednoczesnem narzuceniu odpowiednich sugestji, minionych przeżyć urazowych.

Najczęściej praktyczna postać stosowanej w zakładzie leczniczym psychoterapii jest zlepkiem poszczególnych metod, które wzajemnie się uzupełniają.

Dr. med. J. Neczaj - Hruzewicz,
Dyrektor Państwowego Zakładu Leczniczego
dla nerwowo-wyczerpanych w Gościelejewie.

KRÓLEWSKIE I HETMAŃSKIE ARTYKUŁY WOJSKOWE W SPRAWIE ALKOHOLIZMU.

Tajemnicza mgła okrywa początkowe dzieje powstawania państwa polskiego i jego siły zbrojnej. Według niewielkiej liczby pomników historycznych i kronik, twierdzimy, iż w najdawniejszych, przedhistorycznych czasach obowiązek obrony kraju spoczywał na wszystkich bez wyjątku obywatelach kraju. Nie istniało wtedy zagadnienie służby wojskowej, któraby przygotowywała należycie żołnierza, bo życie ówczesne zmuszało ludzi od najmłodszych lat do zaznajamiania młodego chłopca z kuszą, dzidą czy oszczepem. Od podrastającego pacholęcia bierze udział w łowach, tropi jelenie, walczy z niedźwiedziem, ujeżdża konie i zaprawia się we władaniu bronią. Musi zostać najpierw dobrym myśliwcem, poznać tajemnicę otaczającej go puszczy, ścieżki wodące do jej kresu, brody i przeprawy. Tak zahartowany i zaznajomiony z bronią, żyje spokojnie w swym osiedlu, karczuje lasy, uprawia ziemię, poluje. I dopiero, gdy na horyzoncie ukaże się krwawa łuna, zwiastująca najazd wrogów, gdy przez kraj cały przeleci zielona wić, albo krwawe stopy oświetlą okolicę, chwyta dzidę, łuk, oszczep czy szablę i sobie tylko znanymi drogami dąży na miejsce zboru, wyznaczone przez starszyznę. Po skończonej walce wraca do swej osady pełnić nadal swoje obowiązki. Ale wróg nie zasypia, prawie co roku wpada, wycina ludność lub pojmuje ją w niewolę, pali, rabuje. Siłą rzeczy musi być ktoś, kto by czuwał nad bezpieczeństwem obywateli. Człowiekiem tym jest książę, który w swym ręku kupia, w miarę coraz częściej powtarzających się napaadów, coraz większą władzę. Wtedy już pospolite ruszenie nie wystarcza, bo przecież trzeba na rubieżach państwa wznosić grody, otaczać je palisadą, obsadzić załogą, któraby dniem i nocą czuwała nad okolicą i mogła stawić opór nieprzyjacielowi. I wtedy to do drużyny książęcej każda osada wysyłała swoich ludzi. Książę mógł już sam stawić opór niewielkiej liczbie wrogów, mając zawsze na zawołanie tysiące wojowników, słabo odzianych, nieuzbrojonych, co prawda, ale mężnych. Drużyny te wzrastały coraz szybciej. Gallus opowiada, że Bolesław Chrobry miał 3.900 pancernych i około 13 tysięcy piechoty. Siły te rozlokowane były w wielu strażnicach, grodach, kasztelach i zawsze gotowe do boju. Książę zapewniał im utrzymanie i odzież. Obok kasztelów zaś powstawały całe wsie, których ludność dostarczać miała żywności lub materiałów wojennych. Komendant kasztelu-grodu, mianowany przez króla, kasztelan posiada nie tylko nad zamkiem, ale także nad całą okolicą władzę wojskową, cywilną i sądowniczą. Dla tak pojętej siły zbrojnej już musiały istnieć jakieś przepisy, któreby wyrabiały karność i sprawność. Czy były przepisy i jakie — nie wiemy.

Gallus twierdzi jednak, że w wojsku Bolesława Chrobrego panował wzorowy ład, porządek i karność. W Polsce ówczesnej obcem jeszcze było pojęcie rozboju. Żołnierz wychowany był na obrońcę kraju, zaszczytano weń najszczytniejsze hasła, to też rozbój i rabunek były mu zupełnie obce. „żaden podróżny ani parobek nie ukrywał swoich wołów lub owiec podczas przemarszu jego, lecz każdy bogaty czy ubogi, uśmiechał się do niego i cała ojczyzna skwapliwie biegła, żeby go oglądać“¹⁾.

¹⁾ Korzon: „Dzieje wojen i wojskowości w Polsce“, t. I, str. 51.

Taką czią otaczano księcia i jego żołnierzy, którzy nie grabili, nie łupili i nie krzywdzili. Wszelkie zaś wypadki wyłamania się z tej zasady były z niezwykłą surowością karane. Niemiłosierny powróż był nagrodą łupieżców. Bolesław Chrobry należał do ludzi łatwo unoszących się i wystarczał czasem nawet pozór nieposłuszeństwa, a już padał groźny wyrok... szubienica. Surowo karał wszystkich. Występki lubieżności i nie zachowywania postu ścigane były z równą surowością. Często jednak król lub ktoś w jego zastępstwie w słynnej łaźni królewskiej „karcil starszych słowami, a młodszym do słów dodawał chłostę“²⁾. W łaźni królewskiej nie brakowało mioteł, one też były narzędziem kary. Król jednak ofukniętych czy skarconych potem hojnie wynagradzał, obsypywał prezentami i odsyłał do domu. Chodziło mu bowiem o przekonanie żołnierza, że wierzy się głęboko w jego poprawę i dalszą nienaganną służbę. Od czasu do czasu wydaje wspaniałe uczy i bankiety w swych 40 salach, a do kasztelów i grodów, gdzie sam bywać nie może, wysyła swoich dworzan, aby podobnymi bankietami raczyli kasztelana i jego najlepszych żołnierzy.

W każdym calu chce być wielkim. Hojny — ofiarowuje olbrzymie połacie kasztelanom i zasłużonym rycerzom, gniewny — za błahostkę posyła na śmierć, uśmiechnięty — wtedy wszystkich rad do stołu zaprosić. Te jego wielkie walory osobiste i hart woli czynią zeń władcę nieograniczonego i niezależnego.

Po śmierci jego następuje długi okres zamieszek. A po śmierci Mieszka II i ucieczce Ryksy, zapanował niebywały chaos. Wśród kasztelanów i innych możnowładców rośnie nienawiść, wzrastają wzajemne walki, grabieże i rozboje. Losy wysuwają po kilku pretendentów do tronu, a wtedy przy wzajemnem kaptowaniu zwolenników zanika silna władza i autorytet monarchy, wzrasta znaczenie możnowładztwa, powiększają się ich drużyny wojskowe i potęguje się bezprawie. Jeszcze na chwilę wskrzesił sławę oręża polskiego Krzywousty, ale długie lata dzielnicowego rozdzicia pojęcie dobrze zorganizowanej siły zbrojnej przekreśliły. Dochodzi nawet do tego, że butny wojewoda wielkopolski Wincenty z Szamotuł nie waha się zzywać pomocy Krzyżaków, byleby tylko nie dopuścić Kazimierza do wielkorządztwa w Wielkopolsce. Łokietek całe swoje życie, spędzając wśród nieustannej walki i tułaczki, położył podwaliny pod nowoorganizujące się państwo. Przyglądał się tym krwawym ojcowskim zapasom zarówno z wrogiem zewnętrznym, jak i wewnętrznym młody królewicz Kazimierz. Poznał doskonale biedę ludzką spowodowaną ciągle trwającymi wojnami. Ze wszystkich stron wiała pustka, straszliwa nędza i bieda. Zostawszy królem, Kazimierz nie chce prowadzić wojen. Jego największą troską, to zachowanie pokoju, odbudowanie kraju i zapewnienie spokojnego rozwoju ludności. Wśród tych wielu b. pozytycznych poczynań, które dały mu przydomek Wielkiego, nie zapomina o organizacji siły zbrojnej. Trzeba ją od początku zorganizować, bo przecież najrozmaitsze immunitety przez wielu książąt wydawane duchowieństwu i szlachcie, ograniczyły możliwość posługiwania się tak problematyczną siłą, jaką było pospolite ruszenie szlachty. Dlatego też

²⁾ Tamże.

„Kazimierz zobowiązał statutami, prawem i gospodarczymi zarządzeniami całą ludność rolną do służby wojskowej“³⁾.

W statutach traktujących o pospolitem ruszeniu znajduje się kilka artykułów, które specjalnie omawiają zachowanie się szlachty w czasie jej wezwania na wojnę. Nie ma co prawda w nich nic, co by specjalnie omawiało i dotyczyło sprawy alkoholizmu. Są artykuły zabraniające wyrządzania szkód właścicielom ziemskim, rozkładania obozu po wsiach, pojmania bydła lub koni, wreszcie rąbania drzewa budulcowego i t. p. Artykuły nakazywały obozować w polu i zezwalały żądać od okolicznej ludności tylko niezbędnej paszy i żywności. Przekroczenia takie były b. surowo karane karą „piętnadziestą“ i obowiązkiem wynagrodzenia wyrządzonych strat. Wszelkim rabusiom wojskowym groziło pozbawienie czci i infamia nawet w tych wyjątkowych wypadkach, gdy król darowywał karę⁴⁾.

Od śmierci Kazimierza Wielkiego począwszy wzrasta niezwykle znaczenie szlachty. Cały szereg przywilejów od paktów koszyckich aż do „Nihil novi“ nadaje szlachcie coraz większy, prawie decydujący, wpływ na losy państwa. Każdą chwilę niebezpieczeństwa szlachta bardzo sprytnie wykorzystuje. Zawsze kiedy ją wezwano do płacenia podatków czy też do odbycia swych obowiązków wojskowych, najpierw poczyną targować się z królem i nowe wymuszać przywileje, nowe nadania. Każda myśl królewska zostawała unicestwiona, każdy napad wrogów, szczególniejsz Tatarów mógł ująć bezkarnie. Zanim się bowiem szlachta zebrała, zanim wreszcie zgodziła się walczyć, wróg splądrował, co mógł i obładowany łupem i tysiącami jeńców wracał do swych pieleszy. Tylko województwa ruskie, południowe, narażone na ciągle niebezpieczeństwo, musiały same dbać o własne dobro, ciągle czuwać i stawać na każde zawołanie. One też najchętniej stawiały się w potrzebie.

Szlachta całego państwa nauczyła się już sejmikować i wydawać prawa. Na sejmikach debatuje nad rozmaitymi zagadnieniami, które obejmują wszechstronnie życie publiczne i społeczne. Już za Jagiełły, bo w 1403 r. szlachta wielkopolska bez zgody i wiedzy króla wydaje i ustanawia prawa w zakresie obrony. Zagrażają jej przecież wtedy Krzyżacy. Prawo to obowiązuje do obrony kraju przed nieprzyjacielem wszystkich obywateli. Szlachta miała służyć konno z odpowiednimi pocztami, a chłopie królewscy pieszo. Przyczym ustawa przewidywała, że w każdej wielkiej wsi królewskiej mogło pozostać 4 chłopów, a w małej 2 chłopów do pasenia i zapędzania zwierząt domowych, reszta obowiązkowo winna na własny koszt stawić się na wskazane miejsce⁵⁾.

Tymczasem Zygmunt Stary chce zreformować wojsko. W roku 1512 proponuje podzielić kraj cały na 5 okręgów, z których każdy zamiast powinności wojskowej składałby pieniądze na wojsko zaciężne w ciągu 5 lat. Z projektem tym nie zgodziła się Wielkopolska, tłumacząc się brakiem instrukcji, a w rzeczywistości nie chcąc ponosić ciężarów na obronę kresów południowo-wschodnich przed Tatarami, którzy przecież do Wielkopolski nigdy nie doszli. W roku następnym projekt ten

³⁾ Tamże.

⁴⁾ Tamże.

⁵⁾ Tamże, T. I. str. 326.

uzyskał zgodę powszechną, zastrzeżono tylko, że szacunek majątku ma podać sam szlachcic. Projekt ten, jakkolwiek uchwalony, nie został nigdy zrealizowany.

Jednocześnie z próbami reformy wojska, czy też sił obronnych kraju wzrasta znaczenie Polski. Rozpoczyna się złoty wiek jej dziejów, złoty wiek literatury polskiej i czasy wielkich wodzów. Jan Tarnowski zwycięski wódz z pod Orszy i Obertyna, nie tylko praktycznie uczy i szkoli swych żołnierzy, prowadząc ich do tak świetnych zwycięstw. Opracowuje dzieło o sztuce wojennej, oparte na jego własnych obserwacjach i spostrzeżeniach, daje rady i sposoby, jakich imać się powinien wódz, aby zapewnić sobie zwycięstwo. Jego dzieło „*O obronie wojennej i o sprawie i powinności urzędników wojennych, Jego M. Pana Jana Tarnowskiego, niekiedy kasztelana krakowskiego, etc., etc., temi czasy rycerskiemu stanowi bardzo potrzebne*“⁶⁾, mogło uchodzić za gruntowny podręcznik z dziedziny wojskowości. Zajmuje się Tarnowski nie tylko samem sprawieniem szyku bojowego przed uderzeniem na wroga, przy obleganiu fortec, podjazdach i t. p., ale także mówi o powinnościach wszystkich urzędników wojskowych i o roli ich w wojsku, wreszcie określa takie zachowanie się żołnierza w obozie i dodaje rozdział o „*ludziach malej wagi, ale potrzebnych, jako się i ci sprawować mają*“.

W rozdziale pod powyższym tytułem opowiada o roli furmanów, szynkarzy i t. p. ludzi, którzy przy wojsku stale przebywali. W stosunku do szynkarzy takie określa stanowisko. Przedewszystkiem szynkarz ma zaspokajać się całkowicie dochodami szynkarskimi, bez dopłacania mu jakiegokolwiek kwot. Następnie rozbijać swe namioty ma poza obozem, gdzie mu miejsce wskażą, a nie w obozie. Chodzi tutaj o to, aby uniemożliwić żołnierzom przebywanie w szynku po otrąbieniu hasła, po którym żołnierzom z obozu nie wolno było wychodzić bez specjalnego rozkazu hetmańskiego. Nie dosyć na tym, ale zabrania surowo szynkarzom po wytrąbieniu hasła komukolwiek, a więc nawet oficerom szynkować, żeby, broń Boże, z tego powodu nie powstały hałasy, bo te rozbudziłyby cały obóz, podnosząc fałszywy alarm. Za wykroczenia tego rodzaju nakazuje karać surowo. Ceny w szynkach za napoje i żywność ma ustalić hetman lub upoważniony przez niego urzędnik. Cen tych nie wolno pod surowym karaniem ani podnosić, ani zmieniać. Dalej szynkarzowi nie wolno nabywać żadnych artykułów spożywczych w pobliżu obozu, aby nie podwyższał cen, ale ma takowe sprowadzać z daleka. Wreszcie Tarnowski, zdając sobie doskonale sprawę z rozprężenia, jakie może spowodować szynkarz, trudniący się poza tem tysiącem innych dozwolonych i niedozwolonych interesów, pisze:

„Na zbroje, miecze, rusznice, nie mają nikomu pożyczać, ani takich rzeczy do siebie przyjmować, także też złodziejskich rzeczy pod srogim karaniem.

Sługi niczyjego komuby uciekł, nie mają tuć, przechowywać, ani też żadnej pomocy ku ucieczce mu dać pod karaniem na gardle.

⁶⁾ Wydrukowane w przydatku do zbioru ustaw prawa ziemskiego, wyd. w r.

Gdzie wojsko leży, tedy powinni szubienice czynić albo swoim nakładem ubudować.

Panie wesole, które za wojskiem nigdy chodzą, aby za wojskiem nie szły dla zwad, wołania. Iżby prócz własnych żon nie śmiał się żaden z tymi niewiastami rozpustnymi wozić, a w woj-szcze ich mieć pod srogiem karaniem“.

Na takich to przesłankach chce zorganizować siłę zbrojną Tarnowski, aby sobie zapewnić w obozie spokój i ład, a przez to samo zaasekurować się przeciwko możliwym niespodziankom.

Równocześnie jednak wprowadza pewne sankcje przeciwko żołnierzom, którzyby wyłamywali się z pod dyscypliny obozowej. I tak za wszelkie bunt y zamieszania sprawcy mieli dawać gardło. Taką samą karę przewidywał za spowodowanie tumultu w nocy, za odmówienie sprawowania warty i wyjście na podsłuch, za zranienie podczas zwad czy kłótni (w razie dobytca oręża, a bez krwi rozlewu ucinano rękę), za złupienie kościołów, zniewolenie dziewcząt lub niewiast, wreszcie za utracenie lub przegranie zbroi. Za ucieczkę z wojska bez zwolnienia żołnierza tracił cześć.

Tymczasem Polska rozpoczyna za Zygmunta I szereg wojen nagół zwycięskich, których popolitem ruszeniem prowadzić nie może. Musi więc dążyć do utworzenia wojska stałego. Zygmunt I trzy razy powoływał popolite ruszenie i trzy razy nie mógł użyć go do boju. A przeciw wojny z Moskwą trwały prawie bez przerwy i wymagały żołnierza doświadczonego, karnego i zaprawionego do niewygód obozowych i bezwzględnie posłusznego. Cała więc akcja jest prowadzona siłami zaciężnymi. Sił tych początkowo nie jest wiele, więc podatki wystarczają na pokrycie żołdu. Z chwilą jednak, gdy Zygmunt August przyjął zwierzchnictwo nad Kurlandją, gdzie trzeba było obsadzić załogą wiele zamków i fortec, sprawa żołdu była nieraz bardzo ciężką, tymbardziej, że szlachta bardzo niechętnie zgadzała się na płacenie podatków. Zresztą nawet uchwalony podatek wpływał w kwocie znacznie mniejszej niż przewidywano, gdyż szlachta sama, szacując swój majątek, bardzo często zatajała faktyczną jego wysokość.

A z przyjęciem opieki nad Inflantami przyszły nowe, bardzo poważne wydatki na wojsko. W roku 1559 Radziwiłł Rudy w imieniu króla zajmuje zamki w Kurlandji i domaga się od króla, natychmiastowego przysłania mu z pomocą na Litwę Floryana Zebrzydowskiego, Litwina, którego Zygmunt kiedyś z sobą zabrał do Krakowa. Król zbył milczeniem żądanie Radziwiłła, bo jakkolwiek Zebrzydowski doszedł był tylko do godności kasztelana lubelskiego, to jednak, jako mąż nieposzlakowanych zalet, głębokiej i wszechstronnej wiedzy i doświadczenia, był Zygmunto wi koniecznie potrzebny w Koronie. Radziwiłł pisze także do Zebrzydowskiego i prosi go jako doświadczonego męża stanu i doskonałego wojownika o radę, w jaki sposób powinien postępować, aby utrzymać porządek wśród załóg fortecznych. Radziwiłł powołuje się także na dzieło Tarnowskiego, w którym nie znajduje materiałów odnoszących się do porządku żołnierskiego na zamkach. Zebrzydowski w liście do Radziwiłła z dn. 10 października 1559 roku opisuje porządek żołnierski zarówno w polu, jak i na zamkach. Ponieważ jest to tylko list, więc niema tu jakiegoś układu rzeczowego, a jednak kwestja jest często w różnych miejscach

traktowana. Zebrzydowski uważa, że żołnierze nie mogą łupić kościołów, gwałcić białych głów nawet choćby w nieprzyjacielskiej ziemi, gdyż, w walce z chrześcijanami należy postępować jak nakazuje religia 7).

Należy baczyć, aby żołnierz w nocy nie strzelał z rusznic,

„aby nie szynkowano, jedno przed obozem i to po wytrąbieniu nasła, aby nikomu nie dawano“.

„Rotmistrz ani żaden towarzysz, aby nie śmiał szynkować, bo człowiekowi rycerskiemu nie przystoi szynkarzem być i w mieście, któryby szlachcic szynkarzował, szlachectwo traci. A mają więc przez te szynki pacholikowie wielkie uciski, bo panie duszki na bory im dają, a większą połowicę przypisują. A kto się śmie z swą panią swarzyć, co rzecze, to daj. Przyniosą pieniądze, nic mu się ich nie dostanie, jeszcze zostanie winien i musi precz uciec, bo nie ma o czym trwać. A tak lepiej, aby rotmistrze i ich towarzysze tak w obozie, jako i na zamku nie szynkowali. Niechaj patrzają swej służby, bo zły bywa rzemieślnik, który wiele rzemiosła patrzy. Kto się zwadzi tak w obozie jako i na zamku, więzię albo łańcuchem, kto dobedzie, ręką, kto rani, gardłem ma być karan, bo przez to bywa zaniedbanie ludzi i zamki giną.

Na borg, na rusznicę, na miecz, na oszczep ani na żadną zbroję, ani broń, z którą służą, aby żaden nie śmiał grać, ani pieniędzy pożyczać, a zwłaszcza szynkarze ani pacholikom prócz samym panom borgować, bo więc pacholikowie przegrawszy panu statek, tedy uciecze. Niechaj gra i pije, póki ma za co, bo kiedy mu przyjdzie wódki popić, tedy się więc potem oszczędza“ 8).

Artykuły te zostały ogłoszone wojsku w roku 1561 w obozie pod Zemborkiem podczas wojny z Moskwą pod tytułem: *„Artykuły, które są opowiadane przez Wielmożnego pana Floryana Zebrzydowskiego, Kasztelana Lubelskiego, burgrabię Krakowskiego, Sądeckiego, Tyszowskiego starostę, wojska polskiego najwyższego hetmana“ 9).*

Tymczasem na Sejmie Wielkim piotrkowskim w 1562/3 roku Zygmunt August oświadczył, „że My z łaski Naszej królewskiej, i z miłości przeciwko Rzplitej pozwalamy tego, aby czwarta część wszystkich dochodów... ku stołu naszemu należących, była na obronę potoczną obrócona“.

Fakt niezwykle dobrej woli króla i przykład przezeń uczyniony nie podziałał na szlachtę, jakkolwiek dokładnie wiedziała, jak pod osłoną wojsk zaciężnych leżących po zamkach Ukrainy i Podola poczynąły się zaludniać bezbrzeżne kresy, jak wyrastały na nich bogate futury, wsie, miasteczka i zamki, jak wojsko się nigdy nie buntuje, bo żołd bywa stale wypłacany, gdyż z wielką punktualnością dostarcza go kasa, mieszcząca się w baszcie na zamku rawskim. Kwarta zapewniała Rzpli-

7) Przegląd historyczno-wojskowy rok 1931, str. 300.

8) Przegląd historyczno-wojskowy rok 1931, str. 302.

9) Górski: „Sztuka wojenna za Zygmuntów“ str. 3.

tej obronę przed napadami Tatarów, gdyż z niej opłacano 4, a nawet 6 tysięcy wojska i budowano zameczki, które czuwały na ukraińskich rubieżach. Tymczasem szlachta po staremu była nieużyta i nie zezwalała na podatki. Miało to skutek oplakany, gdyż autorytet królewski na tym srodze ucierpiał, a wojsko miało za sobą przykład pierwszego w swych dziejach rokoszu.

Wielka zamożność szlachty, wystawny tryb życia i przepych czynią zgoła niezrozumiałymi jej postępowanie i wrogi stosunek w sprawie podatków na prowadzenie wojny. Nic też dziwnego, że w roku 1565 król musi wydać list, jako gwarancję uregulowania żoldu w umówionym terminie.

„Oznajmujemy wszem wobec i każdemu z osobna, iż jakośmy pewny poczet ludu rycerskiego koronnego na służbę wojenną ku obronie W. Xięstwa Litewskiego za żądaniem i zezwoleniem stanów Xięstwa, a za podatkiem nam od Stanów Koronnych... wywiedli, gdyż nam za tak długim wojny dzierżeniem i podatku koronnego i dochodów Xięstwa W. Lit. i dostatków naszych królewskich dalej stawać nie mogło, tedy my, wezwawszy do siebie rotmistrzów naszych, użyliśmy ich w tem, aby nam pieniądze zasłużonych do czasu słusznego, na pewnej istocie przestawszy, poczekali. Jakożto z urazy, miłości i chuci swej uprzejmej przeciw Nam, gwałt i ciężkość niemalą w tem sobie czyniąc, są uczynili. Jakożechmy My też za tą ich chucią, wiarą i przeciw Nam pozwolenstwem chcąc im rzecz ich opatrzyć, tedy my wszystkie długi i pieniądze zasłużone osobliwym głównym listem Naszym wszystkim rotmistrzom i ich towarzyszom i wojsku temu wszystkim jesteśmy uiścili, jako to z osobna urodzonemu Piotrowi Zborowskiemu, kasztelanowi bieckiemu na poczet jego 38 koni za służbę zasłużoną przez 4 ćwierci roku 2.584 złotych liczby i monety naszej polskiej na sumie głównej 350.007 złt. i na innych dochodach Naszych z osobna ukazujemy, zapisujemy i uiszczamy, obiecując słowem Naszem Królewskim, a Nas i potomki Nasze temu obowiązując, iż mu te wszystkie sumy jemu i towarzyszom i rocie jego dłużną na blizką przyszłą Wielkanoc w roku przyszłym zapłacić będziemy powinni, na co mu się listem tem Naszem, we wszem się na list główny referując, obowiązujemy, którechmy ręką własną podpisali i pieczęcią Naszą zapieczętowali“.

Sumy te istotnie zostały zapłacone, ale już w roku 1569 król musi wydać nowy list, który bardziej godzi w jego majestat. Suma długu wynosi teraz 161.648 zł. 3½ grosza. Król, wspomniawszy we wstępie, że „prze niedostatek na ten czas skarbu“ taką daje gwarancję wypłaty:

„Jeśli, żeby więc, czego Panie Boże uchowaj, żebychmy im na czas i na miejscu mianowanym i sposobem wyżej opisanym pieniędzy tych nie dali i zupełnie nie zapłacili — tedy my pozwalamy tym przerzeczonym rotmistrzom z ich towarzyszami i pacholikami, i dobrowolnie tym listem Naszym dopuszczamy, że będą mogli wjechać i wjeżdżać w dobra Nasze tak wszystkie, jako każde z osobna, którekolwiek są gdziekolwiek we wszyst-

kich państwach Naszych, jeżdżąc z jednego w drugie, biorąc sobie żywność wszelaką tak sobie, jako i koniom, jakoteż i wszystkim inne potrzeby swe stamtąd opatrując, tak sobie, jako i towarzyszom i sługom swym mieszkać, gdzie się im wszystkim wspólnie, jako i po części, jako i każdemu z osobna upodoba, a to dotąd, póki się im od Nas dostateczna zapłata nie stanie... I to takowe branie nie ma być im w służbie rachowane, ani wytrącane, ani za żadne gwałtowne branie od Nas, ani od nikogo potrącane“¹⁰⁾.

List ten gwarantował swobodę żołnierstwu, jeśli w ustalonym terminie żołd nie będzie im wypłacony. I niestety, pomimo całej pewności króla, jaką owiany jest list gwarancyjny — żołd wypłacony nie został. Wojsko odmówiło posłuszeństwa hetmanom, a obrali swym wodzem starożytnego i zasłużonego żołnierza Cikowskiego. Cikowski, żołnierz sędziwy, mówi do króla; że żołnierze, „czując się wiernymi poddanymi króla i wiernymi miłośnikami Rzplitej, nie życzą sobie, aby za panowania Waszej K. Mci, naszego miłościwego pana, do tego nam przyszło, a od nas się to poczynać miało, abychmy takowy gościniec torować mieli, iżby potem kto inny tym gościńcem chodzić miał i szkodzić Rzeczy naszej Pospolitej... Rycerskiemu człowiekowi nie godzi się nosić na sobie najmniejszej zmazy...“ Dalej jednak opisuje stan żołnierzy i towarzysztwa, które zmizerowane i bose odchodziło od chorągwi, wielu kryło się w klasztorach, gdzie chodząc między zakonnikami, nisko spuszczały głowy, żeby ich kto nie poznał. Obraz ten maluje smutną dolę żołnierzy, którzy nie raz jeżdżąc za wypłaceniem żołdu, potracili całe swoje mienie. Nic też dziwnego, że doprowadzało ich do rozpaczki niewypłacanie żołdu, a wypowiedzenie posłuszeństwa było dla wielu starych żołnierzy — zbrodnią, której sobie później darować nie mogli. Złota wolność, obawa szlachty przed absolutum dominium było tak wielkie, że sprowadzało na kraj tak liczne nieszczęścia, które w rezultacie wydawały najgorsze owoce.

Pod koniec życia Zygmunta Augusta ogłoszono artykuły dla wojska litewskiego. Roku ich wydania dokładnie ustalić nie można, poza tym, że twórca Hrehory Chodkiewicz zmarł 9 lipca 1572 roku. „*Artykuły żołnierskie w Wielkim Xięstwie Litewskim na Seymie Generalnym postanowione y od J. W. Jegomości Pana Hrehora Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego W.X.X. Naywyższego Hetmana, Męża wiecznej pamięci godnego, potwierdzone i ludziom rycerskim opowiedziane*“.

Art. 4. zabrania wszczynać wszelkich rozruchów.

Art. 5. karze obydwu partnerów szubienicą za przegranie broni lub konia.

„9. Ktokolwiek... na straży zaspął, albo powinność sobie zleconą niedbale i leniwie ładajako odprawował, dozorczy straży wolno będzie takiego zaraz zabić, a jeśli przed Hetmana przywiedziony będzie, niech będzie na czci i na gardle karany“.

18. Po haśle karczmy y nocne biesiady pod ten czas niech się nie rozwodzą pod ciężkim karaniem.

¹⁰⁾ Korzon: „Dzieje Wojen i wojskowości“. T. I, str. 366 i 367.

19. Żaden z żołnierzy niech się nie waży nikomu nie gwałtem wydierać pod karaniem obwieszenia. A jeśli by wziął nadto co zje i spije, aby jeden grosz zawazyło, bez żadnego miłosierdzia niech będzie ścięty.

37. Komu z porządku straż przypadnie, a on by jej upornie przez pijaństwo albo granie kart y kostki i t. p. zaniedbał, cześć i gardło traci“.

Takimi to artykułami u schyłku doby Jagiellońskiej starano się wpłynąć na zachowanie się żołnierzy zarówno w polu, jako też i w obozie. Artykuły te jednak pomimo niezwykle surowych kar nie spełniają widocznie swoich zadań, gdyż w okresie królów elekcyjnych wydano ich kilkanaście. Zadania swego nie mogły nawet spełniać ze względu na przykład, jaki żołnierz zaciężny widział u braci szlachty. Zresztą w jeździe służyła po większej części szlachta, która przecie wady i przywary wniosła do wojska. I hetmanów dotąd, zazwyczaj mianowano na czas jakiejś wyprawy wojennej, bądź też na okres wojny. Po jej zakończeniu nie zatrzymywali urzędu hetmana, ni też naczelnego dowództwa, a tem samem od spraw wojskowych przechodzili do spraw publicznych, od życia obozowego, gdzie bądź co bądź, obowiązywał pewien rygor i karność, do życia współczesnej szlachty, zaczynającej urządzać niezwykle wystawne bankiety, uczyt i t. p. A z resztą nie mogli być przecie innymi od ogółu klasy rządzącej. Bywali przecie „bracia szlachta“ czuła na wszelkie wyniesienia i zaszczyty, żądną nowych dostojęństw, a tych w okresie niezwykle silnego wpływu szlachty na rządy, mogli dostarczyć stronnicy, których najczęściej trzeba było żywić i pić. Prastary rzymski zwyczaj: „panem et circenses“ oczywiście w mniejszem wydaniu istniał także w Polsce.

Otóż ogólne warunki życia społecznego, zwyczaje, powszechnie wtedy panujące sprawiły, że nie można było ustrzec wojska przed rozkładem. Artykuły wojskowe nie zwalczają samego pijaństwa, walczą tylko z człowiekiem pijanym, nie spełniającym swego obowiązku, lub też nadużywającym swego stanowiska i siły.

Znane są przecie fakty, że wodzowie urządzali nie tylko dla starszyzny bankiety, ale całemu wojsku wytaczano beczki piwa i pojono je.

Tymczasem jednak szlachta odnosi niebывały tryumf. Otrzymuje prawo elekcji króla. Umie oczywiście z prawa tego skorzystać. Nie tylko bowiem żąda w paktach konwentach potwierdzenia i uznania przez nowoobranego panującego swych dotychczasowych swobód, ale także stawia cały szereg nowych warunków, które, ograniczając władzę króla, gwarantowały jej zupełną samowolę.

I tak w punkcie 4 paktów, przedstawionych Stefanowi Batoremu, szlachta domaga się, aby pospolitego ruszenia król nie miał prawa wprowadzać za granicę, a także dzielić go na części. Warunek ten zaniepokoił Batorego, który też zwrócił uwagę posłów, że sprytny nieprzyjaciel świadom zwyczajów wojennych Rzplitej, zawsze wojnę może wygrać. Szlachta artykułu tego się nie wyrzekła, ale za to Batory wyrzekł się przyjemności prowadzenia wojen z pomocą pospolitego ruszenia. W ciągu 10 lat swego panowania, prowadząc prawie bez przerwy wojny, raz jeden tylko wysłał wici podwójne, ale zwolnił szlachtę od obowiązku stawiania się wzamian za przychylne potraktowanie nowego podatku.

Zresztą z Batorym działa, za niego rządzi Jan Zamoyski, człowiek niezwykłej wiedzy i doświadczenia wojskowego i politycznego. Jego działalność, jako wodza i polityka, posiadała olbrzymie znaczenie. Jest on właściwie pierwszym hetmanem piastującym tę godność dożywotnio. Równocześnie w swym ręku skupia najwyższy urząd cywilny: wielką pieczęć koronną. Te dwa urzędy dają mu olbrzymią władzę, której umie użyć dla dobra Rzplitej. Jego powaga uznawana jest powszechnie przez szlachtę i przez wojsko. Przez kilkanaście lat jego hetmaństwa, jakkolwiek bywały częste wypadki nieopłacania żołdu żołnierzom, nie zaszedł ani jeden wypadek buntu, ani jeden żołnierz nie wypowiedział posłuszeństwa.

Autorytet, jakim cieszył się Zamoyski i sława jaka go otaczała, wystarczyły, aby żołnierz czekał cierpliwie na zapłatę bez poręczania mu jej tak solennymi, a tak przecież upokarzającymi majestat Rzplitej i króla — listami, jak za czasów Zygmunta Augusta. Przed śmiercią napisał dzieło p. t. „*Rada sprawy wojennej*“, traktujące o obronie państwa i artykułach karnych żołnierskich.

Na wstępie zastrzega się, iż rozróżniając dwa rodzaje wojen: *obrazającą i broniącą się*, pisze tylko o drugiej, „aby jeśli kiedy (a daj Boże ze szkodą swoją) nieprzyjaciel na nas natarł, rzeczy wszystkie dobrze postanowiwszy za pomocą Bożą i łaskawem szczęściem oprzeć się według sił naszych mogliśmy“. O przygotowaniach do wojen obrazających nie pisze, gdyż tam wódz tak się przygotowuje, jak mu jest wygodniej.

„Naprzód tedy — rozpatruje — wojny sprawowania i karności sposób żołnierskiej, czego w okresie czasów wojny strzedz się trzeba, z tym dokładem, czego każda osoba według urzędu swego doglądać ma“.

Na pierwsze miejsce przychodzą obowiązki króla, który zawczasu obmyśleć ma źródła na finansowanie wojny. Bo jakkolwiek obrona stoi nadal na pospolitym ruszeniu szlachty, to jednak bez pieniędzy żadnej wojny prowadzić nie można. Proponuje, aby wszystkie wsie i miasta utrzymywały pewną ilość żołnierzy, którzy raz do roku mają sprawność swoją zademonstrować w województwach czy powiatach. Mają być z tego

„trzy pożytki: albowiem wojsko się krzewi, i służba gotowska i sposobniejsza będzie, zbytek zaś i wszystkie inne występki, lenistwo i koszt próżny, który w zbytku i próżności daleko i szeroko bez braku wszędzie się rozwekł, będzie załagodzony, albowiem i szlachta z pospółstwem koszt na rzeczy potrzebne do wojny i do obrony pożyteczne obróca, utrat zbytecznych zaniechają i snadnie od nierządneho zbytku, rzeczą samą będą odwiedzeni i oderwani“¹¹⁾.

Następnie proponuje, aby obrona kresów ukraiennych wschodnich dokonywana była przez oba wojska wspólnie, niedaleko od siebie leżące.

¹¹⁾ Rada sprawy wojennej str. 237. Wydał Działyński w 1861 w Poznaniu, jako: „Collectanea vitam resque gestam Joannis Zamoysci Magni Cancellarii et Summi Ducis Reipublicae Polonae“.

W razie wielkiej wojny z Turcją czy Moskwą, wojska powinny przysyłać sobie największe możliwie posiłki. Następnie wymaga, aby pospolite ruszenie wyciągało szybko, gdyż od tego zależy jego przydatność, wszelako jest zdania, że „pospolite ruszenie wojenne... przecie bez ludzi pieniężnych pożyteczne być nie może, owszem, się nic dobrego nie sprawi“. Zdaje sobie bowiem doskonale sprawę z wad i zalet szlachty, nie skorej do służby obozowej, stawającej czasem nawet dzielnie w walnej rozprawie, ale nie umiejącej chodzić z podjazdami, odmawiającej służby w obozie; przywykłej do narzucania swej woli królowi i do wyciskania przywilejów w każdej chwili. Stąd też żołnierz zaciężny nabiera coraz większego znaczenia, któremu żołd należy zawsze zabezpieczyć i zapewnić.

Wreszcie wkłada na króla obowiązek wznoszenia twierdz nadgranicznych, pod których opieką mogłyby zaludniać się ziemie Ukrainy, powstawać wsie, miasta i futory, właścicieli których powinien król uwolnić od wszelkich ciężarów, obdarować ich swobodą, z obowiązkiem obrony tych ziem przed wrogiem. Uważa, iż Rzplita ponosi olbrzymie szkody nie ubezpieczwszy należycie swych rubieży i dodaje, że właśnie „do żadnej rzeczy tak bardzo leniwymi i skąpymi nie jesteśmy, jako na tołożyć i koszt podjąć, skąd pożytek bez wielkiej szkody zabierać nie może“¹²⁾.

Przechodząc do omówienia obowiązków hetmana w różnych okolicznościach, zwraca uwagę specjalną na jego zachowanie się. Twierdzi, że „lepsze wojsko jelenie z lwim hetmanem, niżli lwie z jeleniem“. I dodaje, że

„hetmańskie życie i obcowanie miasto zwierciadła niech będzie wszystkim, aby z niego dobrzy żołnierze brali przykład, żeby byli czujni, pilni i ostrożni, nieopici, niełupieżcy, a o co drugich karze, żeby sam tego nie czynił“¹³⁾.

Na rotmistrzów radzi

„wybierać żołnierzy jak najwyborniejszych tak w armacie, jako w koniach, ryszunkach wojennych. Niechaj też inakże nie przyjmuje, jedno którzyby chcieli być posłusznymi, żeby na karanie złą sprawą nie zarabiali, zasłużonego swego przez pijaństwo i kosterstwo, aby daremnie nie tracili, a siebie nie szczędzili, a potem cudzego nie wybierali i z łupiestwa żyli, a jeśliby też inaczej chcieli mieć i żyć, że im to nie będzie bez karania. Rotmistrze doświadczeni jeśli będą pilni, żołnierzy swoich na oku zawsze mając i o każdego obcowaniu wiedząc, gdy zechcą, odwieść od swywoli i występków, za którymi karanie idzie, mogą“¹⁴⁾.

W stosunku do rozmaitych przestępstw dokonywanych przez żołnierzy, przewiduje kary identyczne z wymienionymi przez Zebrzydowskiego i Chodkiewicza. To samo dotyczy szynkarzów. Żołnierzy zaś gwałtem zmuszających szynkarza do szynkowania po haśle karać radzi gardłem.

¹²⁾ Tamże, str. 238.

¹³⁾ Tamże, str. 252.

¹⁴⁾ Tamże, str. 252—253.

Na koniec w ustępie zatytułowanym „*Pokazania starych praw karnia*“, omawiając stosowanie kary gardła za różne żołnierskie przewinienia, dodaje: „przez przypadek lub pijaństwo występny gardło darować, ale w liczbie odmienić“.

Tak Zamoyski, omawiając rozmaite zagadnienia z zakresu obrony państwa, dotyka kilkakrotnie zagadnienia pijaństwa, ale uważa, że dobry przykład przełożonych hetmana i rotmistrzów może działać więcej, niż najsurowsze represje karne, stosowane w okresie, kiedy lenistwo, zbytek i wystawny tryb życia były chlebem powszednim ówczesnej społeczności szlacheckiej. Z drugiej zaś strony ciągły brak pieniędzy na opłacenie żołdu rozluźniał dyscyplinę żołnierza i zaprawiał go do samowoli.

Zamoyski był tym szczęśliwym wodzem, który był pewnym, że żołnierz nawet nie opłacony, nie wypowie mu posłuszeństwa. Ale tego obawiał się Żółkiewski, kiedy w dniu 11 maja 1609 roku, udając się na wyprawę wojenną, pisze z goryczą do króla:

„Bo jaka wielka złośliwość dzisiejszych czasów! Gdyby po wyjściu ćwierci lata na drugą nie stało gotowizny, kto może ręczyć za to, że nie uczyni żołnierz buntu!... Nie uczynił tego przedtem żołnierz polski i za mej już pamięci czekali zasłużonych żołdów cierpliwie, choć w wielkich cnotach i niewczasach, ale się tera wszystek świat zbestwił“¹⁵⁾.

Jakby w odpowiedzi na troskę Żółkiewskiego, Sejm tegoż roku zebrany, uchwała. „*Artykuły Wojenne Hetmańskie, autoritate Seymu aprobowane Anni 1609*“.

Artykuł 3 mówi o wszelkiego rodzaju naradach i spiskach wojskowych:

„Ktoby jakie skupienie tak na leży jako i w ciągnienu i w obozie, do koła jakiego bez dozwolenia i wiadomości hetmańskiej czynił bunt i sedycje, albo koncilia jakie i schodziki, a tem więcej konfederacje jakie: ma być gardłem bez łaski karany. A gdzieby ujechał infamis ipso facto ma być. Co się ma rozumieć i z strony zatrzymania zapłaty, której do bliższego Seymu wedle konstytucji anni 1609 czekać ma, a tam przez rotmistrze, poruczniki i przez towarzyszków po dwu z rot wedle upomnienia seymowego upomnieć się uczciwemi sposoby zapłaty swej mają“.

Następnie artykuły mówią:

„skromnie, nie zbytecznie mają żyć, bez półmisków, gdyż półmiskowanie jest przyczyną skwirku i ucisku ubogich ludzi“.

We młynach i karczmach, z których szlachta ciągnęła największe zyski, żołnierzom nie wolno było robić żadnych przeszkód (art. 23).

„Wszeteczeństwa, opilstwa, grania niezmiernego wystrzeżać się mają, gdzieby który tym się bawił, a za napomnieniem rotmistrzowskim nie chciał tego poprzestać, nie ma go rotmistrz

¹⁵⁾ Korzon: „Dzleje wojen i wojskowości“.

cierpieć, ale hetmanowi onego opowiedzieć, od którego ma być karan: a tym więcej tego, kto z wszetecznicą uciekać chciał (art. 25)“.

W artykułach odnoszących się „do obozu ciągnięcia przeciw nieprzyjacielowi i zwiedzaniu bitwy“, takie znajdują się przepisy dotyczące szynkarzów i pijaństwa:

„Jeśliby kto szynkarza, albo przekupnia, przy swym wozie albo poczcie pisał, ma być środze karan: także i szynkarz albo przekupień (art. 6)“.

Szynkarze stawać mają za obozem w miejscu przez hetmana wyznaczonym (art. 7). Nie wolno im przetrzymywać żadnych kobiet, oprócz własnych żon, (co muszą udowodnić), dobrze się prowadzących. Wszystkie inne kobiety mają zostać z obozu wyrzucone. Jeśli się okazało, że szynkarz żyje nie z własną żoną, to „i on i ona od wojska będą wyświeceni, i u pręgierni sieczeni“ (art. 8).

Żadnych pożyczek na zbroję i broń wszelaką udzielać im nie wolno, a rzeczy skradzionych w żadnym wypadku kupować. Za przekroczenie tego rodzaju grozi kara śmierci przez powieszenie. (art. 9).

Po godzinach zakazanych nie wolno im szynkować, aby dzięki temu nie powstawały hałasy. Nie wolno im także udzielać noclegów żadnym ludziom, ani przygodnie spotkanym, ani też obozowym. W czasie tym żołnierz gwałtem zmuszający szynkarza do wykroczeń przeciwko artykułom traci gardło (art. 10). Wszelka pomoc w ucieczce sługom i ciurom obozowym karana jest gardłem (art. 11). Wreszcie artykuły określają obowiązki szynkarzy:

„Słup przy namiocie hetmańskim oniz (szynkarze) powinni wkopywać, kędy zgubne rzeczy winny być kładzione, albo wieszane przez sługę sędziego wojennego, za rozkazaniem jego. Ciz powinni szubienicę w obozie czynić, albo nając inszych, coby je uczynili“ (art. 12).

W ten surowy sposób artykuły żołnierskie starają się powstrzymać coraz dalej postępujący rozkład i rozbustwienie żołnierzy. Odmawiają im prawa wypowiedzenia posłuszeństwa z powodu zaległego żołdu, określając dokładnie sposób dochodzenia zaległości. Następnie w kwestii pijaństwa jest bardzo ważny art. 12, który przecież najpewniej przemawiał do rozsądku żołnierza. Żołnierz widział, że szynkarz jedną dłonią podaje mu napój, w drugiej trzyma dłoń gotowy stryczek. A przecież wszyscy zdawali sobie z tego dokładnie sprawę, że 99% wszelkich wykroczeń przeciwko dyscyplinie i artykułom — to skutki pijaństwa.

Było jednak inne „ale“, dla którego artykuły nie wiele wpłynąć mogły na wzmożenie się wojskowej dyscypliny. Przecież tenże Sejm uznał, że Zebrzydowski miał słuszość, wzniecając rokosz, rozgrzeszył go całkowicie, ba, więcej jeszcze, bo dokładnie opisał sposoby, kiedy naród może odmówić królowi posłuszeństwa. Ten fakt najwięcej bodaj przyczynił się do zignorowania artykułów przez wojsko. Jeżeli jeszcze pod boki hetmana o tyle o ile rotmistrze i towarzystwo liczyło się z ich postanowieniami, to na placówkach samodzielnych dyscyplina była zasłu-

gą osobistą dowódcy, a ci przecież w sprawach opilstwa byli niezwykle wyrozumiałymi, sami urządzając obfite libacje, gdy radość jakaś, czy uciecha napełniła ich serca.

Sprawa dyscypliny wojskowej obchodziła nie tylko sfery wojskowe i szlacheckie, zajmuje się nią także kaznodzieja królewski ks. Piotr Skarga Pawęski w pracy p. t. „*Pobudki czasu wojny do żołnierzy w samej potrzebie*“ (Wyd. w roku 1933 Ultima Thule). Zwraca on coprawda przedewszystkiem uwagę na przyczyny, które rozprzęgają społeczeństwo, podkopują jego siłę moralną, a tem samem obniżają siły ochronne państwa.

„Złe pokoju używamy — woła, gdy w nim wszystkie się złości i grzechy mnożą. Jako u nas w tej koronie, nie było bluźnierstwa na Pana Boga i kacerstwa, jako się rzekło: ale swawola i niekarność, i wolność rozpustna górę wzięła. Kościelne i kapłańskie posłuszeństwo zginęło, królewskie barzo osłabiało. Mężobójstwa, najazdy domów i rozboje, łupiestwa, uciśnienie poddanych, łakomstwa, zdrady, lichwy, oszukania, krzywoprzysięstwa, cudzołóstwa, kazirodztwa, nieczystości, obżarstwa wszędzie pełno. Sprawiedliwości albo nie masz, albo zła i z krzywdą i z upominki, abo z odwłoką ladajaką, gdy się jej, zwłaszcza sejmowej, doczekać ukrzywdzeni nie mogą. Urzędy na karanie złości stępiały, swawola jarzma nie ma, synów się Beliala, to jest bez jarzma namnożyło; wzgarda majestatu nastąpiła, hardość i główne myśli: wolność zła, rządu i karania nie wytrwa. Za rozmnożeniem chleba, bogactw i dostatku, które Pan Bóg za pokojem dał, zapomnieliśmy praw Boskich i ludzkich. A jako Mojżesz mówi: *Roztył się najmilszy, i boje nogami, roztył i zmieształ, i opuścił Pana Boga twórcę swego i odstąpił od Boga Zbawiciela swego*“.

„Bogactwa i dostatki, które pokój dał, obracają ludzie naszymy, na zbytki, na jedwabie, wina, korzenie, półmiski, konie, pacholki, karety i innej szczerzej pychy próżności: a o ubogich zapominają; przedsię poddane aż do krwi, ściskają, lichwy biorą, panowie zbożem kupcząc, i korcami kupując, nie tylko stan swój szlachecki lżą, i kupiecki psują, ale głód ubogim poddanym i obywatelom swoim wnoszą: i tak ziemię ogładzają, iż mały nieurodzaj, który się często trafia, wielki głód i złe powietrze i zgubę ziemi przywodzi. Tać była, mówi prorok: *złość Sodomy: hardość, nasycenie chleba, i dostatek, i próżnowanie, a i z ubogim i niedostatecznym ręki nie ściągali*“ (str. 80 i 81).

Po omówieniu współczesnej mu rzeczywistości (rok 1610), dodaje z zalem:

„By wżdy w tym pokoju i dostatku zamki budowali, wały sypali, murami miasta obtaczali, działa, prochy i inne wojenne potrzeby opatrowali: byłoby co chwalić“.

A tutaj społeczeństwo szlacheckie nie tylko nie przykładało do tych prac ręki, ale potrafiło najumiejtniej wszelkim reformom zapobiec. I dopiero, gdy wybuchnie wojna, gdy wróg zniszczy olbrzymie połacie kraju, a brak zamków, zapasów wojennych i wojska nie pozwala stawić mu

czoła, wtedy... „...wzdychają wszyscy, którzy pierwiej dobrej myśli byli. Ustały biesiady i bębny, ustały śpiewania wesołych, zamilkły wdzięczne gęśle. Nie śpiewa, napijając się wina, gorzki napój pijącym...“ — woła Skarga za Izajaszem. A przecież w myśl rad Skargi „wojna ma być bez szkody niewinnych“, a żołnierz dla zysku nie może spotwarzać ludzi, oskarżając ich o sprzyjanie wrogom. Nie może także popełniać żadnych rabunków ubogim, bo cóż oni winni, „że król abo pan nie płaci? U niego się upominaj, abo służby wypowiedz, a niewinnego nie łup“.

Szlachetny Skarga do głębi duszy oburzony nieprawościami, zajmuje inne stanowisko niż Sejm. „Nie płacą ci — odejdz, ale nie łup, nie obarczaj swegu sumienia i nie potęguj nędzy ubogich kmieci!“

Wreszcie zabiera głos w sprawie artykułów wojennych szlachcic z krwi i kości, Andrzej Maksymilian Fredro¹⁵⁾. Przywykły do ciągłego sejmikowania, wprowadza zebrania także do wojska. Mianowicie chce, aby w każdą pierwszą niedzielę miesiąca chorągiew zbierała się u starszego. Wszyscy tam mogą wypowiedzieć się na temat braków w chorągwi, zaniku dyscypliny, o nieskromności ciągnięcia i t. p. W końcu tego artykułu (art. 4.), dodaje, że

„pijani do żadnych schadzek nie mogą być dopuszczeni“.

„Hałasów pijanych w domach szlacheckich nie urządzać“, gdyby zaś przypadkiem „na drodze szlachcica albo szlachcianke potkawszy, co takowego, kto uczynił, bo żołnierz, od Rzeczypospolitej, a zatem od szlachty biorąc zasługi, powinien szlachcica jako swego dobrodzieja (którego dobrem żyje) szanować“ (art. 5).

„Gdyby się towarzysz gęstą pijatyką bawił, ma być wprzód upomniany w schadzce, a potem jako rozpustnik i drugich psujący surowo będzie karany na ujęciu pocztu, albo na zniżeniu w rejestrze, bo stąd zniszczenie towarzystwa (przy utracie), potem zwady i zaboje różne bywają“ (art. 9).

Wreszcie Fredro twierdzi:

„Luboć się przyjacielskiego posiedzenia przy skromności nie broń, jednak iż wszystkie uczyty i biesiady powstają między towarzystwem, skąd przez drogie trunki zniszczenia następnie i różnej swej woli okazja bywa: tedy będzie przestrzegał starszy, będący przy chorągwi, aby wszelkich uczt umyślnych wystrzeżało się towarzystwo, i sam ich sprawować nie będzie o porządku wojennym, nie o szynkowaniu myśląc, gdyż inaczej pod niechybny sąd hetmański podpadnie. Rotmistrzowi jednak przy większych festach wolno będzie uczyty z kompanią zażyć, byle bez hałasu, nie podczas trwogi, nie w ciągnięciu i w skromności. *Bo ten jest punkt, na którym się wszelka dobra wojenność polska rozbiła.* U kogokolwiek na takim posiedzeniu hałas i roztrwonienie się stanie, tedy ma zapraszający, jako okazję dający, do złego swą biesiadą, sądzony będzie na taką karę, albo przesadzony niżej w rejestrze“ (art. 10).

¹⁵⁾ And. Maks. Fredro: „O porządku wojskowym i pospolitem ruszeniu małym“.

Fredro pierwszy ze wszystkich teoretyków i praktyków wojennych podnosi kwestję pijaństwa, jako przyczynę niepowodzeń wojennych i proponuje karać już samo pijaństwo, a nie jego skutki, jak to dotąd, czyniły wszystkie artykuły. Nie może się jeszcze zdobyć na wprowadzenie zupełnego zakazu urządzania uczt i picia, ale stara się coraz bardziej ograniczać pijaństwo wśród wojska, pozostawiając tylko rotmistrzom prawo urządzania rozmaitych bankietów przy większych okazjach, jeżeli oczywiście nie grozi wojsku żadne niebezpieczeństwo.

Władysław IV Waza, król, rokujący największe nadzieje od pierwszej chwili swych rządów, zajmuje się pilnie sprawą wojska. Już w pierwszym roku swego panowania ogłasza: „*Artykuły wojsku cudzoziemskiemu opisane w uniwersale Najjaśniejszego Władysława Czwartego. Oznajmujemy temu to wiedzieć należy. Ponieważ Disciplina Militaris w Królestwie naszym Polskim y w Wielkim Xięstwie Litewskim bardzo się nadwzgliła, a na to miejsce siła nierządu i niepostuszeństwa między żołnierstwem wzrosło, skąd nie raz szkody y wszelkie kłęski w ostatniej zgubie Korony i Prowincyj do niej należących powstały*“.

Artykuły zachowując przepisy dotychczasowe w karaniu innych przestępstw, wprowadzają zmianę sposobu wykonania kary, a mianowicie przewidują rozstrzelanie.

W tytule VI „O ciągnięciu“ przewidziana jest kara śmierci za upicie się takie, które nie pozwala żołnierzowi na odbycie warty.

Znacznie surowsze przepisy wydał Władysław IV dla swej królewskiej armaty.

Artykuły przestawnej Artylerji Oficerom wyższej i niższej rangi, tudzież i innym do niej należącym osobom od W. W. wydane 6.I. 1634, mówią:

IV. żaden z ludzi przy artylerji lub konno lub pieszo służących, z Fajerwerków, Puszkarzów i innych wszystkich person, niema się ważyć bywać na miejscach, lub w fortocy lub w obozie, publicznych karczmach, gdzie w kostki grywają abo w karty, i rozmaici hultaje, kosterowie, pijacy schadzają się, u których ani o bojaźni Bożej, ani o żadnej nie słyhać cnocie i poczciwości. Jeżeliby jeden abo więcej, przestąpili te przykazania, podpadają karze kajdanów i więzienia.

V. Zbyteczne pijaństwo, z którego nic innego, jeno swarki, niezgody, bluźnierstwa cudzą sławę szarpiące, przekleństwa, i tym podobne niesłuszności, wynikają, mają być zabronione, zwłaszcza podczas warty, w Cekhausach, w fortcach, w obozie, w baterjach, i na innych strażach; także od czat, wycieczek, łupiestwa po cudzych włościach, wystrzegać się każdy powinien. A jeżeli by się którzy sprzeciwili temu przykazaniu, stawiając się przeciw niemu w uporze, powinni być surowo za to karani.

VI. żaden przy kuflach na schadzkiach po karczmach, szynkownych domach, z nauki się swojej chwalić nie powinien i nie wynosić, drugiego w półsłużącego nie poniżać, ani nim nie gardzić i onego nie postponować, raczej nad innych więcej rozumiejący, tegoż daru swego drugiemu z miłości ku bliźniemu udzielać ma, pod karą więzienia i kajdanów.

X. Pijany każdy niech się nie waży na wartę pójść, aby swoich dział i moździerzy, nabojem nie prześladował, albo nie wcześniej i bez ordynansu położonych, nie wypalił, skądby wielka szkoda u dział albo moździerzy stać się mogła, albo też przez skwapliwe ognia dawanie, jakie nie uczyniły się trwogi, rozruchy i tumulty, pod karą na gardle.

W ostatnim roku panowania Władysława wybuchu krwawy rokosz Chmielnickiego. Wojska koronne poszły w rozsypkę, hetmani dostali się do niewoli, pospolite ruszenie najsromotniej uciekło, pozostawivszy pod Pilawcami na łup wrogów olbrzymie bogactwa, za które możnaby przez lat kilkanaście utrzymać dostateczny do obrony granic komput wojskowy. Kiedy właśnie rozlała się po lewym brzegu Dniepru żagiew wojny— od północy szedł jako krwawy mściciel, młody, a świeżo zwycięski wódz w wojnie z Moskwą, Janusz Radziwiłł. Sława jego i wojska karne i zaprawione do boju nieciły w szeregach najdzikszych mołojców popłoch.

Radziwiłł prawie w przeddzień wybuchu rebelji ogłosił „*Artykuły wojskowe z rozkazania Jaśnie Oświeconego Księcia J. Mości Janusza Radziwiłła, Hetmana Wielkiego X. Litew. Roku 1648. Miesiąca Oktobra 13 dnia*“.

Radziwiłł utrzymuje w swych przepisach obowiązek szynkarzy do wkopywania słupów, do kładzenia czy wieszania rzeczy znalezionych i budowanie szubienicy w obozie (art. 32), pozostawiając dawne ograniczenia w czasie szynkowania i miejscu urządzania stoisk. Nadto wprowadza także kary za opilstwo, kostyrstwo, wszeteczność, nakazując karać gardłem albo poczciwością.

Znany z niezwykłej buty, ambicji i nieprzebierający w środkach Radziwiłł postawił przez pewien czas na odpowiednim poziomie karność w wojsku litewskim. Atoli nowa wojna z Moskwą, kiedy to Moskale doszli do Wilna, zdrada Radziejowskiego wprowadziły jeszcze większe rozprężenie, którego nie mogły powstrzymać szlachetne wysiłki zwolenników Jana Kazimierza, gdyż po szczęśliwem zakończeniu najazdów zewnętrznych, przyszedł rokosz Lubomirskiego. Równocześnie zaś zapanowuje w kraju całkowity bezrząd. Król nie rządzi, bo mu nie dają, sejmy nie rządzą, bo je rwą, to był istotny obraz, który w rezultacie spowodzić musiał ostateczny upadek Polski.

W międzyczasie jednak czyniono usilne starania o polepszenie formy rządu i o reorganizację wojska. Cóż z tego jednak, kiedy zawsze znajdował się ten jeden jedyny miłujący kraj i wolność, który swoim veto przekreślał wszelkie zabiegi i wysiłki. Jan Kazimierz także pragnie podjąć cały szereg reform, niestety, nie jest w stanie ich wypełnić. Za jego panowania ogłoszona „*Ordynacja sądów wojskowych za panowania Jana Kazimierza postanowiona*“, wprowadza w Polsce urzędy sędziów wojskowych, więzienia i t. p., a w tytule VI. „O służbie zamiejskiej“ w taki sposób traktuje pijaństwo (art. 6).

„żaden nie ma iść na wartę podpiwszy sobie, pod winą siedzenia na osle; albo żeby kogo znaleziono barzo pijanego, żeby o sobie sprawy dać nie umiał: takiego do więzienia wziąć ma profos, i z nim według słuszności postąpić. A jeśliby Officyer, któremu na wartę kazano, alboli wartę mieć ma, pijany na war-

tę szedł, takowy traci Officyum, y za żołdata trzy miesiące służyć ma, aż porzuci pijaństwo“.

Ordynacja za inne przewinienia pod wpływem pijaństwa dokonane karze z surowością równającą się artykułom poprzednim, najczęściej gardłem.

Zabiera w tej sprawie głos również Szymon Starowolski, który w przedmowie skierowanej „*Do szlachetnego Rycerstwa wszystkich prowincji koronnych*“, pisze :

„Żadne królestwo, cni synowie koronni, i żadna rzplta nie może być bez stanu rycerskiego, który, że zawsze na zacność swoją patrząc, *novae solidae virtutis gloriaeque accessionem quaerit*, dla tego na terazniejsze szlacheckiej godności pojrzawszy zaniedbanie, zdało mi się nie od rzeczy tem krótkim opisaniem prawego rycerza wzbudzić ospałych, ad famam et decus, aby uważwszy w sobie, jako przodkowie naszy prawmy rycerzami będąc, wszystkich pogranicznych sąsiad rozsądkiem górując byli Orbis Christiani decus, barbarorum formido pavorque, bonorum denique omnium, amor et deliciae, sami znowu rzucili się do starych obyczajów, do starej religji katolickiej, do praw starożytnych cnoty, i do ochoty rycerskiego rzemiosła. Żeby nie tylko chłopom swoim nie dali się wojować, i włości sobie odbierać ojczystych, ale żeby wewnętrzne usterki uśmierzywszy, pogańskim narodom wszystkim i nieprzyjaciołom Kościoła, znowu strasznyymi byli, i żyli w pobożności ojczystej“.

Wstęp ten najlepiej zapowiada, co jest treścią i celem dzieła. Dalszy rozkład społeczeństwa szlacheckiego, z natury prawa obowiązane go do spełniania powinności wojskowych, dochodził do rozmiarów katastrofalnych. Widział to doskonale Starowolski i swoim dziełem chciał nawrócić szlachtę do wiary i obyczaju ojców. Pragnął wykorzeniec wszystkie te czynniki, które rozprzęgały społeczeństwo szlacheckie, doprowadzały do wybujałego indywidualizmu i egoizmu klasowego, a równocześnie wywoływały zanik patryjotyzmu. W wojsku zaginął dawny zwyczaj opiekowania się ubogim ludem, który przecież nie mógł się nikomu obrobić. Inny powiał duch.

„Do takicheśmy czasów nieszczęśliwych przyszli — woła Starowolski — żeśmy widzieli i zacnych hetmanów nie tylko żołnierzów stacje wybierając, i każąc sobie ludziom ubogim na wino i na korzenie składać“¹⁶⁾.

Omawiając następnie zanik dawnych prostych obyczajów żołnierskich, przeciwstawia im obraz terazniejszego rycerza :

„A naszy bracia teraz bez łózek i pierzynek nie jadą nigdy do obozu, nie pijają jeno wino, miód i piwo, nie jadają, jeno na srebrze, albo i też na cynie“¹⁷⁾.

¹⁶⁾ Prawy rycerz Szymona Starowolskiego nauk wyzwolonych i filozofii bakałarza, str. 22.

¹⁷⁾ Tamże, str. 27.

A tymczasem praojcowie sypiali na ziemi burką przykryci, pili tylko wodę, jadali najprostsze potrawy i na zwykłych drewnianych talerzach i mimo wszystko żołnierz był lepszy, bo więcej wojen zwycięskich prowadził. Starowolski dochodzi do przekonania, że powrót do praojcowskiej prostoty, porzucenie obyczajów nowych, które wydały już tak wiele zgubnych rezultatów, oraz zachowanie pewnej karności, może przywrócić orężowi polskiemu dawną świetność.

Tymczasem rozkład postępował także w wojsku. Szynkarze pod różnymi pozorami czy funkcjami bywali wciągani do regimentów. Stwierdzają to artykuły wojenne Michała Kazimierza Paca, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego, uczestnika wielu wypraw Sobieskiego, (Pac zmarł w 1682 roku). W paragrafie 12 swych artykułów pisze:

„Szynkarzów, kupców, aby żaden z Pułkowników, Rotmistrzów, Kapitanów pogotowiu z Towarzystwa pod regimentami i chorągwiami w zawartym nie ważył się mieć obozie i szynków onym dozwalać przez co złodziejstwo, kostyrstwo, zaboystwa i inne nie dobre dzieją się excessa, tudzież szpiegi mnożyć się mogą, ponieważ się przez to najbardziej obraża Majestat Boski i o upadek całego przychodzi woyska. Czego wszystkiego sędzia woyskowy doglądać, sedycyom tym zabiegać, występnych łapać i na gardle, z wiadomością hetmańską jednak karać, powinien będzie“.

W paragrafie 32 omawia kary na żołnierzy pijanych wtedy, gdy przypada im straż. Najpierw więc podlega karze siedzenia w niedziele przez 24 godziny, potem albo odpędzony od kompanji sposobem wskazanym przez hetmana.

„Pod takież karanie popadają i ci, którzyby albo do popisu, albo do schadzki, gdy ją hetman mieć chce, pijani stali się, a tym bardziej jeśliby który jakiej okazji na hetmana albo przełożonego swego pijany napadł; któryby z obozu albo do obozu gwałtem straż odbierał, y na nią się targnął; ktoby albo do obozu gwałtem się przez bramy wdzierał — gardło traci“.

Wreszcie w paragrafie 37 Pac zajmuje ciekawe stanowisko i wręcz odmienne od wielu innych, mówiąc:

„Ktoby upiwszy się wykroczył co przeciwko prawu wojskowemu, nie tylko nie będzie miał wymówek, ale tym srożej karany być ma“.

Jest to pierwsze sformułowane prawo, które surowiej karać poleca wszelkie przestępstwa popełniane przez pijanych, jakby wychodziło z założenia, że popełniane są tutaj dwa przekroczenia: upicia się i czyn karny.

Na koniec należy wspomnieć, iż Pac wprowadza rozmaitość kar. Za przepicie czy sprzedaż zbroi dawniej groziła zawsze kara śmierci, obecnie zaś Pac wprowadził do piechoty chłostę, a następnie gardło, a w jeździe przeniesienie do piechoty, a w razie powtórzenia występku — gardło.

Wszelka dezercja czy tylko nieposłuszeństwo i odmowa brania udziału w bitwie przewiduje karę na gardle dla każdego, „z wyższych czy niższych żołnierzy”. Przepis ten nie odnosi się do „jaśnie oświeconego hetmana”, który w rok po wydaniu artykułów usunął się od bitew z Tatarami i Turkami i nikt mu nie wymierzył nie tylko kary, ale nawet nie udzielił nagany. Był to owoc piekielnych niekiedy pomysłów Fredry, który orzekł o bezkarności możnych.

Michał Kazimierz Pac jest ostatnim z hetmanów prawodawców XVII wieku. W ciągu zgorą stu lat wydano kilkanaście artykułów, mało od siebie odbiegających treścią, które miały zachować karność w wojsku, ład i porządek, a także zabezpieczyć granice państwa. Tymczasem coraz więcej rozluźniała się dyscyplina, coraz częściej żołnierz nieopłacony zawiązywał konfederację i pod wodzą przez siebie wybieranych hetmanów najechał dobra królewskie, duchowne i szlacheckie, łupił cokolwiek było do złupienia i używał bezkarności. Już na pierwszy rzut oka daje się zauważyć niezwykła rozbieżność między surowością artykułów, a postępującym coraz bardziej rozkładem wojska. Korzon podaje, że Sobieski w kilka zaledwie tygodni po świetnym zwycięstwie pod Wiedniem, w dniu 8 października przyjmuje klęskę pod Parkanami na Węgrzech „za sprawiedliwą karę od Boga, za rabunki kościołów, zdzierstwa, cudzołóstwa, za co najmniejszej żaden nie odniósł kary. Widziałem ja to wszystko — opowiada Sobieski — jako we zwierciadle i groziłem nie raz odjazdem, że ja przy takim wojsku być nie mogę, nad którem kara wisi Boża”.

Jest to istotnie smutne, jeśli król nie ma żadnego wpływu na powstrzymanie żołnierza, który poczynał sobie nie gorzej Tatarów i Turków, jeśli nawet hetmani, którzy mu towarzyszyli i sprawowali jurysdykcję nad wojskiem, nie mogli pohamować swawoli. Nic też dziwnego, że po śmierci Sobieskiego podczas wojen ze Szwecją żołnierz krajowy zajmuje się tylko grabieżą. Otwinowski uważa, że to kara Boża sprawia, że Polacy Szwedów

„jakoś się bali... effugiebant nieprzyjaciela jako bazyliuszka, a szpichlerze, dwory, wsie, miasta i chłopskie komory obróciły się w naszym wojsku w Szwedów. Wół, krowa, baran—to był u nich Szwed; więcej bydłowej krwi niż nieprzyjacielskiej rozlewali. To prawda, dodaje jednak na ich usprawiedliwienie, — że żadnej zapłaty nie brali, ale powinni byli lepiej bronić Ojczyzny¹⁸⁾).

Tymczasem z śmiercią Stanisława Jabłonowskiego w 1702 roku schodzi ostatni hetman, doskonały wojownik i dzielny żołnierz. Później dzięki coraz częstszej opiece ambasadorów ich cesarskich wysokości z Moskwy czy Wiednia, buławy dostają się w ręce ludzi, którzy nawet nie zapoznali się bliżej ze sztuką wojenną. Cały czas upływa im na knuciu piekielnych intryg, spisków i na zrywaniu sejmów. To oczywiście było **szczytem** rozkładu, który dalej już przecież postępować nie mógł. Czyż można sobie wyobrazić wypadek aresztowania hetmana w jego pałacu, wśród jego służby i wojska przez obcego pułkownika i wywiezienie go

¹⁸⁾ Korzon: „Dzieje wojen i wojskowości“, str. 106, T. 3.

z kraju? A jednak Rzewuski dał się aresztować, nie umiał użyć wojsk do własnej obrony, a cóż dopiero, gdy trzeba było myśleć o obronie całej Rzeczypospolitej.

Michał Kazimierz Radziwiłł wydaje jeszcze w 1746 roku artykuły wojskowe, ale są one tak nieudolnie zredagowane i wprowadzają kary łagodniejsze, jednak i te w tym istnym rozgardjaszu nie są przestrzegane. Artykuły te kwestję pijaństwa pomijają całkowitem milczeniem.

Wreszcie w dobie powołanie Komisji Wojskowych artykuły zredagował i przedłożył Komisji i Sejmowi A. Fr. Brühl. Artykuły te zostały ogłoszone w roku 1775. Już par. 4 tych artykułów nakazał, aby żołnierze prowadzili życie moralne, a nie rozwzięłe i gorszące. Następnie wszelkie gry w pieniądze zarówno wśród oficerów, jak i żołnierzy były karane „karą zamknięcia krótko w łańcuszki i na kołkach stania“ oficerów i różgami u żołnierzy (par. 13). Każde opóźnienie się na wartę lub przybycie żołnierza w stanie nietrzeźwym, nieporządnie ubranego i z bronią zanieczyszczoną karane było różgami „za pierwszą razą 12 razy przez 200 ludzi“ ma przebiec, a przy recydywie kara była podwajaną (par. 17). Spotkany na ulicy pijany żołnierz czy oficer, chociażby zachowywał się przykładnie, hałasu i kłótni nie czynił—jednak oficer bywał przez 24 godziny w łańcuszku krótko zamknięty, a żołnierz zaś biegał przez różgi. Taka sama kara spotykała oficerów, gdy w kwaterze byli pijani, a trzeba było pójść na wartę, lub też gdy spotkali żołnierza pijanego na ulicy, a nie zaaresztowali go (par. 18). Zaspianie na warcie lub też upicie się do tego stopnia, że odprawowanie warty było niemożliwe — w czasie wojny i w obozie karane było rozstrzelaniem, w innym zaś wypadku bieganiami 24 razy przez 200 ludzi. Gdy zaś żołnierz nie zapobiegł włamaniu się lub kradzieży, albo sam na warcie będąc, coś ukradł — wtedy biegał przez szereg 200 ludzi 36 razy „i na całe życie z wypaloną cechą naznaczony do tacek ma być oddany“ (par. 20). Wreszcie par. 47 określa, że pijaństwo nie stanowi w żadnym wypadku okoliczności łagodzących dla przestępców wojskowych.

Jeszcze raz w roku 1790 artykuły zredagowane przez gen. Brühla ogłasza Stanisław August Poniatowski. Artykuły te jednak nie mają już żadnego wpływu na kształtowanie karności i ładu w wojsku. W cztery lata później bowiem armia polska istnieć przestała.

*

*

*

Żadne artykuły wojskowe najbardziej drakońskie i najskrupulatniej przestrzegane przez władze wojskowe, szczególnie hetmanów, nie mogły w żadnym wypadku mieć wpływu należytego na duch wojska i jego postawę moralną. O tem bowiem mówi nie tylko matrzy, ślepy przepis ustawy, ale to jest zależne przedewszystkiem od ducha narodu całego, od jego sił moralnych, od urządzeń państwowych i od rozumnie podzielonych ról: władcy, rządu i narodu. Szlachta polska nie była zdolną do rozgraniczenia tych ról. Wszelkie w tej sprawie wnioski najbardziej niewinne i oględne uważała za zamach na Rzeczypospolitą, za targnięcie się na święte i odwieczne prawa narodu szlacheckiego, określane krótko mianem: złotej wolności.

A złota wolność równała się kompletnej anarchji, stwarzała roz-

gardjasz niezmierny i dopuszczała do tego, że każdy szlachcic mógł na własną rękę układać się z postami wrogów i czynić co uważał za słuszne. To było mniej szkodliwe dopóki patryjotyzm szlachty nie począł zanikać, później jednak, gdy pozostała po nim tylko prywata, stało się niebezpiecznym i zgubnym. Wprowadziło to największy chaos, grzebało najśmielsze koncepcje, podrywało siły i wolę najmężniejszych i rozumnych patryjotów, rozbijało się wszystko o jednego posta, którego zdołał prawie zawsze przekupić adherent któregośkolwiek z monarchów obcych.

St. Konarski w dziele swym „O skutecznym rad sposobie“ opowiada właśnie o takim przekupstwie. Zamiar zerwania sejmu nie udał by się, gdyby nie alkohol. Spojony szlagon dał się przekonać, że jest właśnie jedynym obrońcą „złotej wolności“ i Rzplitej, bo ta stoi właśnie na nierządzie. I wódka dokonała cudu, że wymowa podłego zdrajcy stawała się jakimś nadziemskim pieniem, którego wrażenie potęgował jeszcze metaliczny dźwięk... złota. Odurzony alkoholem poseł, zrywając sejm, zapewniał krajowi bezbronność, a sobie „złotą wolność“.

W warunkach więc ogólnego zaniku moralności i patryjotyzmu nie mogło być najmniejszej mowy o stworzeniu siły zbrojnej, któraby mogła stanąć poza ogólną zgnilizną moralną, poza niesnaskami wewnętrznymi, a pilnowała całości granic. I jakkolwiek nie brakowało w Polsce ludzi rozumiejących doskonale powagę chwili, — to jednak zdecydowanie wrogi stosunek szlachty do wszelkich danin czy podatków na wojsko — realizację tych myśli uniemożliwił. Brak pieniędzy na zapłacenie żołdu stworzył sytuację, że istniejące garnizony musiały troszczyć się o wikt, furaz i żołd same, szukając ich w dobrach królewskich, duchownych i szlacheckich. Ta okoliczność wzmagała wszelkie nałogi, rozluźniała dyscyplinę wojskową, której niestety nie udało się już nikomu na czas opowiadać.

Inny duch wnieśli do armji wychowankowie Korpusu Kadetów, ale wtedy już podział państwa polskiego był zdecydowany.

Władysław Wach.

ALKOHOL JAKO SMAKOŁYK.

W jednym z numerów tegorocznych Szwajcarskiego Tygodnika Lekarskiego *) prof. dr. Emil Bürgi z Berna ogłasza długi artykuł pod tym mniej więcej tytułem.

Uznaje on, że traktowanie alkoholu z punktu widzenia smaku jest w dzisiejszych czasach sprawą ryzykowną. Rozbieżność jednakże pomiędzy teoretycznymi osądzeniami powszechnej szkodliwej oceny alkoholu, a jego szerokim użytkowaniem wskazuje jednakże, że coś w tej ocenie się nie zgadza, a może jest ona traktowana jednostronnie.

I właściwie nie sam alkohol należy traktować jako rzecz smaku, ale napoje go zawierające. Autor otrząsa się przed smakiem czystego rozcieńczonego spirytusu, ale — piwo, wino lub likier (zwłaszcza — *piwo!*)!

W sprawie alkoholowej patologia wysuwa się tak znacznie na pier-

*) Der Alkohol als Genussmittel von Prof. Dr. Emil Bürgi, Bern — Schweiz. Med. Woch., Nr. 9. 1937.

wszy plan, że jedynie z trudem można się zorjentować w rzeczywistym stanie rzeczy.

Smak — jest to przecież wywołane przez jakikolwiek bądź środek uczucie przyjemne, a więc radosne. Że ludzie się chętnie cieszą — to jest zrozumiałe i należy żałować, że trzeba to powtarzać „*pewnym pedantom*“. Trudniej jest natomiast odpowiedzieć, czy *smakowi* towarzyszy i pewien pożytek, czy stanowi on konieczność życiową. To pytanie jednak należy bezwzględnie potwierdzić, mówi autor: „życie jest tak pełne potrzeb i trosk, że pewne przerwy w pracy i znoju, poświęcane przyjemnościom, nie powinny być wprost odrzucane. *Uczucie zadowolenia ze spełnionego obowiązku jest uczuciem następczem i dalekiem, w przeciwieństwie do niego smaczne napoje dają bezpośrednio uczucie zadowolenia. I zaczynamy się roztkliwiać.* Podobne są te napoje do tworów sztuki, które oddziałują *wprost* na duszę ludzką, a nie *okreźnie* zapomocą *myśli i wniosków.* (*Na co ten intelektualny balast?*) Stąd powstaje apologja alkoholu narówni z dziełami sztuki. Radowanie się rozkoszami życia jest koniecznością dla każdego człowieka, budzi energję, wzmaga przedsiębiorczość, otwiera oczy na piękno świata, stwarza życzenia udoskonalenia samego siebie, otoczenia... wniosek — działa na korzyść kultury. Jakżeż ubogiem byłoby nasze życie, gdyby kosztowanie radości było zabronione, blask kolorowy zmysłów stępał, a każda duchowa podnieta ginęła w *szarzyźnie obowiązku i wymuszonej pracy.* (*Na świecie istnieje tylko taka praca i obowiązek, no i pozatem — piwo*). Z tego punktu widzenia należy traktować — powiada czcigodny autor — i zawierające alkohol smaczne napoje, jeżeli ma się sprawiedliwie i niejednostronnie ocenić ich działanie.

Bo wielu ludzi — cytuję dosłownie — ma perwersyjną radość upatrywania w tym kierunku zła, jakby *większość ludzi* wpadała w przepaść wskutek nadużywania alkoholu, a nie składała się właściwie z *przeważającej ilości rozsądnych ludzi, którzy nie uchylają się od darów świata, ale umieją panować nad swemi przyjemnościami (cały świat składa się przeważnie z zupełnie zrównoważonych ludzi, zwłaszcza pod wpływem alkoholu!)* Hałasowanie przeciw tego rodzaju ludziom stwarza podejrzenie na niezupełny stan zdrowia, nawet podejrzenie na niezadowolenie dążności oskarżających. (*Co za złośliwość!*).

Można się zapytać, dlaczego alkohol jest i był w każdym czasie tak (*strasznie*) rozpowszechniony w całym świecie? Dlaczego człowiek dążył do wytwarzania alkoholu z wszelkich możliwych zbóż i soków? Jak daje się objaśnić ta wszechobecność alkoholu? *Bunge* traktował w ten sam sposób rozpowszechnienie herbaty, kawy, czekolady, coli i t. d. — zapomniał jednak zupełnie (*o dziwo!*) ...o alkoholu (*prawdopodobnie nieumyślnie!*).

Trzeba się koniecznie zastanowić — powiada autor — co ludzie tak bierze w napojach alkoholowych? Przedewszystkiem — *smak (o, smak!)*, Twierdzenie abstynentów, że człowiek pije, aby się otumanić, jest w najlepszym razie błędem — prawdopodobnie bezmyślnym. — *Przecież chodzi tu — o przyjemny smak i zapach. Rozsądny człowiek ceni te zalety i unika, (napewno) ilości, które upajają. Niema bowiem innych napoi, które by trunkom alkoholowym odpowiadały w dobrym smaku.* — *Niestety nie wszyscy dorośli mają takie wysubtelnienie smaku. (Należy oddać*

się na chwilę marzeniu...). Przyjemna gorycz znajduje się w piwach różnorodnego gatunku — odświeżający smak jest odpowiednio urobiony. Dlatego też piwo (uwaga: to mówi lekarz i profesor) *powinno być używane*, jako zaróbka (vehiculum) dla różnych lekarstw z ostrym smakiem.

Następuje apologja smaku różnych gatunków win, apologja — istotnie poetyczna. A likiery, (*proszę państwa*), likiery, które dzięki olejkom eterycznym powodują tyle różnorodności smaku. Alkohol odgrywa tu rolę tła, na którym się buduje dopiero melodia akkordów... *Na miłość Boga, dajcie mi zaraz kieliszek likieru!*

Po tym estetycznym dytyrambie — omal że nie wierszowanym — na cześć napoi alkoholowych z estetycznego punktu widzenia (*nasuwa* nam się obraz ostatecznego okresu upicia się obywatela w podrzędnej *berneńskiej knajpie*). Szanowny Profesor dołącza do sprawy smaku i sprawę fizjologii: kieliszeczek mocnego sznapsa niewątpliwie usuwa niepokój po ciężkiem jedzeniu. Alkohol dopomaga do wchłaniania się tłuszczów. Zawsze wznaga on apetyt.

Zwłaszcza — piwo. (*Ach, piwo!*). Najbardziej dostępne ze wszystkich alkoholowych napoi. Zdobyło świat. Czy rzeczywiście ma się człowiek zamiar upić, jeżeli w jakiś gorący dzień napije się zimnego piwa? Czy do tego dąży chłop, który po ukończeniu pracy częstuje swego parobka szklanką moszczu? Zamiar ten jest taki sam (*o święta naiwność!*) jak przy zaofiarowaniu komuś szklanki herbaty. — Chce się zaspokoić pragnienie i mieć przyjemny smak — to jest dla zdrowego człowieka wyłącznie wystarczające. (*O tej „wystarczalności“ miała by coś do powiedzenia statystyka alkoholizmu, jako klęski społecznej, w Szwajcarji*). I autor kończy: (*nieco obtudnie*): Doświadczenia, poczynione przez miliony ludzi w przeciągu stuleci, są tego dowodem.

Popiera się te twierdzenia dalej krytyką trunków bezalkoholowych: woda mineralna *źle* zaspakaja pragnienie, syropy — *psują* żołądek. *Alkohol nie ma zastępstwa*.

Pozatem (*o mało co nie zapomnieliśmy!*), alkohol wogóle jest to świetny środek dezynfekcyjny — nawewnątrz. Piwo ma bezwzględnie odżywcze działanie, kumys i kefir — zaś działanie lecznicze.

A jeżeli chodzi o działanie psychiczne — o ucieczkę przed uciążliwą rzeczywistością, to alkohol jest mniej szkodliwy, niż jakikolwiek inny lek nasenny.

Bo, (*proszę państwa*), proszę sobie wyobrazić, co za cudownym środkiem nasennym jest szklanka piwa, zawierająca alkohol i drożdże. I jak niewiele tego potrzeba: połowa, ćwierć, jedna ósma narkozy alkoholowej otwiera przed znąkanym człowiekiem inne światy.

A przyjemność towarzyska? (*to — pies?*) — Zniesienie zahamowań, ułatwienie zetknięcia się ludzi, umilenie życia...

I przy tej obszernej charakterystyce stanu upijania się, na który musiał się autor w tej całej poezji alkoholowego smakowania natknąć, znajdujemy zaledwie kilka słów o słabowolnych pijakach i o ...ochronie kryminalnej.

Ale idźmy dalej. Jedynie „wybitni“ pijacy mogą i powinni być leżeni zapomocą abstynencji. Abstynencja („*zła wiedźma*“) odznacza się

sadyzmem. Przykład — prohibicja w Ameryce. I jej skutki, jej straszne skutki...

Nie należy ludzi podrażniać zakazem (*niech wyrodniję pod wpływem alkoholu!*). Cnota (*o!*) nie daje się policyjnie wymuszać i chęć upajania się w duszy ludzkiej nie da się zniweczyć przez policję.

I dzwon alarmu: Należy się obawiać, aby alkoholu nie zastąpiły inne narkotyki, *bardziej niebezpieczne (ojej!)*.

I — (*przepraszam*) — cnota *przedewszystkiem*: ludzie *uczciwi* hołdują używaniu. („Ehrliche Menschen sind Genussmenschen“).

Wreszcie filozoficzny rzut oka na przyszłość: upadek kultury *w związku z zaniedbaniem alkoholu*.

Więc autor pyta: „Nawet gdyby stwierdzono szkodliwość umiarkowanego używania alkoholu, o czem niema mowy, to pytam się, czemu należy dać pierwszeństwo — przedłużeniu życia, czy *ulepszeniu go (z pomocą alkoholu?)*. Nie należy ograniczać drobnych (alkoholowych) radości ludzkich, a jeżeli chce się ratować upośledzonych i chorych, to nie należy tego robić kosztem zdrowych (*pijaków*).

Artykuł ten pozostawiam — poza uwagami w nawiasach — bez poważniejszych komentarzy. Czyż jest możliwem, aby lekarz i profesor szwajcarskiego uniwersytetu dzisiaj, rozkoszując się smakiem trunków alkoholowych, nie chciał widzieć tej ruiny moralnej społeczeństwa, która najczęściej ma swój początek *w jednej szklance wina lub jednym kieliszku wódki?* Zaś poważne pismo lekarskie w Szwajcarji drukuje taki artykuł na czołowym miejscu.

Radośni, uczciwi obywatele żłopią alkohol bez żadnej szkody. Gdzieś, w końcu — wyjątek dopiero stanowią alkoholicy...

A możebyśmy z tą idyllą porównali przestępczość alkoholową w całym świecie?

A może w Szwajcarji np. podczas winobrania?

Napewno — *smak* by się nam popsuł.

Dr. Jan Nelken.

HANNA NAŁĘCZ - OSTROWSKA SZYMAŃSKA

Z DZIEJÓW OBYCZAJU W POLSCE

Z p r z e d m o w ą

PROF. MICHAŁA ORZĘCKIEGO.

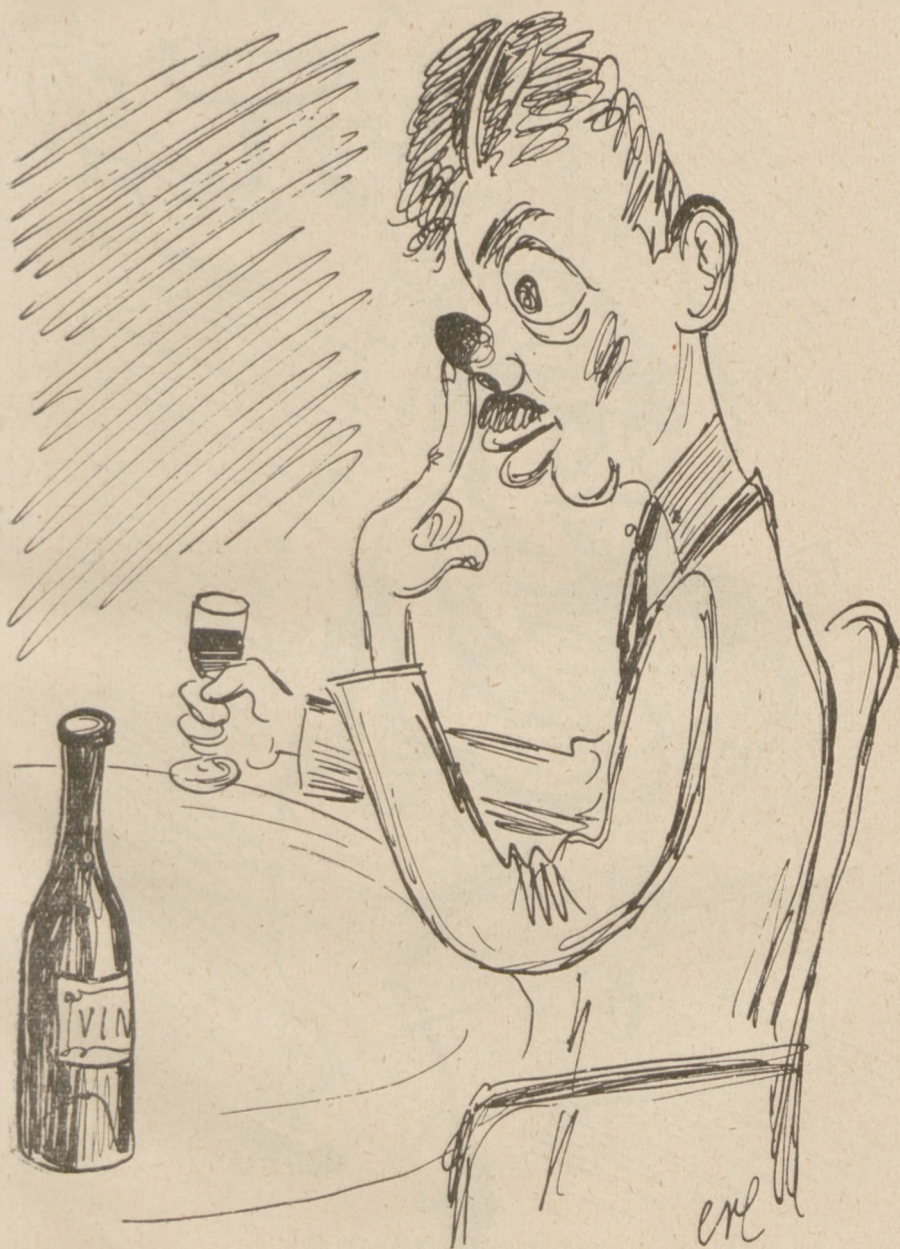
Warszawa, 1937. Str. 120.

Cena 3 zł.

Składnica Tow. „Trzeźwość“, Warszawa, ul. Oboźna 4, m. 28, tel. 511-07.

Eryk Lipiński.

ALKOHOLIZM W PRZYSŁOWIACH.

Od wina — głupia mina.

Gdy diou pije — trzeci korzysta.

... który, wsku-
tek nadmiernego użycia trunków stracił
przytomność. Po zastosowaniu amonia-
ku Manińskiego przewieziono do domu.

... pol) bez zajęcia. Lekarz Pogotowia, po
zastosowaniu środków trzeźwiących, po-
zostawił ofiarę nałogu na miejscu

... (Grzy-
wa 12), będąc
pijany uderzył pięścią w głowę prze-
chodzącego (Grzy-
bowska 16). Awanturmo-
na 46). Komis. do sprawdzenia i wytrzeźwiania

**PIJANY CHULIGAN
NAPADAŁ NA PRZECHODNIÓW**

**NAPAD NOŻOWNIKA NA KUCHYNIA
PO WYJŚCIU Z RESTAURACJI**

KTO ZBYT WIELE PIJE...
Przed domem Bonifratska 19 zna-
lezionego, aż do utraty przytom-

erl

Jak cię widzą — tak cię piszą.

Jak sobie popijesz — tak się wypisz.

Wódka się udusi, jak szubienica.

DO

SZANOWNEJ REDAKCJI MIESIĘCZNIKA „TRZEŹWOŚĆ“
w WARSZAWIE—Mokotów
ul. Fałata 4, m. 1.

LIST OTWARTY

W SPRAWIE NAPOJÓW BEZALKOHOLOWYCH NA PRZYJĘCIACH.

W związku ze zbliżającym się XXI. Międzynarodowym Kongresem Przeciwalkoholowym, oraz I. Międzynarodowym Katolickim Kongresem Przeciwalkoholowym w Warszawie, pragnę zwrócić uwagę na sprawę, która powinna znaleźć oddźwięk podczas obrad.

Jako członek Koła przyjaciół harcerstwa, niejednokrotnie słyszałem od przedstawicieli harcerstwa i sam byłem świadkiem krępującej sytuacji, jaka ma miejsce na uroczystych przyjęciach, gdy wznoszone są toasty winem, lub napojami alkoholowymi.

Przy braku zwykle na przyjęciu napojów bezalkoholowych, abstynenci, a w szczególności przedstawiciele harcerstwa, jak również katolickich organizacji młodzieżowych, są nakłaniani i przymuszani do wzięcia udziału w toastach, zarówno przez gościnnych gospodarzy, jak i uczestników zebrań.

Szczególnie paradoksalna wytwarza się sytuacja, gdy w imię tradycyjnej gościnności, zachęcają do wzięcia udziału w toastach gospodarze, często członkowie organizacji przeciwalkoholowych.

Pochodzi to stąd, że organizatorzy przyjęć zapominają o tem, iż wśród obecnych na przyjęciu będą abstynenci i że, wobec tego, powinny się znaleźć odpowiednie dla nich napoje, a jeżeli pamiętają, to nie zawsze mogą mieć do rozporządzenia napoje bezalkoholowe, naprzykład w postaci wina bezalkoholowego, które by, mając przyjemny smak i zbliżony wygląd do wina, mogło być użyte do wznoszenia toastów gwoli przyjętemu zwyczajowi i tradycji.

Ustałyby wtedy namawiania abstynentów, naprzykład harcerzy, lub członków organizacji młodzieży katolickiej do złamania przyrzeczenia. Nie wytwarzałyby się wtedy krępująca dla nich sytuacja uchylania się od wznoszenia toastów. Obecność na stole napojów bezalkoholowych przyczyniłaby się również do zmniejszenia alkoholizmu, bo i mniej pijący zaczęliby ich używać, o ile by one były dość przyjemne w smaku.

Wobec powyższego, jest wielce pożądane, aby ze strony uczestników kongresów wyszedł apel pamiętania o abstynentach, aby podczas przyjęć uroczystych, obok wina, były zawsze napoje bezalkoholowe.

Apel ten mógłby wyjść ze strony naszego duchowieństwa, które pierwsze w Polsce zaczęło walczyć z alkoholizmem, a obecnie zajmuje miejsce przodujące w akcji przeciwalkoholowej.

Obok tego musi być wysunięta na porządek dzienny sprawa fabrycznego wyrobu niedrogiego napoju bezalkoholowego o przyjemnym smaku, przypominającego swoim wyglądem wino.

Napój taki powinien znaleźć się w sprzedaży w każdej większej miejscowości.

Płock.

Dr. Aleksander Maciesza,
Członek Koła przyjaciół harcerstwa.

DO

SEKRETARJATU GENERALNEGO

POLSKIEGO KOMITETU ORGANIZACYJNEGO

MIĘDZYNARODOWEGO KONGRESU PRZECIWAŁKOHOLEWEGO

w W a r s z a w i e

na ręce

Czcigodnego Pana

JANA SZYMAŃSKIEGO

Generalnego Sekretarza i Redaktora „Trzeźwości“.

Przezacni i Szlachetni Panowie Delegaci Kongresu!

Uczeni na całym świecie udowodnili, że był potop na ziemi, że wyginęło wszystko stworzenie, a według Biblii jedna rodzina ludzka została wtedy na świadectwo kary Boga — Stworzyciela świata za grzechy i zbrodnie.

Drugi potop świata, dzisiejszy, alkoholowy, objął obecnie wszystkie narody na całej ziemi, potop alkoholu gubi ducha i godność człowieka i niżej zwierząt stawia ludzi, bo zwierzęta nie popełniają tej zbrodni dobrowolnego samobójstwa.

Z całego świata wybrani, Szlachetni Panowie Delegaci na Kongres Międzynarodowy, jesteście tą Arką, która z potopu alkoholowego wyratuje resztę ludności od zagłady i jak Aniołowie Stróże, przeprowadzicie przez życie na ziemi całą ludzkość do zbawienia i odrodzenia.

Imieniem więc wszystkich chłopów polskich, uratowanych przez Waszą miłość, pracę ciężką i wysiłki, podjęte dla ratunku i dobra ludzkości, składam Wam serdeczne „Bóg Zapłać“ i życzę „Szczęść Boże“ do obrad organizacji i zwycięstwa!

Wies Machów.

Wojciech Wiącek,

członek Tow. „Trzeźwość“, b. poseł i senator.

P R Z E G L Ą D P R A S Y.

Z DZIEJÓW OBYCZAJU PICIA W POLSCE.

Książka o pijaństwie w Polsce. Opracowała ją Hanna Nałęcz Ostrowska Szymańska, pragnąc przynajmniej tym, których przedmiot ten interesuje, wykazać na podstawie naukowych badań obyczajów w Polsce, niezwykle siłę tradycji, jaka właśnie w tej dziedzinie specjalnie głęboko wrosła w naszą świadomość. W ten sposób można dojść do zrozumienia przyczyn tego psychologicznego oporu, który tkwi w nas i o który rozbijają się prawie wszystkie wysiłki małej garstki działaczy społecznych, pragnących wiekowy zwyczaj przezwyżyć i na jego miejscu nowy zaszcześcić.

Pijaństwo, czy nazwijmy ten objaw łagodniej alkoholizmem, ma u nas tradycje odwieczne. Mamy też w tym zakresie obfite piśmiennictwo, jednak wiedzą o tem dobrze ci tylko, którzy czytają prace historyczne, tych zaś, niestety, nie mamy wielu. I dlatego zapewne liczni będą ci, dla których pionierska praca p. Hanny Nałęcz Ostrowskiej Szymańskiej będzie stanowiła rewelację.

Tradycja pijaństwa, sięgająca czasów wieku IX, gdy już Leszek „srodze nienawidził i ścigał pijaństwo“, przetrwała tysiącolecie dziejów naszych i trwa nadal. Nie trzeba się ludzić, aby ten alkoholizm należał już do dziejów. Trwa on nadal w całej mocy i nadal wyrządza olbrzymią krzywdę w szerokim zakresie. Wszak i teraz jedną z głównych pozycji budżetu państwa stanowią wpływy z alkoholu. Książka wspomniana ostrzega, iż alkohol stanowi u nas groźnego wroga w miastach i na wsi.

Pani H. Ostrowska Szymańska zebrała materiał bardzo obfity *). Podaje cytaty za prac Aleksandra Jelskiego (Zarys obyczajów szlachty w zestawieniu z ekonomiką i dolą ludu w Polsce i Litwie, Kraków 1897—8), Aleksandra Świętochowskiego (Historja chłopów polskich w zarysie), Józefa Szujskiego i oczywiście opiera się obficie na materiałach dawniejszych od Marcina Kromera, Piotra Skargi, Mikołaja Reja, Frycza Modrzewskiego, ks. Stanisława Staszica, Władysława Smoleńskiego, relacji nuncjuszów apostolskich o Polsce i w. in., aż do ostatniej bodaj pracy naukowej w tej mierze, mianowicie obszernego dzieła prof. Jana Bystronia „Dzieje obyczajów w dawnej Polsce“. Oczywiście zgodnie ze swymi założeniami, p. Nałęcz Ostrowska Szymańska z obfitego materiału, dotyczącego dziejów obyczajów w Polsce, wydzieliła zagadnienie obyczajów pijackiego. Ma to tym większe znaczenie, iż jak wiadomo, pijaństwo towarzyskie przeważnie spotyka się z dużą pobłażliwością i jeśli dość często stanowi temat literacki, to bywa oświetlane zazwyczaj ze strony humorystycznej, jowialnej i przeważnie z sympatją i dużym zrozumieniem.

Dzieło prof. Jana Bystronia, oparte na wielostronnych i najnowszych badaniach, ma wyjątkową wartość, gdyż jako głos uczonego historyka, odsłaniając przeszłość, naucza, czem mamy wypełnić pracę dla jutra, a czego unikać i przed czem się bronić. Praca ta daje dzisiejszym działaczom pierwszorzędnny materiał, z którym zapoznanie się utwierdzić ich powinno w przeświadczeniu, jak niezbędną jest właśnie akcja wychowawczo-propagandowa wśród młodzieży, oraz, że uświadomienie młodego pokolenia o grozie alkoholizmu winno opierać się na zapoznawaniu się z przeszłością, tak fatalnie upośledzoną i hańbioną przez obyczaje pijackie.

Niepodobna w zwięzłym ujęciu podać bogactwa materiału, zawartego w pracy prof. Bystronia. Pijaństwo było obowiązkiem towarzyskim. Pito dużo — pisze prof. Bystron — za dużo. Człek nad apetyt jeść nie może, pić — mówi stare przysłowie. Pito więc nad miarę. Okazji do picia było dużo. Pito przy obiedzie, pito po obiedzie, a i przed tem już przy śniadaniu nie gardzono wódeczką, którą piernikiem przegryzano. Zjawilo się kilku sąsiadów, zaraz dobry był pretekst do wyciągnięcia flaszek, lub beczki.

Nie dla wspominków historycznych wydała swą pracę p. Hanna Nałęcz Ostrowska Szymańska. Pijaństwo istnieje u nas przecież nadal. Obyczaj picia — pisze autorka — pozostał niesłuchanie głęboko wrośnięty w strukturę umysłowości naszej. Obyczaj picia objął najszersze warstwy społeczne. Jest to zapewne owo fatalne dziedzictwo, ciężące na nas w sposób tak deprymujący, że nie możemy pojąć rzeczy jasnych i prostych, przemawiających tak niesłuchanie zrozumiale do każdego, komu nie zaciemnia orientacji jakieś niepojęte wprost krótkowidztwo i ciemnota myśli.

Pijaństwo się krzewi. Krzewi pomyślnie i na wsi, i w miastach. Ta tradycja utrzymała się u nas w pełni. Kto wie, może nawet się wzmaga. Książka p. Ostrowskiej-Szymańskiej nie byłaby potrzebna, gdyby było inaczej. Do tego jednak daleko. Jest raczej jakaś zapamiętałość w tym masowym pijaństwie. Ale dziś wzmaga się już też zrozumienie, iż to masowe pijaństwo jest groźną klęską.

Zawrócenie z drogi, po której krążyliśmy tyle wieków, jest nagłą potrzebą chwili, jest nakazem groźnej rzeczywistości, a może jeszcze groźniejszej przyszłości. Słusznie twierdzi autorka, iż uniwersalizm walki z alkoholizmem sam się narzuca każdemu, kto rozumie groźbę tej klęski.

Walcząc z alkoholizmem, walczymy o zdrowego, wolnego i zdolnego człowieka. Tego wymaga przyszłość nasza. Nie można jej topić w morzu alkoholu.

Nie dojrzy w tem przesady nikt, kto umie obserwować życie współczesne. Głód alkoholu zbiera straszliwe żniwo.

Aby zmienić gruntownie stosunki i tolerancję alkoholu, musimy być trzeźwi sami i w zamięłowaniu do trzeźwości wychować pokolenia młode, jeśli do nich ma należeć jaśniejsza przyszłość. Nie można reformować życia, jeżeli człowiek, owo jego centrum, będzie się stale zatruwał psychicznie i fizycznie, jak to się działo całymi wiekami i jak się to nadal dzieje.

Wołamy — wzywa autorka — o zerwanie ze zgubnym systemem marnotrawienia c z ł o w i e k a — chodzi nam o każdą jednostkę z osobna i o całe społeczeństwo, które w przeciwnym razie, trwając w alkoholizmie, nie stanie się nigdy państwowo silne.

(Kurjer Warszawski).

Jan Czempński.

WSZYSCY PIJĄ!

Licznik pochłania kilometry. Wspinamy się pod wzgórze i znowu toczymy w kotłiny. Motor pracuje bez przerwy, zachłannie, z uporem żywej istoty. Cel: — Głębokie. Tyle razy w latach ostatnich czytało się tę nazwę na kolumnach pism: — „Głębokie — głód — Głębokie — tyfus plamisty — Głębokie — nędza!” Powódzie, albo susze... Nieurodzaje... Pomoc siewna... Pomoc dla tyłu, a tyłu tysięcy dzieci... W r. b. również w pow. dzisieńskim, którego Głębokie jest miastem powiatowym, nie czuje się świetnie. Droga także coraz gorsza, okropna.

Plagą powiatu jest tajne gorzelnictwo.

Mijamy jakąś wysepkę, o kilkadziesiąt metrów od drogi wbitą, ničem wielki, szmaragdowy gwóźdź w modrą toń jeziora. Sielanka. Wziąć

książkę, przeprowić się łódką, rzucić się na zieloną trawę i czytać. Albo — cisnąć księgę precz i z oczyma utkwionemi w niebo, z chmurkami gadać, które płyną po błękitnym stropie... Zwierzam się z marzenia towarzyszo- wi podróży. W odpowiedzi zgrzyt śmiechu:

— Poeto, i co będzie z s a m o g o n e m?

— Z jakim samogonem?!

— Na tej właśnie wysepce ujęto w r. z. jednego z najbardziej uporczywych konkurentów monopolu spirytusowego.

Zatrzymujemy się, żeby obejrzeć miejsce, gdzie istniała tajna gorzelnia. Niebylejaka. W niewielkiej zapadłości, na środku wysepki, widnieją jeszcze ślady ludzkiego działania. Tu i tam stały wielkie kadzie (beczki) z zacierem. Pasemko dymu zdradziło gorzelników. Po kilkaset litrów tajnie pędzonej wódki, szło stąd nocami na cały powiat: — aqua vitae, varietas domestica... Teraz właściciel, notoryczny przestępca (22 razy karany za to samo) siedzi w więzieniu.

Wokół miejsca, gdzie fabrykowano alkohol, spacerują pliszki. Gdzieś niedaleko krzyczy rozsierdzony kaczor. Widocznie przeszkrobała coś tam kacza rodzina. Nieskomplikowane, proste życie. Na jego tle tem wyraziściej występują powody, wywołujące masową produkcję nielegalnego alkoholu. Próbowałem wyjaśnić tę sprawę przy pomocy arytmetyki. Ta część ziem Rzeczypospolitej liczy jeszcze na... „pudy“! (1 pud = 16 kg.). Z jednego zaś puda żyta wyciąga się 7 półlitrowych butelek samogonu na 40 stopni. Za pud zboża płaci się tutaj 1,20 zł. Za butelkę najtańszej wódki monopolowej (t. zw. „czerwona główka“) 1.90 zł. Wobec nędzy powszechnej, co chwila mroczonej jeszcze nowymi klęskami żywiołowymi, poszukiwanie „ukojenia po najtańszej cenie“ jest bodajże naturalne. Tym się tłumaczy niejako „powszechność“ tajnego gorzelnictwa w Głębokiem (recte Dziśnieńskiem). Mimo tępienia, kontroli, pościgów — po lasach, w dziuplach wielkich drzew, w jamach kopanych na wertepach i chytrze maskowanych — kryją się „narzędzia“ do pędzenia siwuchy. W nocie ciemnej, w nocie dżdżyste, kiedy najwytrzymalsze zwierzę trudno wypędzić na słoć i na wicherę, przybory do pędzenia samogonu wyciągane są na powierzchnię i tajne „kuchnie czarownic“ działają... Aż dziwne, jak szybko dowiadują się o tym odbiorcy najtańszego „haszyszu“. Dziesiątkami wiorst ciągną wozy i półkoszki chłopskie, pełne amatorów gorącego jeszcze częstokroć alkoholu...

Piją! Piją masami.

Nie tylko dorośli — dziesięcioletni i dwunastoletni chłopcy z tutejszych okolic „mogą wypić więcej“ od dorosłego mężczyzny w centrum państwa! Piją starcy. Piją kobiety. Dziewczęta. Ba — gdy niemowlę zjawia się w chałupie, przeróżne chłopskie „babki“ (położne) w różnych metodach swej pracy zgodne są w jednym: — „niemowlęciu, które się urodziło, trzeba wargi posmarować samogonem“... Bo wódka: — „nie żadne zło, ale oczyszcza duszę i ciało z wszelkiej choroby!“

Tem się tłumaczy cherlactwo powszechne ludności w Głębokiem. W miarę zagłębiania się w nieszczęsny powiat, twarze dorosłych i tem bardziej twarzyczki dzieci mają tępy, bezmyślny wyraz. Ludzie, którzy patrzą, ale — n i e w i d z ą. Ludzie, którzy żyją, lecz nie wiedzą, że życie może mieć też inne powaby poza kieliszkiem mętnej, żółtawej cieczy, dającej pozory radości i zapomnienia...

Samochód mknie przez straszliwe drogi pow. dzisieńskiego, a przed oczyma moimi rozsnuwa się nie mniej straszliwa, cierniami pokryta, w grząskiem bagnie samogonu tonąca, ścieżka życia ludu, który pije, pije...

„Kur. Warsz.“

Julian Podoski.

Z S U W A L S Z C Z Y Z N Y .

(Eteromanja na pograniczu).

Zaproszeni przez jednego z ziemian z Suwalszczyzny na polowanie, przybywamy do końcowej stacji kolejowej, by dalej końmi dostać się do majątku naszego gospodarza. Droga jest wręcz tragiczna. Często na określenie stanu naszych dróg używa się słowa straszny. Tu jednak tragizm polega na tym, że przed paru laty zbudowano tu drogę i ponoć z dużym nakładem kosztów. Dziś śladu po budowie nie zostało, a walające się w sybkim piasku kamienie przeszkadzają tylko w tak już ciężkiej podróży. Na połowie drogi spotykamy zabudowania jakiejś wsi i to wsi, jak się później okazało, rzadko spotykanej w województwach centralnych, czy zachodnich. Dziwność jej bowiem polega na tem, że mieszkańcami jej są żydzi. Nie są to ani handlarze, ani rzemieślnicy. Oni pracują na roli. Rzadki to widok i niezwykle dla naszego oka, gdy spotykamy ubranego w czarny chałat starego żyda, który zwolna postępuje za pługiem. Mijamy wreszcie wieś i dalej brniemy przez morze piachu ku naszemu celowi. Spotykani po drodze wieśniacy, widząc nas, przystają i kłaniają się, trzymając czapki w rękę, dopóki pojazd nasz ich nie minie. Zdarzyło się nawet, że jakaś babina, korzystając z powolnego ruchu naszego zaprzęgu, podbiegła do mego towarzysza i na powitanie... pocałowała go w rękę. Do ciągłych niespodzianek przybywa jeszcze jedna. Oto, wjeżdżając w zabudowania folwarczne, mijamy otwarty na oścież śpichlerz, z którego wnętrza bucha jakiś nieznośny fetor. Zapach ten wwierca się w nasze nozdrza i aż odurza. Witamy się z gospodarzem i, zaintrygowani, pytamy się o przyczynę niezwykłego zapachu.

— Dotykacie panowie jednej z największych naszych bolączek — odparł. — Proszono mnie o pozwolenie urządzenia zabawy. Dałem im śpichrz. A to, co panowie czujecie, to jest specyficzny zapach eteru. Dziś już po wsiach naszych na pograniczu więcej pachnie eter, niż siano lub kwiaty. Doprawdy, ręce opadają, gdy się patrzy na tragiczną głupotę tych ludzi. Niedosć, że stale piją dorośli, lecz nawet niemowlętom dają na uspokojenie gałganek, umaczany w cukrze i eterze. Eteromanja doszła u nas już do tego stopnia, że skróciła sześciodniowy tydzień pracy do pięciodniowego. Niech panowie się nie dziwią — rzekł na nasze zdziwione spojrzenia — chłopci piją najwięcej w niedzielę i do tego stopnia się upijają, że są całkowicie niezdadni do pracy w poniedziałki. Od pewnego czasu nie przyjmują tak zw. „dniówki“ po części ze względów oszczędnościowych, lecz w głównej mierze chciałem zastosować taką jakby karę pośrednią. To jednak nic a nic nie pomogło. Gorzej, bo picie eteru wchodzi już w zwyczaj. Chciałem z tą kłeską walczyć. żadne tłumaczenia ani kary nie pomagają. Bowiem, jak u nas, eter przemycają z Litwy i potajemnie naturalnie jest sprzedawany, przeważnie przez żydów. Podobno litr przemycanego eteru kosztuje zaledwie kilkanaście złotych. Chłopci

przyrządzają go, rozcieńczając jeden litr eteru w ośmiu litrach wody ocukrzoney. Jak panowie się domyślają, plyn taki jest duzo tańszy od wyrobów monopolowych. Przykłady wyroków sądowych, które są duzo łagodniejsze, gdy chodzi o handel eterem, niż o handel narkotykami, mogą służyć, jak nie zdajemy sobie nawet sprawy z poważnej szkodliwości eteromanji.

Tu trzeba leczyć ludzi, opanowanych nałogiem eteryzowania się, a nic jakoś, przynajmniej u nas, w tym kierunku się nie robi. „Tropy“ pić będą chłopi, dopóki się całkowicie nie zwalczy przemytu. A przecież przez wszystkie nasze granice szwarcują eter. Nazwa eteru „tropy“ pochodzi od niemieckiego „Tropfen“.

W bibliotece gospodarza znaleźliśmy książkę: „Narkomanja w szkole“ i oto badanie w jednej ze szkół śląskich:

Rok szkolny — 1929/30 — używa eteru 80,7% dzieci *), rok szkolny 1930/31 — używa eteru 86,6% dzieci, rok szkolny 1932/33 — używa eteru 91,7% dzieci.

Co do Suwalszczyzny, statystyki jeszcze nie ma. Szkoda, że nikt jeszcze się tem nie zajął. Z tego jednak, cośmy w szeregu wsi widzieli na pograniczu, i na podstawie tego, co nam opowiadano, można sądzić, iż sytuacja na Suwalszczyźnie nie jest lepsza, niż na pograniczu śląskiem.

D. 3.VII. 1937 r. „Kur. War.“.

Juljan Podoski.

O D R E D A K C J I.

Pragnęliśmy wydać numer ten przed XXI. Międzynarodowym Kongresem Przeciwalkoholowym w Warszawie; niestety, nadmiar pracy, związanej z jego organizacją, uniemożliwił wykonanie zamiaru we właściwym czasie i we właściwych rozmiarach. Nie zaniechaliśmy jednak naszej myśli i wydajemy Nr. p o d c z a s Kongresu. Stąd liczne braki i niedokładności.

Korzystamy ze sposobności i zwracamy się do wszystkich naszych Przyjaciół z zagranicy z prośbą, aby zechcieli łaskawie kontakt, niezmiernie sympatyczny, jaki został osiągnięty na Kongresie, podtrzymać i rozwinać przez korespondencję z Redakcją „Trzeźwości“, oraz przez nadsyłanie swych wydawnictw, książek, artykułów i t. p.

Pragniemy bowiem gorąco, aby „Trzeźwość“, pozostając pismem polskiem, mogła być jednym z łączników międzynarodowego ruchu przeciwalkoholowego.

Warszawa, 16.IX. 1937 r.

D E L A R É D A C T I O N.

Nous avons eu l'intention de faire paraître le présent numéro avant le XXI. Congrès International Contre l'Alcoolisme; malheureusement, l'excès de travail, lié avec son organisation, a rendu impossible l'exécution de notre projet dans un temps et dans des limites désirés. Nous n'avons pas cependant renoncé à notre idée et faisons paraître notre numéro p e n d a n t le Congrès, d'où nombreuses lacunes et inexactitudes.

*) Kazimierz Hrabín: „Narkomanja w szkole“, Warszawa 1934.

Nous profitons de l'occasion et nous nous adressons à tous nos Amis de l'étranger, en les priant de bien vouloir soutenir et développer le contact si sympathique noué pendant le Congrès, par voie de correspondance avec la Rédaction de „Trzeźwość”, ainsi que par l'envoi de leurs publications, livres, articles etc.

Car nous désirons vivement que „Trzeźwość”, tout en restant une revue polonaise, puisse devenir un des liens du mouvement international antialcoolique.

Warszawa, 16.IX. 1937.

VON DER REDAKTION.

Es war unser Bestreben, diese Nummer noch vor dem XXI. Internationalen Antialkoholischen Kongress in Warschau herauszugeben; leider, infolge Arbeitsueberhaefung, in Verbindung mit der Organisation des Kongresses, war die Ausfuehrung unserer Absicht in der gewuenschten Zeit und Umfange unmoglich. Unsere Arbeit hat jedoch weiter gedauert und wir geben nunmehr die Nummer waehrend des Kongresses heraus. Daher stammen die zahlreichen Mangel und Unge- nauigkeiten.

Wir nehmen die Gelegenheit wahr und wenden uns an alle unsere auslaendischen Freunde mit der Bitte, den unaussprechlich sympathischen Kontakt der auf dem Kongress erzielt wurde, auch weiterhin aufrecht zu erhalten durch die Korrespondenz mit der Redaktion der „Nuechternheit” („Trzeźwość”) sowie durch Zusendung ihrer Verlaege, Buecher, Artikel usw., zu entwickeln.

Es ist naemlich unser heissester Wunsch, dass die „Nuechternheit”, indem es eine polnische Zeitschrift ist, der staendige Verbinder der internationalen antialkoholischen Bewegung sein koennte.

Warszawa, 16.IX. 1937.

FROM THE EDITORIAL STAFF.

We have had the intention to publish the present number before the XXI. International Congress Against Alcoholism, but, alas, the excess of work, bound with its organisation, has render impossible the execution of our plans in a time and on a limit we have wished. We have, not however, renounced to our idea and we are publishing our number d u r i n g the Congress, that's why there will be numerous lacunas and inaccuracies.

We profit by the opportunity and we are adressing to all our Friends from abroad the request to be kind enough and maintain and develop the sympathetic contact bound during the Congress, by means of correspondance with the editorial staff of „Trzeźwość”, as well as by sending their publications, books, articles etc.

For we acutely desire that „Trzeźwość” (Temperance) remaining a Polish paper, could be able to become one of the links of the international movement against alcoholism.

Warszawa, 16.IX. 1937.

Druk ukonczono dn. 16.IX. 1937 r.